

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆ**

**ԱՐՏԱՀԵՐԹ ՀՐԱՊԱՐԱԿԱՅԻՆ
ԶԵԿՈՒՅՑ**

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՊՐՈԲԱՑԻԱՅԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ
ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՈՒՄ**

ԵՐԵՎԱՆ 2018

Kingdom of the Netherlands

Ձեկույցը պատրաստվել է Հայաստանում և Վրաստանում Նիդեռլանդների Թագավորության դեսպանության աջակցությամբ իրականացվող «Հայաստանում պրոբացիոն համակարգի ներդրման և զարգացման մոնիթորինգի իրականացում և գնահատում» ծրագրի շրջանակներում:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ներածություն.....	5
Մեթոդաբանություն	7
Զեկույցում օգտագործված հապավումները.....	9
Բաժին 1 Պրոբացիայի ծառայության համակարգը.....	11
1.1. Պրոբացիայի ծառայության ստեղծման և գործունեության իրավական հիմքերը.....	11
1.2. Պրոբացիայի գործունեության միջազգային չափանիշները.....	15
1.3. Ծառայողների կարգավիճակը և լիազորությունները.....	17
1.4. Համագործակցությունը գործընկեր կառույցների հետ	23
1.5. Առաջարկություններ	29
Բաժին 2 Պրոբացիայի ծառայության նյութական ռեսուրսները.....	30
2.1. Գրասենյակների տեղակայումը	30
2.2. Գրասենյակային հարմարությունները և գույքը.....	36
2.3. Աշխատանքը կազմակերպելու համար կատարվող լրացուցիչ ծախսերը	41
2.4. Առաջարկություններ	43
Բաժին 3 Պրոբացիայի ծառայության մասնագիտական ռեսուրսները	44
3.1. Կադրային համալրվածությունը	44
3.2. Պրոբացիայի ծառայողների ծանրաբեռնվածությունը	50
3.3. Մասնագիտական պատրաստվածությունը.....	55
3.4. Առաջարկություններ	59
Բաժին 4 Ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների նկատմամբ վերահսկողություն և վերասոցիալականացում	61
4.1. Տուգանքը.....	61
4.2. Հանրային աշխատանքներ	73
4.3. Որոշակի պաշտոն զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ.....	84
զբաղվելու իրավունքից զրկել	84
4.4. Առաջարկություններ	86
Բաժին 5 Պատժի կիրառման այլընտրանքային եղանակների նկատմամբ վերահսկողություն և վերասոցիալականացում	88
5.1. Պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը.....	88
5.2. Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելը.....	93
5.3. Պատիժն ավելի մեղմ պատժով փոխարինելը.....	96
5.4. Դատվածությունը հանելը	98
5.5. Պատիժը հետաձգելը.....	98

5.6. Առաջարկություններ	99
Բաժին 6 Պրոբացիայի ծառայության լիազորություններ, որոնք չեն իրագործվում.....	100
6.1. Այլընտրանքային խափանման միջոցների կատարման ապահովումը	100
6.2. Անվտանգության միջոցների կատարման ապահովումը.....	101
6.3. Էլեկտրոնային հսկողությունը	101
6.4. Հաշտարարությունը.....	104
6.5. Առաջարկություններ	106

Ներածություն

Սույն արտահերթ հրապարակային զեկույցի նպատակն է Հայաստանի Հանրապետությունում Պրոբացիայի պետական ծառայության գործունեության ուսումնասիրությունը: Այս ծառայությունը գործում է արդեն ավելի քան երկու տարի, ու թեև մինչև այժմ Պրոբացիայի ծառայության վերաբերյալ հրապարակվել են ուսումնասիրություններ, սա առաջին համապարփակ զեկույցն է, որն անդրադառնում է Պրոբացիայի ծառայության գործունեությանը դրա հիմնադրումից մինչև սույն զեկույցը ընկած ժամանակահատվածը: Ըստ այդմ, զեկույցը տրամադրում է Ծառայության գործունեության ամբողջական նկարագիրը 2016 թվականի սեպտեմբերից մինչև 2018 թվականի հոկտեմբերը:

2003 թվականին ընդունված Քրեական օրենսգրքով սահմանվեցին ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների մի քանի տեսակներ: Դրանց կատարման նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու նպատակով քրեակատարողական համակարգում 2005 թվականին ստեղծվեցին ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության այլընտրանքային պատիժների կատարման ստորաբաժանումները (այսուհետ նաև Այլընտրանքային պատիժների կատարման բաժին (ԱՊԿԲ)): Դրանց նպատակն էր ապահովել ՀՀ քրեական օրենսգրքով սահմանված՝ ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների կատարումը՝ տուգանքը, որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը, հանրային աշխատանքները և հատուկ կամ զինվորական կոչումից, կարգից, աստիճանից կամ որակավորման դասից զրկելը: Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2006 թվականի հոկտեմբերի 26-ի «Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության այլընտրանքային պատիժների կատարման բաժնի տարածքային մարմինների գործունեության կարգը հաստատելու մասին» թիվ 1561-Ն որոշմամբ ԱՊԿԲ-ի լիազորությունները ընդլայնվեցին և ներառեցին պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հետևանքով փորձաշրջանի մեջ գտնվող դատապարտյալների, պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատված անձանց, պատժի կրման հետաձգմամբ հղի կանանց կամ մինչև երեք տարեկան երեխա ունեցող անձանց նկատմամբ վերահսկողությունը: Քրեակատարողական հիմնարկներում հիմնվեցին սոցիալական, հոգեբանական ու իրավական աշխատանքներ իրականացնող ստորաբաժանումներ: Դրանով հանդերձ, ԱՊԿԲ համակարգը դեռ հեռու էր վերականգնողական արդարադատության համակարգ լինելուց:

Հայաստանի Հանրապետության նախագահի 2012 թվականի հունիսի 30-ի «ՀՀ իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների ռազմավարական ծրագիրը և ծրագրից բխող միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին» N ՆԿ-96-Ա կարգադրության 4.3-րդ կետով որոշվեց ՀՀ արդարադատության նախարարության կառուցվածքում, քրեակատարողական համակարգից դուրս ստեղծել անկախ և առանձին Պրոբացիայի պետական ծառայություն (այսուհետ նաև՝ Ծառայություն կամ Պրոբացիայի ծառայություն): Նոր ծառայությունը կոչված էր փոխարինելու 2005 թվականից

քրեակատարողական համակարգում գործող Այլընտրանքային պատիժների կատարման բաժնին:

Ծառայության ստեղծումը պայմանավորված էր քրեական արդարադատությունում պատժողական քաղաքականությունից վերականգնողական արդարադատության անցնելու անհրաժեշտությամբ, որում իրավախախտում կատարած անձանց վերականգնումն ու վերաինտեգրումը հասարակության մեջ դիտարկվում է որպես պարտադիր բաղադրիչ: Քրեակատարողական համակարգը պետք է ոչ միայն ապահովի անձի նկատմամբ պատժի կատարումը, այլ նաև նրա վերաինտեգրումը հասարակության մեջ, որի նպատակն է մի կողմից նվազեցնել կրկնահանցավորությունը և այդպիսով նպաստել հասարակական անվտանգությանը և մարդու իրավունքների պաշտպանվածությանը, իսկ մյուս կողմից՝ հնարավորություններ ստեղծել անձի վերասոցիալականացման, ինքնազարգացման, ինքնաիրացման համար: Մինչդեռ, անվիճելի է այն իրողությունը, որ անցած տասնամյակներում քրեակատարողական արդարադատությունը Հայաստանում պարունակել է միայն պատժողական տարրեր, և քրեակատարողական հիմնարկների վարչակազմերն ազատազրկման ձևով պատժի կատարումն ապահովելիս շեշտը դրել են միայն ՔԿՀ-ում պատիժը կրելու ընթացքում ռեժիմի, փախուստի կանխման և կարգապահության պահպանման ապահովման վրա: Գրեթե բացակայում էին վերասոցիալականացման ուղղությամբ դատապարտյալի հետ տարվող աշխատանքները, չէին բացահայտվում ու գնահատվում նրանց ռիսկերը, կարիքները, և չէին իրականացվում վերականգնողական ծրագրեր: Արդյունքում, ազատազրկումն ավելի շատ նպաստում էր կրկնահանցավորությանը, քան կանխում այն: Ըստ հետազոտությունների՝ ՀՀ-ում կրկնահանցավորությանը նպաստող պատճառների և գործոնների թվում էին ոչ միայն, օրինակ, սոցիալական անապահովությունը, ընտանեկան բռնությունը և անձի դաստիարակության համար այլ ոչ բարենպաստ պայմանները, այլ նաև ՔԿՀ-ում դատապարտյալի միջավայրը, հանցավոր գաղափարախոսության, ենթամշակույթի առկայությունը և դրա թափանցումը հասարակության մեջ, պետական և հասարակական կառույցների ոչ բավարար աջակցությունն իրավախախտ անձանց, հանցագործությունների և կրկնահանցավորության կանխարգելմանն ուղղված արդյունավետ միջոցառումների բացակայությունը:¹ Այս միտումները պահպանվում են առ այսօր: ԱՊԿԲ-ն իր կառուցվածքով ու գործառույթներով ի վիճակի չէր լուծելու նման ռազմավարական խնդիրներ: Անհրաժեշտ էր վերականգնողական արդարադատությունը խթանող նոր քաղաքականություն:

Պրոբացիայի ծառայության՝ որպես վերականգնողական արդարադատության համակարգի կարևորագույն օղակի գործունեությունն ուղղակիորեն առնչվում է ինչպես հասարակության անդամների՝ հանցավոր ոտնձգություններից պաշտպանված լինելու իրավունքին, այնպես էլ հենց Պրոբացիայի շահառուի իրավունքների ապահովմանը՝ հատկապես անձնական ազատության, մասնավոր ու ընտանեկան կյանքի

¹ Հայաստանում հանցավորությանը և կրկնահանցագործությանը նպաստող գործոնների քանակական և որակական հետազոտություն, «Քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտ» ՀԿ, 2014: Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <http://hra.am/i/up/qg-arm.pdf>:

անձեռնմխելիության հարգման առումով: Միևնույն ժամանակ, Պրոբացիայի ծառայության առջև դրված խնդիրների արդյունավետ լուծման տեսանկյունից անհրաժեշտ նախապայման է Ծառայողների աշխատանքային իրավունքների երաշխավորումը:

Ուստի, Մարդու իրավունքների պաշտպանը, օժտված լինելով մարդու իրավունքների և ազատությունների պահպանմանը հետևելու սահմանադրական գործառույթով, իրականացրել է Պրոբացիայի ծառայության գործունեության համապարփակ դիտարկում՝ ուսումնասիրության առարկա դարձնելով Ծառայության գործունեության ընթացքում մարդու իրավունքներին առնչվող հարցերը: Դրանով է պայմանավորված սույն հետազոտության նախաձեռնումը Մարդու իրավունքների պաշտպանի կողմից:

Մեթոդաբանություն

Սույն արտահերթ հրապարակային զեկույցը կազմելիս կարևորություն է տրվել դրա գործնական նշանակությանը ոչ միայն մասնագետների, այլ նաև հասարակության լայն շրջանակների համար: Այդ նպատակին են ուղղվել Մարդու իրավունքների պաշտպանի բոլոր զեկույցները: Ըստ այդմ, աշխատել ենք մշտադիտարկման արդյունքները շարադրել հնարավորինս պարզ, պատմողական ոճով՝ խուսափելով իրավաբանական բարդ արտահայտություններից ու մտքերից: Նույն սկզբունքով, աշխատել ենք, որ զեկույցի կառուցվածքը նույնպես լինի մատչելի:

Զեկույցը բաղկացած է վեց բաժիններից, որոնք ընդգրկում են հետազոտության ողջ շրջանակը՝ Պրոբացիայի ծառայության կառուցվածքը, իրավական կարգավորումը, նյութատեխնիկական և մասնագիտական ռեսուրսները, գործունեության նկարագրությունը և գնահատումը՝ վեր հանված խնդիրների և դրանց լուծման ուղիների մատնանշմամբ: Յուրաքանչյուր բաժին բաղկացած է ենթաբաժիններից, որոնցից յուրաքանչյուրն ընդգրկում է ուսումնասիրության առարկա կոնկրետ թեմատիկ ոլորտ՝ ըստ Պրոբացիայի ծառայության առանձին գործառույթների տրամաբանության: Ենթաբաժինների բովանդակությունը ներառում է մշտադիտարկման անմիջական արդյունքների ամփոփ նկարագրություն, կիրառելի օրենսդրական դրույթների և պրակտիկայի վերլուծություն, խնդիրների վերհանում, ինչպես նաև գնահատականներ և առաջարկներ:

Նման կառուցվածքը զեկույցի օգտագործումը դարձնում է դյուրին, քանի որ հնարավորություն է տալիս ընթերցողին ծանոթանալ առաջարկություններին՝ առանց կտրվելու դրա բովանդակությունից:

Զեկույցում արտացոլված տվյալները ձեռք են բերվել հարցազրույցների, հարցումների, այցերի, տարբեր զեկույցների, հրապարակումների և հետազոտությունների, իրավական, դատական ակտերի ուսումնասիրության և վերլուծության արդյունքում:

Զեկույցը կազմելիս իրականացվել են այցեր Ծառայության բոլոր՝ կենտրոնական, Երևան քաղաքի և մարզային մարմիններ, տեղի են ունեցել հարցազրույցներ Երևան

քաղաքի և մարզային մարմինների բոլոր ստորաբաժանումների աշխատակիցների հետ՝ բացառությամբ առանձին դեպքերի, երբ աշխատակիցները տեղում չեն եղել կամ գտնվել են արձակուրդում: Այցերը մարզային ստորաբաժանումներ ունեցել են կարևոր նշանակություն, քանի որ անհրաժեշտ էր ոչ միայն գնահատել պրոբացիայի ծառայողների գործունեությունը բովանդակային մասով, այլ նաև տեսնել ու տեղում պատկերացում կազմել, թե պրոբացիայի ծառայողներն ինչ պայմաններում են աշխատում՝ ըստ այդմ կատարելով կարիքների գնահատում: Հնարավորության դեպքում հարցազրույցներ են անցկացվել նաև Պրոբացիայի ծառայության շահառուների հետ: Այդ հանդիպումները նույնպես մեծ կարևորություն ունեին, քանի որ փորձագետները հնարավորություն ունեցան պարզելու, թե դատապարտյալներն ինչպես են ընկալում պրոբացիայի ծառայության դերն ու նշանակությունը: Այդ մասին մանրամասն շարադրվել է զեկույցում առանձին ենթաբաժնով:

Հարցազրույցները հիմնականում անցկացվել են պրոբացիայի ծառայողների հետ՝ որպես մշտադիտարկման հիմնական թիրախային խումբ: Բոլոր հարցազրույցները եղել են անանուն ու սղագրվել են: Հարցազրույցներ են անցկացվել նաև Արդարադատության նախարարության, Ծառայության և այլ պետական մարմինների պաշտոնատար անձանց հետ: Որպես առանձին թիրախային խումբ՝ հարցազրույցներ են անցկացվել նաև այն փաստաբանների, դատավորների և դատախազների հետ, ում գործնական աշխատանքը կապված է եղել Պրոբացիայի ծառայության հետ: Զուգահեռ ուսումնասիրվել են նաև փաստաբանների միջնորդություններ ու դատական ակտեր: Որոշ ստորաբաժանումներում փորձագետները զրուցել են նաև կամավորների հետ: Զեկույցում օգտագործվել են մեջբերումներ հարցազրույցներից, որոնց նպատակն է ներկայացնել խնդրի համակարգային բնույթը: Այդ առումով նույնիսկ եթե որոշ մտքեր կարող են անբարյացակամ ընդունվել ընթերցողների կողմից, դրանց նպատակը չի եղել անձին բացասական լույսի ներքո ներկայացնելը:

Հարցազրույցների համար մշակվել է հատուկ հարցաշար-ձևաթուղթ, որն առաջարկվում էր լրացնել շահառուին, կամ հարցազրույց վարող փորձագետը ինքն էր լրացնում ձևաթուղթը: Յուրաքանչյուր մարզում հարցազրույցներն ավարտելուց հետո փորձագետները կատարում էին հարցաշարերում ամփոփված տեղեկությունների ու տվյալների ամփոփում:

Մշտադիտարկման ընթացքում հանդիպումներ են եղել նաև քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների հետ, ովքեր աջակցել են Ծառայությանը տարբեր ծրագրերի շրջանակներում կամ կատարել են հետազոտություններ Պրոբացիայի ծառայության վերաբերյալ: Նրանցից ստացված տվյալները և փորձագիտական կարծիքները ևս օգտագործվել են մշտադիտարկման ընթացքում:

Ուսումնասիրության առանձին առարկա են հանդիսացել ոլորտը կարգավորող օրենսդրական, ենթօրենսդրական և ներքին իրավական ակտերը, ինչպես նաև դատական ակտերը: Քանի որ հարցազրույցների արդյունքում հաճախ հնչում էին կարծիքներ Ծառայության գործունեությանն առնչվող որոշ նորմատիվ կարգավորումների ոչ իրավաչափության մասին, ուստի հետազոտության նպատակն է եղել ներկայացնել

առաջարկություններ մտահոգության առարկա նորմատիվ ակտերի բարելավման ուղղությամբ, ինչպես նաև ուսումնասիրել ծավալվող դատական պրակտիկան: Նմանապես, ուսումնասիրվել են պրոբացիայի ծառայողների կողմից օգտագործվող բազմաթիվ ձևաթղթերի նմուշներ, ինչպես օրինակ՝ անձնական գործի, հաշվառման քարտի, ծանուցագրի, միջնորդության, խորհրդատվական զեկույցի ձևաթղթերը՝ համապատասխան կանոնակարգերի և ուղեցույցների հետ միասին: Ուսումնասիրվել է նաև դիսկերի գնահատման էլեկտրոնային ծրագիրը, որին անդրադարձ է արվել զեկույցում:

Հետազոտության ընթացքում պարբերաբար ուսումնասիրվել են նաև լրատվամիջոցների հրապարակումներն ուսումնասիրության առարկա տարբեր ոլորտների վերաբերյալ, հատկապես կապված վերջին զարգացումների հետ, երբ 2018 թվականի սեպտեմբերից սկսած կիրառվեցին պայմանական վաղաժամկետ ազատ արձակելու նոր համակարգի ընթացակարգերը:

Առանց անձնական տվյալներին ծանոթանալու՝ հարցազրույցների ընթացքում ուսումնասիրվել են նաև շահառուների անձնական գործեր, դրանց կառուցվածքը, ներառված փաստաթղթերը, դրանք կազմելու, անհրաժեշտ տեղեկությունները հավաքելու եղանակները և դրանց հետ կապված խնդիրները:

Այսպիսով, սույն զեկույցը կազմվել է հիմնականում անմիջական աղբյուրներից ստացված տվյալների, փաստերի հիման վրա, որոնք պատշաճ կերպով արձանագրվել ու ամփոփվել են փորձագետների կողմից: Սույն հանգամանքը բնականաբար բարձրացնում է զեկույցի արժանահավատությունն ու ըստ այդմ դրա նկատմամբ վստահությունը:

Հուսով ենք, որ զեկույցը կլինի օգտակար և կունենա գործնական նշանակություն:

Զեկույցում օգտագործված հապավումները

ԱՊԿԲ	Այլընտրանքային պատիժների կատարման բաժին
ԵԽ	Եվրոպայի խորհուրդ
ԵՄ	Եվրոպական միություն
ՀՀ ԱՆ	ՀՀ արդարադատության նախարարություն

ՀԿ	Հասարակական կազմակերպություն
ՀԿԾ	Հարկադիր կատարման ծառայություն
ՄԱԿ	Միավորված ազգերի կազմակերպություն
ՄԻԵԿ	Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիա
ՄԻԵԴ	Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան
ՔԿՀ	Քրեակատարողական հիմնարկ
ՍԷԿՏ	Սահմանային էլեկտրոնային կառավարման տեղեկատվական համակարգ

Բաժին 1 Պրոբացիայի ծառայության համակարգը

1.1. Պրոբացիայի ծառայության ստեղծման և գործունեության իրավական հիմքերը

ՀՀ կառավարությունը 2015 թվականի ապրիլի 30-ի թիվ 19 որոշմամբ հավանություն տվեց ՀՀ-ում պրոբացիայի ծառայության ներդրման հայեցակարգին: Հայեցակարգի և ՀՀ նախագահի «Հայաստանի Հանրապետության իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2017 թվականների ռազմավարական ծրագիրը և ծրագրից բխող միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին» ՆԿ-96-Ա կարգադրության հիման վրա մշակվեց Պրոբացիայի ծառայության գործունեությունը կարգավորող օրենքի նախագիծ՝ «Պրոբացիայի ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծը, որն ընդունվեց Ազգային ժողովի կողմից 2016թ. մայիսի 17-ին:

Օրենքի ընդունումը հիմնավորվեց նաև պրոբացիայի մասին Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ անդամ պետություններին ուղղված հանձնարարականների կատարման պարտավորվածությամբ: Իբրև այդպիսին՝ հիմք են ընդունվել «Պրոբացիայի մասին Եվրոպայի խորհրդի կանոնների վերաբերյալ» թիվ CM/Rec(2010)1 հանձնարարականը, «Էլեկտրոնային մոնիթորինգի վերաբերյալ» թիվ CM/Rec(2014)4 հանձնարարականը, «Համայնքային պատիժների և միջոցների վերաբերյալ եվրոպական կանոնների մասին» թիվ R(92) 16 հանձնարարականը, «Համայնքային պատիժների և միջոցների մասին եվրոպական կանոնների իրականացումը բարելավելու վերաբերյալ» թիվ Rec(2000)22 հանձնարարականը, «Պայմանական ազատման (պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատման) վերաբերյալ» թիվ Rec(2003)22 հանձնարարականը և «Եվրոպական բանտային կանոնների վերաբերյալ» թիվ Rec(2006)2 հանձնարարականը: Օրենքի ընդունման անհրաժեշտությունը հիմնավորվեց նաև Միավորված ազգերի կազմակերպության (ՄԱԿ) «Ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատժամիջոցների վերաբերյալ նվազագույն կանոններով» (Տոկիոյի կանոններ):

Իսկ ՀՀ կառավարության 2016 թվականի մայիսի 26-ի թիվ 555-Ն որոշմամբ Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության կազմում ձևավորվեց քրեակատարողական ծառայությունից անկախ Պրոբացիայի պետական ծառայությունը:

«Պրոբացիայի մասին» ՀՀ օրենքը սահմանեց Ծառայության նպատակը, խնդիրները, սկզբունքները, կազմակերպման և գործունեության հիմունքները, այլընտրանքային խափանման միջոցների, ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների նկատմամբ վերահսկողության իրականացման և խորհրդատվական գեկույցի տրամադրման կարգի, անչափահաս շահառուների նկատմամբ իրականացվող պրոբացիայի հսկողության առանձնահատկությունների, ինչպես նաև Ծառայության գործունեության հետ կապված հարաբերությունները:

Օրենքի 1-ին հոդվածով նախանշվեցին պրոբացիայի ծառայության գործունեության ոլորտները՝ այլընտրանքային խափանման միջոցների, ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների, անվտանգության միջոցների կատարման ապահովում, պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու, պատժի կրումից ազատելու, պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման դեպքում փորձաշրջանի մեջ գտնվող, ինչպես նաև պատժի կրումը հետաձգված անձանց նկատմամբ վերահսկողության իրականացում, զեկույցի տրամադրում:

ՀՀ կառավարության 2016 թվականի հուլիսի 14-ի N 742-Ն որոշմամբ հաստատվեց Ծառայության կանոնադրությունը, որով ստեղծվեց Ծառայության կառուցակարգը՝ մարմինները, դրանց կառուցվածքային ստորաբաժանումները և մարզային մարմինները: 2016 թվականի սեպտեմբերից Ծառայությունը սկսեց իր գործունեությունը:

Ի տարբերություն բազմաթիվ եվրոպական երկրների, օրինակ՝ Գերմանիայի, Ֆրանսիայի, Ֆինլանդիայի, Վրաստանի² Հայաստանում պրոբացիայի ներգրավվածությունը չնախատեսվեց դատական փուլում՝ պատիժ նշանակելիս դատարանին հանցանք կատարած անձի բնութագրական տվյալներ տրամադրելու առումով, թեև դրա կարևորությունն ակնհայտ է՝ հատկապես անչափահասների ներգրավվածությամբ գործերով: ՀՀ պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցներից շատերի կողմից ևս նշվել է, որ պրոբացիայի ծառայության գործունեության արդյունավետությունն էապես կբարձրանար, եթե իրենց կարծիքը հաշվի առնեին դատական փուլում, մինչև դատավճռի կայացումն ու պատիժ նշանակելը:

ՀՀ-ում Պրոբացիայի պետական ծառայության այդպիսի՝ քրեակատարողական ծառայությունից անկախ կարգավիճակի ընտրությունը պատահական չէր. այն կոչված էր ոչ թե սոսկ ապահովելու պատժի իրականացումը, այլ սովորեցնելու անձին ապրել հասարակությունում առանց հանցանք կատարելու, վերջինիս վերասոցիալականացնելու, հանցավոր վարքագիծ դրսևորած անձին հասարակությունում վերաինտեգրելու, ինչպես նաև հասարակության անդամների անվտանգության ապահովմանն ուղղված ծառայություն մատուցելու: Դրանով էր թերևս պայմանավորված Պրոբացիայի պետական ծառայությանը քաղաքացիական ծառայության կարգավիճակ տալը:

Հնարավորինս կարճ ժամկետում Պրոբացիայի ծառայությունը կյանքի կոչելու նպատակով Ծառայությունը ձևավորվեց Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության ԱՊԿԲ-ի հենքի վրա՝ հիմնականում ներգրավելով այդ բաժնի աշխատակիցներին (փաստացի աշխատող կադրերի շուրջ 70%-ը Քրեակատարողական վարչության այլընտրանքային պատիժների կատարման բաժնի նախկին աշխատակիցներն են)՝ առանց լրացուցիչ

² Նշված երկրների պրոբացիայի ծառայության վերաբերյալ տեղեկությունները անգլերեն լեզվով հասանելի են հետևյալ հղումներով.

<https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Summary-information-on-Germany.pdf>:

<https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Summary-information-on-France.pdf>:

<https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Probation-in-Europe-2013-Chapter-Finland.pdf>:

<https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/Georgia-2017.pdf>:

բավարար կադրային, նյութական, ծառայությունների ռեսուրսների ապահովման, ինչն իր հերթին հանգեցրեց ընկալման մակարդակով այլընտրանքային ծառայության հետ պրոբացիայի ծառայության նույնացմանը (ինչպես շահառուների շրջանում, այնպես էլ հենց Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների): Իհարկե, նման լուծումը հետապնդում էր նաև այլ նպատակ՝ նորաստեղծ Պրոբացիայի ծառայությունը համալրել այն կադրերով, ովքեր փորձառություն ունեին Պրոբացիայի ծառայության գործառույթներից մեկի՝ ազատագրկմանն այլընտրանք հանդիսացող միջոցների իրականացման ոլորտում:

Սակայն ընտրված լուծումը հանգեցրեց մի շարք խնդիրների. ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական վարչության ԱՊԿԲ-ից Պրոբացիայի ծառայության կազմում ընդգրկված աշխատակիցները և արդեն որպես քաղաքացիական ծառայության կարգավիճակ ունեցող Պրոբացիայի ծառայություն նոր ընդունվող աշխատակիցները հայտնվեցին սոցիալական պաշտպանության տարբեր մակարդակներում. առաջինները, անցում կատարելով Պրոբացիայի ծառայություն, «Պրոբացիայի մասին» ՀՀ օրենքի 67-րդ հոդվածի համաձայն պահպանեցին ՀՀ ԱՆ քրեակատարողական վարչության այլընտրանքային պատիժների կատարման բաժնում իրենց համար սահմանված աշխատավարձը, որը գրեթե երկու անգամ բարձր է նոր ընդունվողների աշխատավարձից: Աշխատանքի նույն ծավալի, որակավորման նույն մակարդակի, ժամանակի առումով նույնական ծանրաբեռնվածության պարագայում նման տարբերակված մոտեցումն արդարացված չէ:

Մինևույն ժամանակ, նույն օրենքի 68-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվեց, որ *«Սույն օրենքն ուժի մեջ մտնելուց հետո համապատասխան նախարարության քրեակատարողական վարչության այլընտրանքային պատիժների կատարման բաժնի պետական ծառայողը պրոբացիայի ծառայողի պաշտոնում նշանակվելու (քաղաքացիական ծառայող համարվելու) օրվանից հետո՝ երեք տարվա ընթացքում, օգտվում է «Պետական կենսաթոշակների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված՝ երկարամյա ծառայության զինվորական կենսաթոշակ ստանալու իրավունքից: Այս դեպքում պրոբացիայի ծառայությունում պաշտոն զբաղեցրած ժամանակահատվածը համարվում է զինվորական ծառայության ստաժ»:* Նման ձևակերպման առկայությունը ևս չարդարացված տարբերակում է դնում պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների միջև, ավելին՝ «երեք տարվա» ժամանակահատվածը մատնանշելով՝ տարբերակված մոտեցում դրսևորում ԱՊԿԲ-ից պրոբացիայի ծառայողի պաշտոնում նշանակված անձանց սոցիալական ապահովվածության միջև:

Պրոբացիայի ծառայության գործունեությունն անմիջականորեն կապված է ՀՀ քրեական, քրեական դատավարության, քրեակատարողական օրենսգրքերի դրույթների կյանքի կոչման հետ, իսկ գործունեության ընթացակարգը կանոնակարգվում է «Պրոբացիայի մասին» ՀՀ օրենքի դրույթներին համապատասխան:

Այնուհանդերձ, Պրոբացիայի ծառայությունն արագ կյանքի կոչելու նպատակով դրա գործունեության օրենսդրական հապշտապ կանոնակարգման արդյունքում հնարավոր չեղավ ապահովել «Պրոբացիայի մասին» ՀՀ օրենքի և ՀՀ քրեական,

քրեակատարողական, քրեական դատավարության օրենսգրքերի միջև ներդաշնակեցումը: Մասնավորապես, «Պրոբացիայի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված են 2018 թվականի հունվարի 1-ից կիրարկման ենթակա գործառույթներ, որոնք վերաբերում են անվտանգության միջոցների, տնային կալանքի իրականացմանը, մինչդեռ նշված ինստիտուտները քրեական, քրեական դատավարության գործող օրենսգրքերում ամրագրված չեն:

Մասնավորապես, «Պրոբացիայի մասին» ՀՀ օրենքի 16-րդ հոդվածը սահմանում է, որ «1. Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով սահմանված անվտանգության միջոցի կատարումն ապահովում է պրոբացիայի շահառուի մշտական բնակության վայրի պրոբացիայի ծառայության տարածքային մարմինը (սույն գլխում այսուհետ՝ տարածքային մարմին), իսկ մշտական բնակության վայր չունեցող կամ օտարերկրյա քաղաքացի կամ քաղաքացիություն չունեցող անձանց դեպքում՝ նրա փաստացի բնակության վայրի կամ համապատասխան բժշկական հաստատության գործունեության վայրի կամ դատական ակտի մեջ նշված վայրի տարածքային մարմինը:»: Նշված օրենքի 17-22-րդ հոդվածներում օրենսդիրը սահմանում է որոշակի վայրեր այցելելու արգելքի, հոգեբանական օգնություն ստանալու պարտականության, վարքագծի նկատմամբ հսկողության, ընտանեկան հսկողության, հատուկ կրթադաստիարակչական հիմնարկում տեղավորման, կրթական, մշակութային, մարզական կամ այլ միջոցառումներին ներգրավման կատարման առանձնահատկությունները: Ներկայացված անվտանգության միջոցները նախատեսված էին ՀՀ քրեական օրենսգրքի նախագծի նախնական տարբերակում, սակայն դրանք ոչ միայն դեռևս չեն ընդունվել, այլև նախագծի ներկայիս տարբերակում դրանց մեծամասնությունը նույնիսկ նախատեսված էլ չէ:

Պրոբացիայի ծառայության առջև դրված խնդիրների լայն ծավալը՝ բավարար նյութատեխնիկական և ռեսուրսային ապահովվածության բացակայության³, ինչպես նաև «Պրոբացիայի մասին» ՀՀ օրենքում տեղ գտած առանձին դրույթների և ՀՀ քրեական, քրեական դատավարության, քրեակատարողական օրենսդրության դրույթների անհամապատասխանության պայմաններում (օրինակ՝ տնային կալանքի, անվտանգության միջոցների ինստիտուտների կտրվածքով) հանգեցրին «Պրոբացիայի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված առանձին գործառույթների իրականացման անհնարինության: Մասնավորապես, մինչև 2018 թվականի սեպտեմբերը Պրոբացիայի ծառայության կողմից գործնականում կազմվել են պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու եզակի խորհրդատվական զեկույցներ, ծառայության գործառույթները՝ կապված տնային կալանքի, անվտանգության միջոցների, հաշտարարության հետ՝ չեն իրագործվել, թեև նշված օրենքի 60-րդ հոդվածի համաձայն՝ դրանք պետք է սկսեին իրագործվել 2018 թ.-ի հունվարի 1-ից⁴:

Պրոբացիայի ծառայության լիազորությունների լիարժեք գործադրման խոչընդոտներից են նաև այլ իրավական ակտերում տեղ գտած բացերն ու թերությունները:

³ Այդ մասին առավել մանրամասն տե՛ս Զեկույցի 2-րդ բաժնում:

⁴ Այդ մասին առավել մանրամասն տե՛ս Զեկույցի 6-րդ բաժնում:

Առաջին հերթին դա վերաբերում է պատժի համակարգի կանոնակարգմանը, այդ թվում՝ պրոբացիայի կողմից ի կատար ածվող տուգանքին, որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելուն, հանրային աշխատանքներին: Այդ օրենսդրական կարգավորման խնդիրները ներկայացված են Ձեկույցի համապատասխան բաժիններում:

1.2. Պրոբացիայի գործունեության միջազգային չափանիշները

Պրոբացիայի ծառայության գործունեությունը պետք է համահունչ լինի միջազգային չափանիշներին, համապատասխանի այդ ոլորտի միջազգային փաստաթղթերի կանոնակարգումներին: Այդ առումով, առաջնային կարևորություն ունեն Միավորված ազգերի կազմակերպության «Ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատժամիջոցների վերաբերյալ նվազագույն կանոնները» (Տոկիոյի կանոններ)⁵, որոնք կանոնակարգում են ազատությունից զրկելու հետ չկապված այլընտրանքային միջոցների կիրառությունը հիմնարար սկզբունքները:

Այնուհանդերձ, Պրոբացիայի ծառայության գործունեության հստակեցման առումով առանցքային է Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ անդամ պետություններին ուղղված «Պրոբացիայի մասին Եվրոպայի խորհրդի կանոնների վերաբերյալ» թիվ CM/Rec(2010)1 հանձնարարականը, որը ուղեցույցի դեր է կատարում պրոբացիայի ծառայությունների արդյունավետ գործունեության առումով:

Ներկայացված փաստաթուղթը սահմանում է այն հիմնարար սկզբունքները, որոնց վրա էլ պետք է հիմնվի ծառայության գործունեությունը, այն է՝ պրոբացիայի ծառայությունը պետք է ձգտի կրկնահանգավորության նվազեցմանը դատապարտյալների հետ լավ հարաբերություններ ձևավորելու, նրանց աջակցելու և կողմնորոշելու, հասարակությունում նրանց վերասոցիալականացումն արդյունավետ ապահովելու միջոցով: Միաժամանակ, պրոբացիայի ծառայության գործունեությունը պետք է նպաստի հանրային անվտանգության ապահովմանն ու արդարադատության իրականացմանը: Այս առումով, ՀՀ Պրոբացիայի ծառայության առջև դրված խնդիրներն ու նպատակները համահունչ են ներկայացված խնդիրներին:

Քննարկվող փաստաթղթում տեղ գտած ձևակերպումների համաձայն՝ պրոբացիայի գործունեությունը պետք է իրականացվի մարդու իրավունքները հարգելու սկզբունքի խստագույնս պահպանմամբ՝ անկախ նրանից՝ անձը դատապարտյալ է, թե հանցագործությունից տուժած անձ, անձի անհատական բնութագիրն ու կարիքներն հաշվի առնելով, հասարակության և այլ կառույցների հետ սերտ համագործակցության պայմաններում: Պրոբացիայի ծառայության գործունեությունը, աշխատակիցների իրավունքներն ու պարտականությունները պետք է հստակ կանոնակարգված լինեն

⁵ Անչափահասների գործերով արդարադատության ոլորտի միջազգային փաստաթղթերի ժողովածու, հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://rm.coe.int/16806f405a>:

օրենսդրական մակարդակով, և պետությունը պետք է պատասխանատու լինի պրոբացիայի ծառայության գործառույթների իրականացման համար, նույնիսկ եթե այդ գործընթացում ներգրավվում են կամավորներ կամ այլ կառույցներ:

Ներկայացված չափանիշներին ՀՀ պրոբացիայի ծառայության համապատասխանության առումով արդեն որոշակի վերապահումներ են առկա, քանի որ ՀՀ պրոբացիայի ծառայության ներկայիս վիճակի վերլուծությունը վկայում է, որ դեռևս առկա չէ սերտ ինստիտուցիոնալ համագործակցություն այլ կառույցների հետ: Պահպանված չէ նաև Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ անդամ պետություններին ուղղված «Պրոբացիայի մասին Եվրոպայի խորհրդի կանոնների վերաբերյալ» թիվ CM/Rec(2010)1 հանձնարարականի 10-րդ կետում տեղ գտած սկզբունքը, որն անհրաժեշտ է համարում պրոբացիայի ծառայության ճանաչումը (հեղինակություն վայելելը) և համարժեք ռեսուրսային ապահովվածությունը:

Անչափահասների հետ իրականացվող պրոբացիայի գործունեության սկզբունքներն ամրագրված են Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ անդամ պետություններին ուղղված «Պատժամիջոցների ենթարկված անչափահաս իրավախախտների վերաբերյալ եվրոպական կանոնների մասին» թիվ CM/Rec(2008)11 հանձնարարականում, որի առանցքային սկզբունքներից է, որ անչափահաս դատապարտյալի նկատմամբ կիրառվող միջոցները պետք է բխեն երեխայի լավագույն շահից, սահմանվեն անհրաժեշտ նվազագույն ժամանակահատվածով, սահմանված ներգործության միջոցը պետք է համաչափ լինի երեխայի կատարած հանցանքին, հաշվի առնի երեխայի տարիքը, ֆիզիկական և հոգեկան վիճակը, զարգացման աստիճանը, անձնական հանգամանքները:

Առանձին կարևորություն ունի նաև Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի կողմից անդամ պետություններին ուղղված «Համայնքային պատիժների և միջոցների մասին եվրոպական կանոնների վերաբերյալ» թիվ 2017/3 հանձնարարականը, որը փոխարինեց «Համայնքային պատիժների և միջոցների մասին եվրոպական կանոնների վերաբերյալ» թիվ R (92) 16 և «Համայնքային պատիժների և միջոցների մասին եվրոպական կանոնների իրականացումը բարելավելու վերաբերյալ» թիվ Rec(2000)22 հանձնարարականներին: Այս փաստաթուղթը ոչ միայն սահմանում է պրոբացիայի ծառայության գործունեության հստակ սկզբունքներ, այլև մեկնաբանում դրանց էությունը: Մասնավորապես, կարևորվում է հանրային աշխատանքների համաչափությունը դատապարտյալի կողմից կատարված արարքի վտանգավորության հետ, սահմանվում է, որ այն երբեք չպետք է ներառի այնպիսի բժշկական կամ հոգեբանական միջամտություն, որը համահունչ չէ միջազգայնորեն ընդունված էթիկական չափանիշներին: Հանրային աշխատանքների կիրառումը պետք է իրականացվի շահառուների, նրանց ընտանիքների անդամների և այլոց արժանապատվության և անձնական կյանքը հարգելու սկզբունքների պահպանմամբ:

Պրոբացիայի ծառայության գործառույթների իրականացմանն են առնչվում նաև «Պայմանական ազատման (պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատման) վերաբերյալ» Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի կողմից անդամ պետություններին ուղղված թիվ Rec(2003)22 հանձնարարականը, «Էլեկտրոնային

մշտադիտարկման վերաբերյալ» Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի կողմից անդամ պետություններին ուղղված թիվ Rec(2014)4 հանձնարարականը:

1.3. Ծառայողների կարգավիճակը և լիազորությունները

«Պրոբացիայի մասին» ՀՀ օրենքի 52-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվում է, որ պրոբացիայի ծառայողները քաղաքացիական ծառայողներ են, ինչը ենթադրում է, որ նրանց վրա տարածվում է «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի դրույթները⁶: Այդ օրենքով է սահմանվում պրոբացիայի ծառայողների ինչպես պրոբացիայի ծառայության հաստիք զբաղեցնելը կամ դրանից ազատվելը, այնպես էլ վերապատրաստումը, խրախուսումն ու պատասխանատվության ենթարկելը:

Նման կարգավորումը առաջացնում է խնդիրներ պրոբացիայի ծառայության արդյունավետության տեսանկյունից: Այսպես, «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ *«1. Քաղաքացիական ծառայության պաշտոնները զբաղեցվում են անժամկետ՝ մրցույթի արդյունքով կամ վարկանիշային ցուցակներից կամ փոխադրման կամ վերակազմակերպման և (կամ) կառուցվածքային փոփոխության արդյունքով կամ կադրերի ռեզերվից՝ մինչև սույն օրենքով սահմանված տարիքի լրանալը, և որոշակի ժամկետով՝ ժամկետային աշխատանքային պայմանագրով կամ տեղափոխության հետևանքով կամ գործուղման դեպքում»:* Թեև քննարկվող օրենքի 10-րդ հոդվածի 8-րդ մասը սահմանում է, որ քաղաքացիական ծառայության թափուր պաշտոն զբաղեցնելու համար անցկացվող մրցույթի բաղկացուցիչ մաս հանդիսացող թեստավորման պարագայում, քաղաքացիական ծառայության պաշտոնների առանձնահատկություններից ելնելով **կարող են** կազմվել տարբեր բովանդակության թեստեր, սակայն գործնականում հավակնորդների համար մեծամասամբ անցկացվում է միասնական թեստավորում: Այս կարգավորման արդյունքում պրոբացիայի ծառայությունում են հայտնվում դատապարտյալների հետ աշխատանք իրականացնելու համար անհրաժեշտ հմտություններ և որակավորում չունեցող կադրեր: Մասնավորապես, պրոբացիայի ծառայողների մասնագիտական կրթության ուսումնասիրությունը վկայում է, որ ներկայումս որպես պրոբացիայի ծառայող են աշխատում, օրինակ, անասնաբույժի, տնտեսագետի որակավորում ունեցող անձինք, ովքեր պատշաճ վերապատրաստումներ չեն անցնում: Մինչդեռ, պրոբացիայի ծառայության նպատակների և խնդիրների լուծման համար առաջնային նշանակություն ունի իրավաբանի, հոգեբանի, սոցիալական աշխատողի, կրիմինոլոգի կամ հարակից որակավորման առկայությունը:

⁶ «Քաղաքացիական ծառայության մասին» ՀՀ օրենք, ընդունված 23.03.2018թ.:

Պրոբացիայի ծառայողի գործունեությանն առնչվող հարցերը կարգավորվում են «Պրոբացիայի մասին» ՀՀ օրենքով, ՀՀ քրեական դատավարության, քրեակատարողական օրենսգրքերով, ՀՀ Արդարադատության նախարարության պրոբացիայի պետական ծառայության ներքին կանոնակարգը հաստատելու և ՀՀ Կառավարության 2006 թվականի հոկտեմբերի 26-ի 1561-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին ՀՀ Կառավարության 2018 թվականի ապրիլի 5-ի N 395-Ն որոշմամբ, այլ իրավական ակտերով: Նշված իրավական ակտերի վերլուծությունն ակնհայտորեն վկայում է, որ Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների լիազորությունները համարժեք չեն նրանց առջև դրված խնդիրները լուծելու համար:

Մասնավորապես, Պրոբացիայի ծառայության ներքին կանոնակարգի 2-րդ կետը սահմանում է պրոբացիայի ծառայության լիազորությունները, այն է՝ ապահովել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված այլընտրանքային խափանման միջոցների, ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված անվտանգության միջոցների, ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների կատարումը, պրոբացիայի շահառուի վերաբերյալ տրամադրել խորհրդատվական զեկույցներ, ներկայացնել հաշվետվություններ և միջնորդություններ, իրականացնել վերահսկողություն պատժի կրումից ազատելու, պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու, պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու դեպքում փորձաշրջանի մեջ գտնվող կամ պատժի կրումը հետաձգված անձանց նկատմամբ, իրականացնել հաշտարարություն, վերասոցիալականացման միջոցառումներ, օրենքով սահմանված այլ լիազորություններ:

Նախ, Պրոբացիայի ծառայությունն օբյեկտիվորեն չի կարող իրականացնել նշված լիազորությունների մի մասը, մասնավորապես՝ կապված անվտանգության միջոցների, հաշտարարության ընթացակարգերի հետ: Բացի այդ, խնդիրներ են ծագում նաև մյուս լիազորությունների արդյունավետ իրականացման առումով, ինչն առանձին դեպքերում պայմանավորված է պրոբացիայի ծառայողների լիազորությունների թերի կարգավորմամբ, իրենց առջև դրված խնդիրների լուծման համար համարժեք լծակների բացակայությամբ: Օրինակ, Պրոբացիայի ծառայության ներքին կանոնակարգով սահմանվում է, որ Պրոբացիայի ծառայության վրա է դրված տուգանքի ի կատար ածման պարտականությունը, սակայն, ի տարբերություն Հարկադիր կատարման ծառայության, պրոբացիայի ծառայողի լիազորությունների շրջանակը չի ներառում դատապարտյալի գույքի վրա բռնագանձման տարածումը, դատապարտյալի գույքի առգրավումը: Ասվածը, սակայն, չի նշանակում, թե Պրոբացիայի ծառայությունը՝ որպես վերականգնողական, աջակցող և անձի վերասոցիալականացման առաջնահերթ խնդիր ունեցող մարմին, պետք է իր գործառույթներն իրականացնի հարկադրական մեթոդներով ու լծակներով: Միևնույն ժամանակ, պետք է փաստել, որ Հայաստանում Պրոբացիայի ծառայությունը նաև պատժի կատարումն ապահովելու պարտականություն ունի, իսկ դրա արդյունավետ գործադրմանն ուղղված կառուցակարգերի ամրագրումը (այդ թվում՝ հարկադրանքի տարրեր պարունակող) գործնական անհրաժեշտություն է:

Նույն կերպ, Պրոբացիայի ծառայության ներքին կանոնակարգով սահմանված են պրոբացիայի ծառայողի լիազորությունները՝ կապված որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու

կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու պատժի իրականացման հետ: Նշված պատժի ապահովման առումով պրոբացիայի ծառայողի լիազորությունները, սակայն, խիստ սահմանափակ են: Մասնավորապես, ծառայողների հետ հարցազրույցներից պարզ դարձավ, որ գործնականում եղել են իրավիճակներ, երբ շահառուն խախտել է իր նկատմամբ սահմանված արգելքը և զբաղվել է արգելված գործունեությամբ (օրինակ՝ տրանսպորտային միջոց վարելու իրավունքից զրկված անձը տրանսպորտային միջոց է վարել), իսկ պրոբացիայի ծառայողը, անձամբ խախտումը նկատելով, ի վիճակի չի եղել ժամանակին և արդյունավետ արձագանքել: Նման դեպքերում առավելագույնը, ինչ կարող է անել պրոբացիայի ծառայողը, միջնորդությամբ այլ կառույցներին դիմելն է (օրինակ՝ ճանապարհային ոստիկանությունը)՝ տեղ գտած խախտումը արձանագրելու և դրա հիման վրա՝ հետագա գործողություններ ձեռնարկելու համար: Նկատի ունենալով համապատասխան կառույցներ դիմելու և արձագանքելու գործընթացի ժամանակային տևողությունը՝ նկատված խախտումները առանձին դեպքերում հնարավոր էլ չի լինում արձանագրել:

Պրոբացիայի ծառայողները դատարանում իրենց միջնորդությունների (օրինակ՝ տուգանքը հանրային աշխատանքներով փոխարինելու կամ հանրային աշխատանքները՝ կալանքով փոխարինելու) մերժման պարագայում չունեն բողոքարկման իրավունք: Բողոքարկման լիազորություն չունենալու խնդիրը, որոշ Ծառայողների դիտարկմամբ, գործնականում լուծվում է՝ դիմելով Դատախազությանը դատական ակտի բողոքարկման լիազորությունը գործադրելու խնդրով:

Իրենց միջնորդությունների մերժման պարագայում դատական ակտերի բողոքարկման իրավունք ստանալու հարցը բարձրացվեց Ծառայության գրեթե բոլոր աշխատակիցների կողմից: Ընդ որում, վերջիններս, որպես դատարան ներկայացված միջնորդությունների մեծ մասի մերժման պատճառ, ևս նշեցին իրենց լիազորությունների սահմանափակ լինելը: Մասնավորապես, հանրային աշխատանքներն ազատագրկմամբ փոխարինելու միջնորդություն ներկայացնելիս դատարանները որոշ դեպքերում պահանջել են հստակեցնել, թե ինչով է հիմնավորվում նման անհրաժեշտությունը, արդյոք նշանակվել է դատաբժշկական փորձաքննություն, որով կհիմնավորվեր, որ շահառուն ի վիճակի է աշխատել, սակայն խուսափում է հանրային աշխատանքների կատարումից: Մինչդեռ, պրոբացիայի ծառայողը նման դատաբժշկական փորձաքննություն նշանակելու լիազորություն չունի:

Ավելին, պրոբացիայի ծառայողներից մեկի կողմից մատնանշվեց դեպք, երբ իր համար ակնհայտ է եղել, որ շահառուն հիվանդ էր, ի վիճակի չէր հանրային աշխատանք իրականացնել, սակայն ինքը չի ունեցել դատաբժշկական փորձաքննություն նշանակելու լիազորություն, որ հիմնավորի շահառուի կողմից հանրային աշխատանքի իրականացման անհնարինությունը և միջնորդություն ներկայացնի հիվանդության հիմքով շահառուին հանրային աշխատանքների կրումից ազատելու համար: Մինչդեռ, նման օրենսդրական կարգավորման անհրաժեշտությունը բխում է նաև ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի 7-րդ մասի տրամաբանությունից, համաձայն որի՝ *հոգեկան կամ այլ ծանր հիվանդության կապակցությամբ պատժի հետագա կրումից ազատելու մասին*

միջնորդությունը դադարան է ներկայացնում պարիտը կարարող հիմնարկի պետը: Միջնորդության հետ միաժամանակ ներկայացվում են համապարասխան բժշկական հանձնաժողովի եզրակացությունը և դատապարտյալի անձնական գործը:

Պրոբացիայի ծառայողի լիազորությունների շրջանակի հստակեցման հարցը բարձրանում է նաև շահառուի ազատ տեղաշարժվելու իրավունքի հնարավոր սահմանափակման առումով: Իսոսքը հատկապես վերաբերում է սահմանային էլեկտրոնային կառավարման տեղեկատվական համակարգում (այսուհետև՝ ՍԷԿՏ համակարգ) այդ անձանց տվյալները ներմուծելու (տեղաշարժի սահմանափակում նախատեսելու կամ նման սահմանափակումը վերացնելու) կամ այդ համակարգից օգտվելու հնարավորություն ստանալուն: Մասնավորապես, ՀՀ կառավարության 2006 թվականի հունիսի 22-ի «Հայաստանի հանրապետության սահմանային էլեկտրոնային կառավարման տեղեկատվական համակարգ ստեղծելու, դրա շահագործման կարգը և համակարգից օգտվողների ցանկը սահմանելու մասին» N 884-Ն որոշման N 1 հավելվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ ՍԷԿՏ համակարգի շահագործման համար անհրաժեշտ տվյալների տրամադրման աղբյուրներից են՝ հետախուզման մեջ գտնվող անձանց տվյալները, քրեական հետապնդում իրականացնող մարմինների կողմից «Ստորագրություն չհեռանալու մասին» խափանման միջոցը կիրառելու մասին տվյալները: Նշված որոշման 15-րդ կետը սահմանում է, որ «ՍԷԿՏ համակարգից օգտվում են ՍԷԿՏ համակարգից օգտվողների ցանկում նշված պետական մարմինները, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով նախատեսված դեպքերում՝ դրանցում նշված մարմինները»:

ՍԷԿՏ համակարգից օգտվողների ցանկը ևս սահմանված է ՀՀ կառավարության վերոնշյալ N 2 հավելվածում, ինչից հետևում է, որ ՀՀ ՍԷԿՏ համակարգից օգտվողների թվում են՝ ՀՀ Արդարադատության նախարարությունը, ՀՀ պաշտպանության նախարարությունը, ՀՀ կառավարությանն առընթեր ազգային անվտանգության ծառայությունը, ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեն, ՀՀ կառավարությանն առընթեր ՀՀ ոստիկանությունը, ՀՀ գլխավոր դատախազությունը, ՀՀ առաջին ատյանի, վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանները: Հետևաբար, Ծառայությունը անմիջականորեն չի կարող օգտվել ՍԷԿՏ համակարգից, տեղեկատվություն ստանալ, ՀՀ-ից անձի ելքը սահմանափակելու կամ ելքի առումով առկա սահմանափակումը վերացնելու անմիջական քայլեր ձեռնարկել:

Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների ճնշող մեծամասնությունը անդրադարձել է ՍԷԿՏ համակարգի հասանելիության հարցին՝ առանձնացնելով հետևյալ խնդիրները.

1. Դատապարտյալն ամբողջությամբ կրել է դատարանի դատավճռով սահմանված պատիժը, սակայն ՀՀ-ից մեկնելիս տեղեկացել է, որ ՍԷԿՏ համակարգում իր ելքն արգելափակված է: Դատապարտյալը դիմել է Պրոբացիայի ծառայություն՝ բացահայտված խնդրին լուծում տալու համար, սակայն ՀՀ օրենսդրությամբ Պրոբացիայի ծառայությունը նման լիազորություններ չունի: Ավելին, ըստ Ծառայողների դիտարկման, առկա են գործնական դժվարություններ խնդրի լուծման պատասխանատու կառույցը

հստակեցնելու, գործընթացը հնարավորինս արագ և արդյունավետ ապահովելու առումով⁷:

2. Դատապարտյալի նկատմամբ կիրառվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածը՝ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը, սահմանվել է փորձաշրջան, սակայն ՍԷԿՏ համակարգում համապատասխան տեղեկատվության մուտքագրման բացակայության պարագայում դատապարտյալն անարգել լքել է երկիրը: ՀՀ Պրոբացիայի ծառայողների կողմից մատնանշվեցին նաև դեպքեր, երբ դատապարտյալը անարգել բազմիցս ելումուտ է արել ՀՀ տարածքից, սակայն իրենք այդ մասին տեղյակ էլ չեն եղել:

3. Դատապարտյալի նկատմամբ ՍԷԿՏ համակարգում սահմանված է եղել ելքի արգելք և արտերկրում մահացած ծնողի հուղարկավորությանը մասնակցելու նպատակով այդ արգելքը ժամանակավորապես հանելու խնդրանքով ՀՀ պրոբացիայի մարմնին դիմելիս հնարավոր չի եղել որևէ քայլ ձեռնարկել:

Պրոբացիայի ծառայողի լիազորությունների շրջանակի հստակեցման հարցը ծագում է նաև մեղադրական դատավճռի վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատժից ազատելու հարցը քննարկելիս (այս հարցի վերաբերյալ մտահոգություն արտահայտվել է Կոտայքի, Վայոց ձորի Ծառայության տարածքային մարմնի աշխատակիցների կողմից): Մասնավորապես նման խնդիր ծագել է ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2013 թվականի ապրիլի 23-ի որոշման հետ կապված՝ ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի դիմումի հիման վրա՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի 4-րդ մասի և 54-րդ հոդվածի 5-րդ մասի՝ Հայաստանի հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործով: Նշված որոշման համաձայն՝ *«1. Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի 4-րդ մասն այնքանով, որքանով տուգանքը կամ տուգանքի չվճարված մասը հանրային աշխատանքներով փոխարինելու համար կատարված հաշվարկի արդյունքում համարժեքորեն չի երաշխավորում երկու հարյուր յոթանասուն ժամից պակաս տևողությամբ հանրային աշխատանքների կիրառման իրավական հնարավորություն այն*

⁷ ՍԷԿՏ համակարգի կիրառմամբ անձի՝ հանրապետությունից դուրս գալու իրավունքի սահմանափակման հետ կապված խնդիրների սահմանադրականությանն անդրադարձել է ՀՀ Սահմանադրական դատարանը 2017 թվականի ապրիլի 4-ի ՍԴՈ-1360 որոշմամբ՝ ՀՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի դիմումի հիման վրա: Սահմանադրական դատարանը, մասնավորապես, արձանագրել է, որ *«նման կանոնակարգման առկայության պայմաններում և նման կառուցակարգի միջոցով անձի տեղաշարժման ազատությունը սահմանափակելու պարագայում այն պետք է իրացվի բացառապես խափանման միջոցի վերացման մասին որոշում ընդունելու վերաբերյալ տեղեկատվությունը ևս նույն համակարգում տեղադրելու՝ իրավասու մարմնի հստակ պարտականության իրացման և անձի ազատ տեղաշարժվելու իրավունքի խոչընդոտները վերացնելու պայմանով»:*

Որպես խնդրի համակարգային լուծում՝ 2017 թվականի ընթացքում ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության, մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության վիճակի մասին տարեկան հաղորդման մեջ նշվել է, որ անհրաժեշտ է օրենսդրական կարգավորման ենթարկել անձի ազատ տեղաշարժվելու իրավունքի սահմանափակումները վերացվելու դեպքում ՍԷԿՏ համակարգում տեղեկատվությունը տեղադրելու կառուցակարգերը՝ հստակ ամրագրելով իրավասու մարմնի կոնկրետ պարտականությունը:

անձանց նկատմամբ, որոնք չունեն փուզանքը վճարելու հնարավորություն՝ արգելափակելով նրանց իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքի իրացումը, ինչպես նաև փարբերակված մուտեցում չի դրսևորում փուզանքը վճարելու անհնարինության և դրանից խուսափելու հանգամանքների միջև, ճանաչել Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 18-րդ հոդվածին հակասող և անվավեր»:

Արդյունքում, տուգանքի չվճարման պարագայում գործնականում անհնարին դարձավ դրա փոխարինումը հանրային աշխատանքներով:

2017 թվականի մարտի 1-ին ՀՀ քրեական օրենսգրքում կատարվեցին փոփոխություններ, որոնցով հնարավորինս հստակեցվեցին տուգանքի վճարումից չարամտորեն խուսափելու և տուգանքի վճարման անհնարինության հասկացությունները, և հնարավոր դարձավ տուգանքի փոխարինումը հանրային աշխատանքներով: 2013 թվականից մինչ 2017 թվականի մարտի 1-ին ընդունված օրենքի ուժի մեջ մտնելն ընկած ժամանակահատվածում փաստացի չկատարված տուգանքների մեծ մասով առաջացավ մեղադրական դատավճռի վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով դատապարտյալներին պատժից ազատելու անհրաժեշտություն: Պրոբացիայի ծառայությունը, սակայն, խնդիրներ ունի այդ գործընթացը իրականացնելու առումով, քանի որ Պրոբացիայի ծառայությանը նման լիազորություն վերապահված չէ, իսկ դատարանները հրաժարվում են ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների նկատմամբ այդ ինստիտուտի կիրառումից՝ մատնանշելով, որ իրենք ևս նման լիազորություն չունեն:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 81-րդ հոդվածը սահմանում է մեղադրական դատավճռի վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով պատժից ազատելու ինստիտուտը՝ հանցագործության դասակարգման խմբերով նախատեսելով դրանց կատարման վաղեմության ժամկետները: Միննույն ժամանակ, նշված հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է, որ. «4. Յմահ ազատազրկման դատապարտված անձի նկատմամբ վաղեմության ժամկետ կիրառելու հարցը լուծում է դատարանը: Եթե դատարանը հնարավոր չի գտնում վաղեմության ժամկետների կիրառումը, ապա ցմահ ազատազրկումը փոխարինվում է որոշակի ժամկետով ազատազրկմամբ»:

Ներկայացված ձևակերպումից հետևում է, որ քննարկվող ինստիտուտի կիրառման առումով օրենսդիրը դատարանի մասնակցությունը հստակեցրել է միայն ցմահ ազատազրկման դատապարտված անձի առումով: ՀՀ քրեակատարողական օրենսդրությունը ևս չի հստակեցրել, թե ով է պատասխանատու մեղադրական դատավճռի վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով պատժից ազատելու համար, ինչն էլ գործնականում խնդիրներ է առաջացրել:

Պրոբացիայի ծառայողի առջև դրված խնդիրների լիարժեք իրացման առումով օրենսդրական խնդիր է նաև թարգմանչի ներգրավման սահմանափակ հնարավորությունը: Մասնավորապես, ՀՀ Կառավարության 2016 թվականի դեկտեմբերի 15-ի «Պրոբացիայի պետական ծառայության կողմից թարգմանչի ներգրավման կարգը սահմանելու մասին» N 1283-Ն որոշմամբ կանոնակարգվում են միայն այն դեպքերը, երբ պրոբացիայի շահառուն չի տիրապետում հայերենին, մինչդեռ նման անհրաժեշտություն

կարող է առաջանալ նաև այլ անձանց, օրինակ՝ հանցագործությունից տուժած անձի, շահառուի ընտանիքի անդամների, գործատուի, հետ զրուցելիս, հատկապես՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու խորհրդատվական զեկույցները պատրաստելիս:

Ծառայողների իրավական կարգավիճակի և պարտականությունների առումով խնդիր է նաև Պրոբացիայի ծառայության կենտրոնական ապարատի կառուցվածքի, ըստ կառուցվածքային միավորների՝ գործառույթների հստակեցումը: Այսպես, Պրոբացիայի ծառայության կենտրոնական ապարատի կազմում են Կազմակերպամեթոդական, էլեկտրոնային մոնիթորինգի և տեղեկատվական տեխնոլոգիաների, Հաշվառման և վիճակագրության, Ընդհանուր, Նյութատեխնիկական մատակարարման և շահագործման բաժինները: Նշված բաժինների գործառույթների ուսումնասիրությունը վկայում է, որ առանձին դեպքերում դրանք խիստ վերացական են կամ տեխնիկական ապահովվածության բացակայության պարագայում՝ գործնականում անիրագործելի: Օրինակ՝ նախատեսվում է, որ Պրոբացիայի ծառայության կազմակերպամեթոդական բաժինը «... 2) **կազմակերպում է վերասոցիալականացումը՝ որպես պրոբացիայի շահառուների հետ տարվող սոցիալ-հոգեբանական աշխատանքների, միջոցառումների և ծրագրերի, իրավական և հոգեբանական աջակցություն ցուցաբերելու, հասարակությունում վերահիմնադրելու և օրինապահ վարքագիծ ձևավորելու գործընթացների ամբողջություն...**»: Սակայն պարզ չէ, թե ով է իրականում իրականացնում վերասոցիալականացումը, քանի որ դրա համար պատասխանատու առանձին բաժին, ինչպես, օրինակ, Վրաստանում է, նախատեսված չէ: Միևնույն ժամանակ, թեև Պրոբացիայի ծառայությունում նախատեսված է էլեկտրոնային մոնիթորինգի և տեղեկատվական տեխնոլոգիաների բաժինը, սակայն ՀՀ-ում դեռևս ներդրված չէ էլեկտրոնային մոնիթորինգի համակարգը:

1.4. Համագործակցությունը գործընկեր կառույցների հետ

Եվրոպայի խորհրդի Պրոբացիայի կանոնների⁸ 12-րդ կետում ամրագրված է Պրոբացիայի ծառայության գործունեության կարևորագույն պահանջներից մեկը. «Հանցանք կատարած անձանց բազմաբնույթ (համալիր) կարիքները բավարարելու և հասարակական անվտանգությունն ապահովելու նպատակով անհրաժեշտ է իրականացել միջգերատեսչական և միջուղորդային համակարգված և փոխլրացնող (համագործակցված) աշխատանք»: Ըստ էության, այդ պահանջն իր արտացոլումն է գտել «Պրոբացիայի մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդված 1-ին մասում, որով սահմանվում է, որ «Պրոբացիայի ծառայության գործունեությունը հիմնված է պետական, տեղական ինքնակառավարման

⁸ Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ անդամ պետություններին ուղղված «Պրոբացիայի մասին Եվրոպայի խորհրդի կանոնների վերաբերյալ» թիվ CM/Rec(2010)1 հանձնարարականը:

մարմինների, հասարակական և այլ կազմակերպությունների հետ համագործակցության վրա: ...»:

«Արդարադատության նախարարության ներկայացրած տեղեկության համաձայն՝ Պրոբացիայի ծառայությունը համագործակցում է Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության, Մշակույթի նախարարության, Տարածքային կառավարման և զարգացման նախարարության, Սպորտի և երիտասարդության հարցերի նախարարության, Կրթության և գիտության նախարարության, Տեղական ինքնակառավարման մարմինների հետ: Ենթադրվում է, որ նման համագործակցությունը պետք է ուղղված լիներ շահառուների կարիքների բավարարմանը, հանցագործության պատճառ հանդիսացած գործոնների բացասական ազդեցության չեզոքացմանը, հասարակությունում դատապարտյալների վերասոցիալականացմանը: Այս առումով առանձին կարևորություն ունի հատկապես Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության Զբաղվածության կենտրոնի հետ համագործակցությունը, նկատի ունենալով այն, որ պրոբացիայի ծառայողների կողմից շահառուների կարիքների ներկայացման ժամանակ առաջնահերթությունը տրվում էր նրանց սոցիալական վիճակի բարելավմանը:

Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների պնդմամբ շահառուների հետ առաջին իսկ հանդիպման ժամանակ իրենք պարզում են վերջինիս կարիքները, այդ թվում՝ աշխատանքով ապահովված չլինելը և անպայման ուղղորդում զբաղվածության կենտրոն: Թե՛ Երևան քաղաքի և թե՛ առանց բացառության բոլոր մարզերի պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցները համակարծիք էին, որ նման ուղղորդումը ճնշող մեծամասնության դեպքում լինում է անարդյունավետ, քանի որ կամ շահառուները չեն ներկայանում զբաղվածության կենտրոն՝ վախենալով, որ այդտեղ գրանցման պարագայում կզրկվեն սոցիալական նպաստներից, կամ դիմելու պարագայում որևէ իրական արդյունք չի լինում կամ ընդհանրապես աշխատանք իրենց չեն առաջարկում, կամ էլ առաջարկում են շատ ցածր վարձատրվող աշխատանք: Ավելի հաճախ շահառուի զբաղվածության հարցի լուծումը հնարավոր է լինում ապահովել պրոբացիայի ծառայողի անձնական կապերի միջոցով: Ընդ որում, եթե Երևան քաղաքում զբաղվածության կենտրոնի կողմից կազմակերպվում են որպես գործազուրկ գրանցված անձի մասնագիտական վերապատրաստում, ապա մարզերում նման հնարավորությունները հասանելի չեն:

«Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության Զբաղվածության պետական գործակալություն այցի ընթացքում պարզվեց, որ դատապարտյալները դիտարկվում են որպես շուկայում անմրցունակ խմբի ներկայացուցիչներ, չունեն անհրաժեշտ որակավորում, ավելին՝ գործատուները, տեղեկանալով անձի դատված լինելու հանգամանքի մասին, խուսափում են նրան վերցնել աշխատանքի: Դա նկատի ունենալով՝ պետությունը սահմանել է որոշակի խթանիչ միջոցառումներ անմրցունակ անձանց աշխատանքի տեղավորման համար, օրինակ՝ անմրցունակ անձանց աշխատանքային ունակությունների և կարողությունների ձեռքբերման համար գործատուին միանվագ փոխհատուցում տրամադրելով: Սակայն իրենց դիմող անձի՝

անմրցունակ անձանց խմբում ընդգրկվելու համար անհրաժեշտ է, որ գործակալությունը տեղեկացված լինի անձի դատված լինելու մասին: Եթե ՀՀ ԱՆ Քրեակատարողական ծառայության հետ նման համագործակցություն կա, և իրենք տեղեկացվում են անձի՝ պատժի կրումից ազատված լինելու մասին, ապա ՀՀ ԱՆ Պրոբացիայի ծառայության հետ հստակ ինստիտուցիոնալ համագործակցությունը բացակայում է: Ավելին՝ ըստ գործակալության ներկայացուցչի՝ իրենք նույնիսկ չեն կարողանում նույնականացնել պրոբացիայի ծառայության շահառուներին, քանի որ վերջիններս իրենց մոտ են ուղղորդվում բանավոր կերպով, առանց ուղեկցող փաստաթղթի:

Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների կողմից նշվեց նաև արդյունավետ համագործակցության բացակայությունը Մշակույթի, Սպորտի և երիտասարդության հարցերի նախարարության, Առողջապահության նախարարության հետ, մինչդեռ վերջիններիս ներգրավումը անհրաժեշտ նախապայման է շահառուներին աջակցելու համար: Օրինակ՝ Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների կողմից բարձրաձայնվեց այն մտահոգությունը, որ մինչ իրենք պաշտոնական օղակներով դիմում են Առողջապահության նախարարություն՝ շահառուին աջակցելու խնդրանքով և արձագանք են ստանում, շահառուին այդ օգնությունը այլևս պետք չի լինում: Ինչ վերաբերում է Մշակույթի նախարարության հետ համագործակցությանը, ապա նման համագործակցության առանձին դեպքեր առկա են հիմնականում Երևան քաղաքում, սակայն մարզերի ճնշող մեծամասնությունում նման համագործակցությունն իսպառ բացակայում է: Պրոբացիայի ծառայության հատկապես մարզային մարմինների աշխատակիցները ներկայացրել են, որ հնարավորություն չունեն շահառուներին ներգրավել սպորտային կամ արհեստագործական խմբակների, քանի որ դրանք կամ ընդհանրապես բացակայում են կամ գործում են միայն վճարովի հիմունքներով, իսկ մի շարք մարզերում (օրինակ՝ Վայոց ձորում) էլ նշեցին, որ բացակայում են մշակութային կայուն գործող օջախները: Մարզային մակարդակով Պրոբացիայի ծառայության ստորաբաժանումների հետ համագործակցության թերությունները մատնանշվեցին նաև ՀՀ Մշակույթի նախարարության ներկայացուցչի կողմից, ով նշեց, որ իրենք պատրաստ են աջակցելու Պրոբացիայի ծառայությանը, եթե վերջիններիս կողմից կոնկրետ համագործակցության նախաձեռնություն դրսևորվի:

Պրոբացիայի ծառայության գործունեության ընթացքում խնդիրներ ծագում են նաև այն դեպքերում, երբ անհրաժեշտություն է առաջանում շահառուների համար ապահովել հոգեբանական ծառայություն. դրանք կամ գործում են վճարովի հիմունքներով, կամ էլ պարզապես չկան: Առանձին դեպքերում օգնության են հասնում հասարակական կազմակերպությունները, սակայն ոչ բոլոր մարզերում (օրինակ՝ Սյունիքում, Արագածոտնում, Արարատում նման ծառայություն մատուցող ՀԿ-ներ չեն գործում):

Անչափահաս շահառուների վերասոցիալականացումն ապահովելու նպատակով Գեղարքունիքի մարզի պրոբացիայի ծառայության մարմնի ներկայացուցչի կողմից կարևորվեց առկա համագործակցությունը ՀՀ Ոստիկանության անչափահասների գործերով մասնագիտացված բաժնի աշխատակիցների հետ:

Պրոբացիայի ծառայության Լոռու, Տավուշի մարզերի տարածքային մարմիններում արձանագրվել են ՀՀ պաշտպանության նախարարության հետ համագործակցության խնդիրներ: Մասնավորապես, խնդիր է ծագել, երբ անչափահաս շահառուն 18 տարին լրանալուց հետո գորակոչվել է զինված ուժեր: Նման պարագայում անձի միայն անձնական գործի պատճեն է ուղարկվել զինվորական ծառայության համապատասխան ստորաբաժանում, առանց կարիքների գնահատման կամ վերահսկողության պլանի: Այլ իրական համագործակցություն չի եղել:

Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների կողմից մատնանշվել են նաև խնդիրներ, որոնք վկայում են իրենց և դատարանի միջև համագործակցության բացերի մասին: Մասնավորապես, ներկայացվեցին օրինակներ, երբ դատարանից ուղարկվել է շահառուի գործը, որում բացակայել է շահառուի անձնագիրը կամ շահառուի վերաբերյալ տեղեկատվությունը փոխանցելիս իրենց չի տրամադրվել դատապարտյալի փաստացի բնակության հասցեն, հեռախոսահամարը, ինչն էլ իրենց համար լրացուցիչ ծանրաբեռնվածություն և ժամանակի ծախս է առաջացրել: Տուգանք պատժատեսակի կատարման արդյունավետությունն ապահովելու տեսանկյունից համագործակցության կարիք են տեսնում Հարկադիր կատարման ծառայության հետ, որը ներկայումս ինստիտուցիոնալ հիմքերի վրա չէ:

Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների կարծիքով՝ կայացած չէ համագործակցությունը տեղական ինքնակառավարման մարմինների հետ: Օրինակ՝ Արագածոտնի մարզի պրոբացիայի ծառայություն այցի ժամանակ ներկայացվեց տեղեկատվություն ութսունն անց միայնակ, տուն չունեցող շահառուի մասին, ում աջակցելու, ծերանոցում տեղավորելու իրենց խնդրանքին տեղական ինքնակառավարման մարմինները, սոցիալական ծառայությունները որևէ կերպ չէին արձագանքել: Սյունիքի մարզում նշվեց, որ հանրային աշխատանքների կատարման նկատմամբ վերահսկողություն սահմանելիս իրենք հաճախ դիմում են տեղական ինքնակառավարման մարմնի օգնությանը, սակայն վերջինս հաճախ անտեսում է շահառուի նկատմամբ սահմանված պահանջները, իրենց չի տեղեկացնում շահառուի՝ հանրային աշխատանքների կատարմանը չներկայանալու մասին:

Արմավիրի, Արարատի պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցները նշեցին, որ սերտ համագործակցություն է հաստատվել Հայ առաքելական եկեղեցու հետ, մասնավորապես՝ հոգևորականները զրուցում են շահառուների հետ, իսկ շահառուներն էլ ներգրավվում են եկեղեցու հարակից տարածքների բարեկարգման աշխատանքներին: Նման համագործակցությունը նպաստում է շահառուների վերաինտեգրմանը հասարակությունում:

Ինչ վերաբերում է հասարակական կազմակերպությունների հետ համագործակցությանը, ապա դրանք առավելապես կանոնակարգված են Երևան քաղաքում: Մարզերի մեծ մասում նշվում էր ՀԿ-ների բացակայության կամ իրենց հետ համագործակցելու ցանկության բացակայության մասին: Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների կողմից առավել հաճախ նշվում էին «Սոցիալական արդարություն»,

«Քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտ», «Կարիտաս» հասարակական կազմակերպությունների անունները:

ՀԿ-ների ներգրավվածությունը մեծ է պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների շարունակական վերապատրաստման գործընթացում, օրինակ՝ «Փրոջեքթ Հարմոնի» կազմակերպության կողմից ներկայումս իրականացվում են պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների կարողությունների, հմտությունների ձևավորման նպատակով մոդուլների մշակում (ադապտացում) և դրանք դասավանդելուն ունակ կադրերի պատրաստում⁹:

Նկատի ունենալով ներկա փուլում Պրոբացիայի ծառայության կադրային, ռեսուրսային ոչ բավարար ապահովվածությունը՝ ՀԿ-ների կողմից փորձ է արվում լրացնել շահառուների սոցիալականացմանն ուղղված ծառայությունների մատուցման բացը:

Հասարակական կազմակերպությունների ջանքերի համատեղման առումով կարևոր նախաձեռնություն է «Աջակցություն պրոբացիային» ազգային ցանցի ստեղծումը¹⁰:

Այդուհանդերձ, պետք է նկատի ունենալ, որ Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Պրոբացիայի մասին Եվրոպայի խորհրդի կանոնների վերաբերյալ» թիվ CM/Rec(2010)1 հանձնարարականի 9-րդ կետը սահմանում է իմպերատիվ պահանջ. **«Պրոբացիան շարունակում է դիտարկվել որպես պեպրական մարմինների պարտականություն նույնիսկ այն դեպքերում, երբ պրոբացիայի ծառայություններ մատուցվում են այլ մարմինների և կամավորների կողմից»:**

ՀՀ մարզերում Ծառայության աշխատակիցների հետ հարցազրույցներում մատնանշվեց հասարակության անդամների հետ իրենց սերտ համագործակցությունը: Դրան նպաստում է նաև այն, որ փոքր բնակավայրերում, օրինակ, Պրոբացիայի ծառայողներն առավելապես տեղի բնակիչներ են, ովքեր ունեն ամուր անձնական կապեր համայնքի հետ, և ինստիտուցիոնալ կառուցակարգերի բացակայությունը երբեմն լրացվում է նման անձնական բնույթի կապերի առկայությամբ: Առանձին դեպքերում մինչ շահառուի՝ պրոբացիայի ծառայություն ներկայանալն իրենք արդեն լավ տեղեկացված են լինում վերջինիս մասին՝ նման համայնքային կապերի միջոցով:

Միաժամանակ, համայնքի հետ պրոբացիայի ծառայողի միջանձնային ամուր կապերը հաճախ օգնում են լուծել շահառուի սոցիալական խնդիրները, աշխատանքի տեղավորել կամ էլ կարգավորել միջանձնային հարաբերությունները: Առանձին դեպքերում դրանք կարող են արդյունավետ կերպով փոխարինել սոցիալ-հոգեբանի անհրաժեշտությունը՝ արդյունքում նպաստելով պրոբացիայի ծառայության և ծառայողի նկատմամբ շահառուների վստահության ամրապնդմանը, և այդ ամենն ի վերջո նպաստում է շահառուի վերասոցիալականացմանը:

⁹ Վերապատրաստումների վերաբերյալ առավել մանրամասն տե՛ս <http://probation.am/hy/news/30112018?fbclid=IwARONIXhRovY7-MFuCPpVcKUP8QDI75cavYjYuPMYjONkaT6BbfWN2hVvnCA:>

¹⁰ <https://iravaban.net/194522.html>

Մարզային տարածքներից մեկում հանրային աշխատանքի ձևով պատիժը կրող շահառուն զանգել է պրոբացիայի ծառայողին ու հայտնել, որ խնդիրներ ունի գործատուի հետ, ու խնդրել է «գնալ ու բարեխոսել» խնդիրը հարթելու նպատակով: Թեև պրոբացիայի ծառայողը արձակուրդի մեջ է եղել, նա այդուհանդերձ գնացել է գործատուի մոտ, ում անձամբ ճանաչում էր, ու ներկայացնելով շահառուի անձը, նրա՝ կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված լինելը, խնդրել է ներողամիտ լինել աշխատողի նկատմամբ աշխատանքային կարգապահությունը խախտելու համար, քանի որ հակառակ դեպքում նա կարող էր «կոտրվել» ու կորցնել հավատը իր հանդեպ, միևնույն ժամանակ խոստացել է բացատրել աշխատողին փոխելու համար իր վերաբերմունքը աշխատանքի ու գործատուի հանդեպ: Այնուհետև, շահառուին տեղեկացրել է, որ ինքը չի արդարացնում նրա արարքը, որ գործատուն բոլոր դեպքերում ճիշտ է, սակայն վերջինս պատրաստ է մոռանալ խնդիրները ու աշխատել նրա հետ՝ ընդհուպ մինչև նրան որոշակի օգնություն տրամադրելով, եթե նա բարեխղճորեն վերաբերվի իր աշխատանքին, և հորդորել է նրան լավ մտածել, քանի որ այդ աշխատանքը «նրա եկամտի միակ աղբյուրն է»: Խնդիրն այդպիսով հարթվել է, և պրոբացիայի ծառայողն այլևս գործատուից բողոք չի ստացել:

Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների մեկի կողմից նշվեց նաև համագործակցության անհրաժեշտությունն այլ երկրներում գործունեություն ծավալող պրոբացիայի կառույցների հետ: Նման անհրաժեշտություն ծագում է հատկապես այլ պետությունների քաղաքացիների՝ ՀՀ-ում կատարված հանցանքի համար դատապարտվելու պարագայում:

Մասնավորապես, ՌԴ քաղաքացի հանդիսացող անձն արձակուրդը ՀՀ-ում անցկացնելիս կատարել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված արարք, ինչի համար նրա նկատմամբ կիրառվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածը, և սահմանվել է փորձաշրջան: Շահառուն ներկայացել է Պրոբացիայի ծառայություն, գրավոր տեղեկացրել, որ պատրաստվում է մեկնել ՌԴ, ինչից հետո մեկնել է: Հետևաբար, ՀՀ պրոբացիայի ծառայությունը նրա նկատմամբ վերահսկողությունն ի վիճակի չէ իրականացնել:

Չնայած պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների ձգտումներին՝ ամեն կերպ աջակցել պրոբացիայի շահառուներին, այնուհանդերձ, անցկացված հարցազրույցները, մշտադիտարկման այցերը ցույց տվեցին, որ ՀՀ Պրոբացիայի ծառայության և ՀԿ-ների, սոցիալական ծառայությունների հետ աշխատանքը կանոնակարգված, համակարգված բնույթ չունի, այլ առավելապես բարի կամքի դրսևորում հանդիսացող համագործակցություն է:

1.5. Առաջարկություններ

1. Անհրաժեշտ է հստակեցնել պրոբացիոն գործունեության իրականացման հիմք հանդիսացող օրենսդրությունը՝ պրոբացիայի աշխատակիցների կարգավիճակը, լիազորությունները հստակեցնելու, իրենց վերապահված պարտականությունների կատարման համար անհրաժեշտ իրավասություններ սահմանելու նպատակով:

2. Անհրաժեշտ է ամրագրել Պրոբացիայի ծառայություն աշխատանքի անցնելու ընթացքում Ծառայության առանձնահատկություններն արտացոլող պահանջներ և գործնականում ապահովել դրանց կիրառությունը:

3. Անհրաժեշտ է օրենսդրորեն ամրագրել Ծառայություն միջնորդությունների քննության արդյունքում կայացված դատական բողոքարկման իրավասություն:

4. Շահառուի առողջական վիճակը պարզելու նպատակով փորձաքննության անցկացման միջնորդություն ներկայացնելու Պրոբացիայի ծառայության լիազորությունը ևս պետք է սահմանվի օրենքով:

5. Գործնականում պետք է պահպանվեն Սահմանադրական դատարանի ՍԴՈ-1360 որոշման պահանջները: Իբրև խնդրի օրենսդրական լուծում՝ անձի ազատ տեղաշարժվելու իրավունքի սահմանափակումները վերացվելու դեպքում ՍԷԿՏ համակարգում տեղեկատվությունը տեղադրելու կառուցակարգեր պետք է նախատեսվեն՝ հստակ ամրագրելով իրավասու մարմնի կոնկրետ պարտականությունը:

6. Անհրաժեշտ է ՀՀ քրեական օրենսգրքում ամրագրել դատական ակտի հիման վրա վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով պատժից ազատելու վերաբերյալ դրույթ:

7. Ինստիտուցիոնալ մակարդակով անհրաժեշտ է ապահովել արդյունավետ համագործակցություն Պրոբացիայի ծառայության և պետական կառույցների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների հետ՝ հստակեցնելով շահառուի հետ աշխատանքի ընթացքում յուրաքանչյուրի ներգրավվածության աստիճանը: Յուրաքանչյուր դեպքում պետք է ապահովվի ոլորտի լիազոր մարմնի ժամանակին և պատշաճ արձագանքը Պրոբացիայի ծառայության բարձրացրած խնդիրներին:

8. Պետք է ապահովվեն շահառուի անձնական տվյալների պաշտպանության օրենսդրական պահանջներն ու դրանք երրորդ անձանց փոխանցելու՝ օրենքով ամրագրված պայմաններն ու երաշխիքները:

9. ԱՊԿԲ-ից տեղափոխված ծառայողների և նոր աշխատանքի ընդունված ծառայողների աշխատավարձերի միջև էական տարբերությունը կարող է հանգեցնել խտրական վերաբերմունքի մասին հիմնավոր իրավական պահանջի: Հետևաբար, անհրաժեշտ է միջոցներ ձեռնարկել այս անհավասար վիճակը վերացնելու ուղղությամբ:

Բաժին 2 Պրոբացիայի ծառայության նյութական ռեսուրսները

2.1. Գրասենյակների տեղակայումը

Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ անդամ պետություններին ուղղված «Պրոբացիայի մասին Եվրոպայի Խորհրդի կանոնների վերաբերյալ» թիվ CM/Rec(2010)1 հանձնարարականի 10-րդ կետում տեղ գտած սկզբունքն անհրաժեշտ է համարում պրոբացիայի ծառայության համարժեք կարգավիճակը (հեղինակությունը), ճանաչումն ու պատշաճ ռեսուրսային ապահովվածությունը¹¹:

Հանձնարարականի մեկնաբանություններում բացահայտվում է այս սկզբունքի էությունը, համաձայն որի՝ պրոբացիայի աշխատանքը պետք է ընկալվի իբրև արդար և մարդասիրական արդարադատության համակարգի առանցքային տարր: Այդպիսի աշխատանքը պահանջում է զգալի գիտելիքներ ու հմտություններ և այդ աշխատանքի արժեքն ու իրավակիրառողի փորձառությունն արտահայտող կարգավիճակ: Ակնհայտ է, որ ծառայությունը պետք է բավարար ռեսուրսներ ունենա՝ իր առջև դրված խնդիրները լուծելու համար: Ինչպես շատ երկրներում քրեակատարողական հիմնարկների գերբեռնվածությունն է վտանգում ազատությունից զրկված անձանց իրավունքներն ու սահմանափակում կառուցողական աշխատանքի հնարավորությունը, այնպես էլ պրոբացիան կարող է «գերբեռնված» լինել՝ զսպելով հասարակության պաշտպանության և հանցանք կատարած անձանց վերաօղակականացման գործառույթների հաջող գործադրման հնարավորությունը¹²:

Պրոբացիայի ծառայության գործունեության արդյունավետությունը մեծապես պայմանավորված է բավարար նյութական ռեսուրսների առկայությամբ: Ծառայության գրասենյակների նյութատեխնիկական ապահովվածության հետ մեկտեղ գրասենյակների կամ նստավայրերի տեղակայումն անմիջական դիտարկման առարկա է դարձել՝ հաշվի առնելով նաև Ծառայության՝ դեռևս կայացման փուլում գտնվելու և դրա գործառույթների վերաբերյալ ոչ միանշանակ ընկալման հանգամանքները: Այլ կերպ ասած, փորձագետների անմիջական դիտարկման են ենթարկվել ինչպես մարզային նստավայրերում գրասենյակների (հատկացված տարածքի կամ աշխատասենյակի) առկայությունը, պրոբացիայի ծառայողին աշխատասենյակ հատկացնելու հիմունքները, այնպես էլ դրանց առանձնացվածությունն այլ պետական մարմիններից:

2.1.1. Այլ պետական մարմինների շենքերում պրոբացիայի ծառայողների տեղակայումը

¹¹ Անգլերեն լեզվով տեքստը հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://www.pmscr.cz/download/mezdoken_European_Probation_Rules.pdf:

¹² Հանձնարարականի մեկնաբանությունները հասանելի են հետևյալ հղումով՝ https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/CommentaryRec_2010_1_E.pdf:

Դիտարկումները ցույց են տալիս, որ բոլոր մարզային գրասենյակները տեղակայված են պետական տարբեր մարմինների (որոշ դեպքերում՝ ոչ պետական) շենքերում: Պրոբացիայի ծառայության մարզային ստորաբաժանումներին առանձին շենք հատկացված չլինելն ինքնին, մեր գնահատմամբ, խնդիր չէ: Միևնույն ժամանակ, այն որոշ դեպքերում խնդրահարույց է ինչպես աշխատանքի արդյունավետ կազմակերպման տեսանկյունից, այնպես էլ Պրոբացիայի ծառայության կայացման, վերջինիս գործառույթների և դերակատարության մասին հասարակական ճիշտ ընկալման և հատկապես շահառուների կողմից Պրոբացիան այլ պետական մարմիններին չնույնացնելու առումով:

Փորձագետների անմիջական դիտարկման արդյունքները հետևյալ պատկերն են արձանագրել: Տավուշի մարզի բոլոր նստավայրերում աշխատակիցներին հատկացված են սենյակներ պետական այլ մարմինների շենքերում: Դիլիջան քաղաքում Ծառայության աշխատակցի աշխատասենյակը տեղակայված էր Դատախազության շենքում, որը կիսալքված շենքի տպավորություն էր թողնում, Իջևանում՝ Դատական ակտերի հարկադրման կատարման ծառայության շենքում, Բերդում աշխատակցին հատկացված էր քննիչի սենյակին կից սենյակ, իսկ Նոյեմբերյանում՝ համայնքապետարանի շենքում հատկացված Հարկադիր կատարման ծառայության (<ԿԾ) աշխատակցի սենյակում, այսինքն՝ ոչ թե <ԿԾ-ի տարածքում Պրոբացիային հատկացվել էր առանձին սենյակ, այլ <ԿԾ-ի աշխատակցի սենյակն օգտագործվում էր նաև Պրոբացիայի ծառայողի կողմից: Նման իրավիճակ արձանագրվել էր նաև Մեղրիում, որտեղ պրոբացիայի ծառայողը և Իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալության աշխատակիցը օգտագործում էին միևնույն աշխատասենյակը: Նոյեմբերյանի դեպքում պրոբացիայի ծառայողի գրասեղանը հաված էր <ԿԾ-ի աշխատակցի սեղանին, որի պայմաններում կարելի էր նույնիսկ չտարբերակել, որ դրանք առանձին պետական հաստատություններ ներկայացնող աշխատակիցների աշխատանքային տարածքներ են: Աշխատանքի նման կազմակերպումն անընդունելի է ինչպես պրոբացիայի ծառայողի՝ շահառուի հետ տարվող անխոչընդոտ աշխատանքի, այնպես էլ անձնական գործերին, Ծառայությանը տրամադրվող փաստաթղթերին այլ անձանց հասանելիության առումով:

Պատահական չէ, որ այս պայմաններում Պրոբացիայի ծառայությունը վերը նշված վայրերում նույնականացվում է Դատախազության, <ԿԾ-ի կամ դատարանի հետ:

Արմավիրի մարզում Արմավիր և Էջմիածին քաղաքների աշխատակիցների համար աշխատասենյակներ էին հատկացված դատարանների շենքերում: Էջմիածնում Ծառայության տարածքային մարմնի մուտքն առանձին էր՝ Պրոբացիայի պետական ծառայության ցուցանակով, որն առանձնահատուկ դեպք էր բոլոր մնացած՝ մշտադիտարկման շրջանակներում այցելած մյուս տարածքային մարմինների համեմատ:

Կոտայքի մարզում Աբովյանի նստավայրը գտնվում էր Ոստիկանության շենքի առաջին հարկի թևամասում, իսկ Հրազդան քաղաքի գրասենյակը՝ մարզպետարանի շենքում:

Արտաշատի նստավայրը ևս գտնվում էր մարզպետարանի շենքում, իսկ Վեդու նստավայրը՝ քաղաքապետարանի շենքում: Վայոց ձորի մարզի տարածքային մարմինը

գտնվում էր Եղեգնաձոր քաղաքում և տեղակայված էր գազասպասարկում իրականացնող ծառայության շենքում:

Սյունիքի մարզում Սիսիանի գրասենյակը գտնվում էր ՎՏԲ բանկի շենքում. դրսում ցուցանակ չկար: Գորիսի տարածքային մարմնի գրասենյակը տեղակայված էր նախկին Գործկոմի շենքում, որի հարևանությամբ տեղակայված էին այլ կառույցներ: Այցի պահին արձանագրվել էր, որ Գորիսում աշխատասենյակը տրամադրվել էր մոտ հինգ ամիս առաջ, իսկ մինչ այդ Պրոբացիայի ծառայողը շահառուներին ընդունել էր իր անձնական ավտոմեքենայի մեջ: Մեղրի քաղաքի տարածքային մարմնի գրասենյակը, ինչպես վերը նշվել է, գտնվում էր քաղաքապետարանի շենքում՝ Պետական ռեգիստրի աշխատակցի սենյակում, որի մի անկյունում՝ մուտքի մոտ, հատկացված էր մեկ սեղան և երկու աթոռ: Տարածքը նրան հատկացվել էր Պետական ռեգիստրի աշխատակցի կողմից՝ զուտ ընկերական հարաբերություններից ելնելով: Շենքում և սենյակի մուտքի մոտ բացակայում էր ցուցանակ Պրոբացիայի ծառայողի գրասենյակի մասին: Պետական ռեգիստրի աշխատակցի դիտարկմամբ՝ երբ պրոբացիայի ծառայողն ընդունում է շահառուներ, ինքը դուրս է գալիս սենյակից, նմանապես, պրոբացիայի ծառայողը դուրս է գալիս աշխատասենյակից, երբ ինքն է այցելու ունենում:

Կապան քաղաքի գրասենյակը գտնվում էր Ոստիկանության հարևանությամբ տեղակայված երեքհարկանի շենքում, որը պատկանում է Արդարադատության նախարարությանը, իսկ նախկինում շենքի այդ տարածքում եղել է դատարանի նստավայր: Շենքում տեղակայված էին տարբեր մարմինների աշխատակիցներ, այդ թվում՝ նախարարության իրավասության ներքո գործող պետռեգիստրը, ՀԿԾ-ն, Պրոբացիայի մարզային ծառայությունը, ինչպես նաև Անշարժ գույքի կադաստրի կոմիտեի մարզային գրասենյակը: Սենյակներն ունեին մեկ հիմնական մուտք, որի վրա կար թղթե հին ցուցանակ պրոբացիայի ծառայության նշումով:

Արագածոտնի մարզում Աշտարակի մարզային բաժնի գրասենյակը գտնվում էր ՀԿԾ-ի շենքի առաջին հարկում: Թալինի գրասենյակը դատարանի շենքում էր տեղակայված, որտեղ կային նաև ՀԿԾ-ն, Իրավաբանական անձանց պետական ռեգիստրի գործակալությունը: Թալինի Պրոբացիայի ծառայության ցուցանակ կար դռան մոտ, բայց ոչ շենքի մուտքի մոտ:

Լոռու մարզային բաժնին ևս առանձին շենք հատկացված չէր, և աշխատակիցների նստավայրերը տեղակայված էին պետական այլ մարմինների շենքերում: Այսպես, Սպիտակ քաղաքում պրոբացիայի ծառայողի աշխատասենյակը տեղակայված էր քաղաքապետարանի շենքում՝ Անշարժ գույքի կադաստրի կոմիտեի, ՔԿԱԳ, Սոցիալական ապահովության ծառայության տարածքային մարմինների հետ, Վանաձորում՝ Հարկադիր կատարման ծառայության շենքում, Տաշիրում և Ալավերդիում՝ առաջին աստիճանի դատարանների շենքերում, իսկ Ստեփանավանի նստավայրն առանձին հատկացված տարածք չունի: Հատկանշական է, որ Ծառայության Տաշիրի տարածքային մարմնի գրասենյակի մուտքի մոտ դեռ փակցված էր «Դատախազ», իսկ Ալավերդու տարածքային մարմնի գրասենյակի մուտքի մոտ՝ «Փաստաբան» ցուցանակը:

Շիրակի մարզում Գյումրու պրոբացիայի ծառայությունը գտնվում էր ընդհանուր իրավասության դատարանի շենքում: Շենքի ետնամասում տեղակայված էին մարզի պրոբացիայի ծառայության երկու գրասենյակները՝ ՀԿԾ-ի և ՔԿԱԳ-ի գրասենյակների հարևանությամբ, որոնց հետ գրասենյակն ուներ ընդհանուր մուտք դեպի դատարանի շենք: Արթիկում Ծառայության գրասենյակը գտնվում էր չորսհարկանի շենքում, որում բազմաթիվ մասնավոր ընկերություններ վարձակալել էին գրասենյակային տարածքներ: Պրոբացիայի ծառայողը զբաղեցնում էր երրորդ հարկում իր ձեռնարկատեր ընկերոջ կողմից վարձակալած մեկսենյականոց տարածք: Շենքի մուտքի մոտ բացակայում էր որևէ ցուցանակ Պրոբացիայի ծառայության՝ այդ շենքում գտնվելու մասին: Ընդ որում, շենքի դիմային հատվածում «Շինանյութ» անվանումն էր միայն երևում, ինչը ևս շփոթեցնող էր, քանի որ այցելուների համար միակ տեսանելի ցուցանակը շենքի առաջամասում «Շինանյութ» անվանումով մեծ ցուցանակն էր: Որոշակի տարակուսանք առաջացրեց նաև այն, որ Արթիկում Ծառայության սենյակի հարևանությամբ երեխաների համար նախատեսված սենյակներ էին, այդ թվում՝ խաղային, լոգոպետի ծառայություն:

Առանձնացված նստավայրերի բացակայությունը որոշակիորեն խոչընդոտում է պրոբացիայի ծառայության կայացմանն ու վերջինիս դերակատարության վերաբերյալ հասարակական ճիշտ ընկալման ձևավորմանն այն առումով, որ Պրոբացիայի ծառայությունը նույնացվում է իրենց տեղակայման պետական մարմինների հետ:

Սա ուշադրության արժանի հանգամանք է հատկապես Պրոբացիայի ծառայության դեպքում՝ հաշվի առնելով, որ Հայաստանում այն դեռևս կայացման փուլում գտնվող ինստիտուտ է, և դրա դերակատարության ճիշտ ընկալումը հասարակության և մասնավորապես՝ շահառուների կողմից մեծապես պայմանավորում է Ծառայության առջև դրված խնդիրների լուծումը: Դատարաններում տեղակայված աշխատակիցների դիտարկմամբ, օրինակ, պրոբացիայի ծառայություն ըստ սահմանված ժամանակացույցի ներկայանալը շահառուների կողմից որոշ դեպքերում ընկալվում է իբրև «դատարանում ներկայանալու և ստորագրելու» պարտականություն: Դեպքեր են եղել, երբ պրոբացիայի ծառայությունը նույնացվել է Ոստիկանության հետ, կամ երբ շահառուի ընկալմամբ՝ նախկին ծառայության համեմատ՝ միայն անվանումն ու համազգեստի բացակայությունն է փոխվել: Այս մոտեցումը, աշխատակիցների դիտարկմամբ, մեծապես պայմանավորված է Պրոբացիայի ծառայության գործունեության վերաբերյալ ոչ բավարար իրազեկվածությամբ: Հաճախ շահառուները չեն կարողանում արտաբերել նաև «պրոբացիա» բառը, և դրա փոխարեն օգտագործում են «պրոֆիլակտիկա», «պրովոկացիա» բառերը: Պրոբացիայի շատ ծառայողներ նշել են, որ ընդհանուր առմամբ պրոբացիան դեռ վատ է ընկալվում շահառուների կողմից. մի մասը ընկալում է որպես այլընտրանքային պատիժների կատարման քրեակատարողական ծառայություն, մյուսը՝ որպես դատարան: Չնայած դրան՝ հետաքրքրական է, որ պետական մարմինների տարածքներում տեղակայումը պրոբացիայի աշխատակիցների մեծամասնության կողմից իբրև խնդիր չի ընկալվում: Ավելին, որոշ դեպքերում Պրոբացիայի ծառայողի կողմից մեկնաբանվել է իբրև զգոնացնող գործոն, երբ օրինակ՝ շահառուն դատարանի շենք է մուտք գործում: Միևնույն ժամանակ, չի ժխտվել նաև այն հանգամանքը, որ Պրոբացիայի

ծառայությունը շահառուների կողմից ընկալվում է, օրինակ, մեղադրական դատավճիռ կայացրած դատարանի հետ կապված, այսինքն՝ զուտ պատժի կատարումն ապահովող ծառայություն:

2.1.2. Այլ պետական մարմիններին կամ անձանց պատկանող շենքերում Ծառայության տեղակայման հիմունքները

Մարզային որոշ նստավայրերում Ծառայողների համար մտահոգիչ էր այն փաստը, որ աշխատասենյակները տրամադրվել են ոչ թե իբրև Արդարադատության նախարարությանը հատկացված տարածքներ, այլ անձնային կապերի, պայմանավորվածությունների կամ խնդրանքի հիման վրա՝ առանց պատշաճ իրավական ձևակերպման, ինչը նշանակում է, որ ամեն պահի իրենց կարող է ներկայացվել տարածքը լքելու պահանջ: Անձնական պայմանավորվածության արդյունքում ձեռք բերված գրասենյակների օրինակներ էին, ինչպես արդեն նշեցինք, Արթիկի, Մեղրիի, Նոյեմբերյանի տարածքային մարմինների գրասենյակային տարածքները: Մասիս քաղաքում պրոբացիայի ծառայողը, ով զեկույցի հեղինակների այցի օրվա դրությամբ աշխատանքից ազատվել էր, օգտագործել է իր ծանոթներից մեկի կողմից անհատույց տրամադրված սենյակը, որը տվյալ աշխատակցի աշխատանքից դուրս գալուց հետո անհայտ էր, թե արդյոք կրկին կտրամադրվեր Ծառայության տարածքային մարմին: Հետաքրքրական է, որ որոշ մարզերում էլ (օրինակ՝ Արագածոտնում) Պրոբացիայի ծառայողին հատկացված տարածքը ՀԿԾ-ին է պատկանում, որն անհրաժեշտության դեպքում կարող է վերցվել, և սա այն պարագայում, երբ թե՛ ՀԿԾ-ն, թե՛ Պրոբացիայի ծառայություններն Արդարադատության նախարարության առանձնացված ստորաբաժանումներ են:

Արարատի մարզում ևս գրասենյակների օգտագործման համար չունեին համապատասխան պայմանագրեր համայնքային և պետական մարմինների հետ: Ի տարբերություն՝ Սևանի նստավայրը, օրինակ, թեև անհատին պատկանող շենքում էր, բայց Արդարադատության նախարարության կողմից էին հատկացվում միջոցներ տարածքի վարձակալման համար:

Կոտայքի մարզի Աբովյան և Հրազդան քաղաքների նստավայրերը ևս չունեին պայմանագիր տարածքը զբաղեցնելու համար, բոլոր պայմանավորվածությունները կատարվել են բանավոր եղանակով: Կոմունալ վճարները կատարելու համար նույնպես բացակայում էր որևէ գրավոր պայմանավորվածություն: Նույն իրավիճակն էր արձանագրվել նաև Արագածոտնի մարզի Թալին քաղաքում, որտեղ դատարանի շենքում տեղակայված ծառայողի նշմամբ՝ իրեն ցանկացած ժամանակ կարող են շենքից դուրս հանել:

Վայոց ձորի մարզի նստավայրում՝ Եղեգնաձորում, տարածքային մարմնի կողմից օգտագործվող տարածքն Արդարադատության նախարարության կողմից պայմանագրային հիմունքով վարձակալված էր գազասպասարկում իրականացնող մասնավոր կազմակերպությունից՝ Արդարադատության նախարարության միջոցների

հաշվին: Այդուհանդերձ, այդ տարածքի նկատմամբ իրավունքների շրջանակը, ըստ ծառայողների, սահմանափակ է: Պրոբացիայի ծառայողները հարցազրույցների ընթացքում նշեցին, որ տարածքում իրենց զգում են հյուրի կարգավիճակում, նույնիսկ տաքացուցիչ միացնելու իրավունք չունեն, քանի որ նախարարությունը ջեռուցման համար վճարում չի կատարում:

Այսպիսով, այն հանգամանքը, որ տարածքային շատ մարմիններ տարածքների օգտագործման համար պայմանագիր չեն ստորագրել տարածքների սեփականատերերի հետ, Պրոբացիայի ծառայողներին դնում է անորոշության մեջ տարածքն օգտագործելու պայմանների՝ ժամկետների, կոմունալ վճարումների և այլ էական պայմանների վերաբերյալ:

2.1.3. Մարզային որոշ նստավայրերում աշխատավայրերի բացակայությունը

Տեղակայման առումով մտահոգիչ է որոշ նստավայրերում փաստացի աշխատավայրերի բացակայությունը, ինչը նշանակում է, որ նախ, Ծառայության աշխատակիցը ստիպված է գրասենյակային աշխատանքը կատարել մարզային բաժնի այլ նստավայրում (մարզկենտրոնում), իսկ բնակության վայրեր այցերի համար՝ մեկնել սպասարկման տարածք: Բացի այդ, իրենց տարածքը սպասարկող ծառայողի նստավայրի բացակայությունը շահառուների համար ևս ճանապարհի հեռավորության խնդիր է առաջացնում: Այսպես, օրինակ, այցի արդյունքներով արձանագրվել է, որ Կոտայքի մարզային բաժնի Չարենցավանի նստավայրը տարածք չուներ, իսկ ծառայողի նստավայրը Հրազդանում էր: Նույն կերպ, տարածքային նստավայրեր չկային Ապարան, Ստեփանավան, Աշոցք, Մարալիկ, Ախուրյան, Բաղրամյան բնակավայրերում:

Մտահոգիչ իրավիճակ էր նաև Գեղարքունիքի մարզի Գավառ և Մարտունի քաղաքները սպասարկող ծառայողների աշխատանքի կազմակերպման հարցում: Բանն այն է, որ մշտադիտարկման արդյունքում արձանագրվել է, որ այդ տարածքները սպասարկող ծառայողները շահառուների հետ հարցազրույցները կազմակերպում են դատարանների շենքերում՝ չունենալով իրենց հատկացված աշխատասենյակներ: Այդ պայմաններում վերջիններս ամեն անգամ խնդրանքով դիմում են դատարանի աշխատակազմին՝ սենյակ տրամադրելու (օրինակ՝ դատական կարգադրիչների սենյակը կամ փաստաբանի սենյակը):

Նման իրավիճակն արդյունքն է այն բանի, որ այս ծառայողների տեղակայումը ոչ թե Արդարադատության նախարարության հետ համապատասխան պայմանավորվածության միջոցով է ձեռք բերվել, այլ անձնային կապերի և խնդրանքի հիման վրա: Ավելին, ծառայողները մտահոգություն հայտնեցին, որ դատարանների շենքերում միայն անցագրերով մուտք գործելու կարգ է գործելու, որպիսի պայմաններում իրենք այլևս չեն կարող մուտք գործել: Իբրև խնդրի լուծում՝ ծառայողների կողմից մատնանշվեց Ոստիկանության կամ քննչական մարմինների օրինակը՝ աշխատակիցների տեղակայումը՝ պետական մարմինների միջև պայմանագրերի հիման վրա:

Հարցումների արդյունքում թերևս միայն Շիրակի մարզում էր, որ աշխատակցի նշմամբ՝ շահառուների մոտ տարածքային սպասարկման վայր չլինելը դժգոհություն չի առաջացնում, քանի որ վերջիններիս համար Գյումրի գալն ավելի հեշտ է: Միջքաղաքային տրանսպորտը լավ է աշխատում, և շահառուն կարող է ներկայանալ այն ժամանակ, երբ օրինակ, աշխատանքի բերումով գալիս է Գյումրի:

2.2. Գրասենյակային հարմարությունները և գույքը

Պրոբացիայի ծառայության գործառույթների լիարժեք գործադրման անհրաժեշտ պայման են աշխատանքային պայմաններն ու նյութատեխնիկական ապահովվածությունը: Պրոբացիայի յուրաքանչյուր ծառայող պետք է ապահովված լինի նվազագույն հարմարություններ ունեցող աշխատասենյակով, առնվազն մեկ համակարգչով, փաստաթղթեր տպելու հնարավորությամբ, համացանցին հասանելիությամբ, իր պարտականությունների կատարման համար անհրաժեշտ գրենական պարագաներով, նամականիշերով, ծրարներով և այլն: Մինչդեռ, փորձագիտական խմբի անմիջական դիտարկման արդյունքում հավաքված տվյալները փաստում են, որ Ծառայության գրեթե բոլոր բաժիններում առկա են ոչ բավարար նյութական ռեսուրսներ: Որոշ վայրերում անգամ բացակայում էր նվազագույն նյութատեխնիկական ապահովվածությունը, որպիսի պայմաններում ուղղակի ավելորդ է խոսել ծառայողի գործունեության արդյունավետության մասին:

2.2.1. Բավարար նյութատեխնիկական հագեցվածությունը

Մարզային բաժիններում ծառայողների աշխատանքային պայմանների ուսումնասիրությունը վկայում է, որ այցերի ընթացքում արձանագրված համընդհանուր խնդիր էր անհրաժեշտ քանակի և սարքին համակարգիչների, տպիչ ու պատճենահանող սարքավորումների բացակայությունը: Որոշ մարզերում բացակայում էին տպիչ ու պատճենահանող սարքերը, ինչի պատճառով ծառայողները ստիպված են լինում կամ օգտվելու շենքում տեղակայված այլ պետական ծառայողների տեխնիկայից կամ վճարի դիմաց մասնավոր այլ վայրերում տպել ծառայողական փաստաթղթերը: Համացանցին հասանելիության խնդիր ևս արձանագրվել է մի շարք մարզերում: Գրեթե բոլոր ծառայողները հարցազրույցների ընթացքում նշում էին, որ փաստաթղթերի պատճենահանումը կատարում են «դրսում», և այդ ծառայության դիմաց վճարում են իրենց անձնական միջոցներից: Համատարած են հատկացված ծառայողական ավտոմեքենաների անբավարարությունն ու տեխնիկական ոչ բարվոք վիճակը:

Միևնույն ժամանակ, պետք է արձանագրել, որ իրականացված մշտադիտարկման այցերի ընթացքում արձանագրված խնդիրները ներկայում որոշակի լուծում են ստացել: Այսպես, Պրոբացիայի պետական ծառայության տրամադրած տեղեկությունների

համաձայն¹³ Ծառայության՝ Երևան քաղաքի և մարզային բաժիններին հատկացվել է 40 նոր համակարգիչ, 30 հատ օգտագործված համակարգիչ և 10 հատ տպիչ սարք՝ մարզերում տրամադրելով 2-4 համակարգիչներ, վեց մարզերում՝ մեկական տպիչ սարք: Ստորև ներկայացված տվյալներն արտացոլում են սույն թվականի հուլիս-օգոստոս ամիսներին իրականացված մշտադիտարկման արդյունքները:

Այսպես, արձանագրված տվյալների համաձայն, Տավուշի մարզի Իջևանի նստավայրում երկու աշխատանքային համակարգիչ էր առկա, որոնք նախատեսված են մարզի բոլոր հինգ աշխատակիցների համար: Սա ևս լրացուցիչ դժվարություններ է ստեղծում աշխատակիցների համար, ովքեր ստիպված են մեկնել Իջևան՝ փաստաթղթերի կազմման նպատակով: Նոյեմբերյանի պրոբացիայի ծառայողի գրասեղանին բացակայում էր որևէ սարքավորում: Համակարգչային աշխատանքներ կատարելու համար մեկնում է Իջևան:

Էջմիածնում մեկ համակարգիչ էր, որը սարքին չէր, և ծառայողները դժվարությամբ էին աշխատում: Մարզում դեպք է եղել, երբ համակարգչի ամբողջ տեղեկատվությունը ոչնչացել է: Չունեին տպիչ սարք, համացանցին հասանելիություն:

Գեղարքունիքի մարզին հատկացված 5 հաստիքների համար նախատեսված էր ընդամենը 1 համակարգիչ Սևանում, 1 համակարգիչ էլ ոչ սարքին վիճակում էր: Արագածոտնի մարզում Աշտարակի նստավայրում 4 ծառայողի համար հատկացված էր 2 համակարգիչ, որոնք, ըստ ծառայողների դիտարկման, պատշաճ չեն աշխատում: Մեկ տպիչ սարք առկա էր, բայց համացանցին հասանելիություն չունեն:

Սյունիքի մարզում ևս տեխնիկական հագեցվածությունը չէր համապատասխանում նվազագույն պահանջներին: Գրասենյակները չունեին համակարգիչներ, տպիչ սարքեր և պատճենահանող սարքեր: Կապանի գրասենյակի համակարգիչը 90-ական թվականների մոդելի համակարգիչ էր՝ մեծ մոնիտորով, որով ժամանակակից համակարգչային ծրագրերը հնարավոր չէր կիրառել: Այդ պատճառով Կապանի պրոբացիայի ծառայողը, ով նաև բաժնի պետն է, օգտագործում էր իր սեփական համակարգիչը: Մեղրիի գրասենյակում ընդհանրապես բացակայում էր որևէ սարքավորում, միակ աշխատասեղանի վրա դրված էին միայն տպված թղթերի մի քանի փաթեթներ: Այդ պատճառով համակարգչային աշխատանքի համար պրոբացիայի ծառայողը մեկնում է Կապան:

Լոռու մարզում Ծառայության նստավայրեր կատարված անմիջական դիտարկումների արդյունքում պարզվեց, որ մարզային բաժնին հատկացված էր ընդամենը երեք աշխատանքային համակարգիչ (Վանաձոր քաղաքի նստավայրում), իսկ Սպիտակ, Տաշիր և Ալավերդի քաղաքների նստավայրերում աշխատակիցները համակարգիչ չունեին: Վերջիններս համակարգչով կատարվելիք աշխատանքի համար ստիպված են մեկնել Վանաձորի նստավայր և օգտվել այլ աշխատակցի համակարգչից: Վերջիններիս դիտարկմամբ՝ Վանաձոր մեկնում են շաբաթական առնվազն մեկ անգամ՝ փոստային

¹³ Տեղեկությունները տրամադրվել են 2018 թվականի հոկտեմբերի 10-ի դրությամբ:

առաքման օրերին, ինչպես նաև անհրաժեշտության դեպքերում՝ նոր գործ ստանալիս, համակարգչով միջնորդություն կամ այլ փաստաթուղթ կազմելիս:

Գյումրիում 6 աշխատակցի համար հատկացված էր ընդամենը 2 համակարգիչ, 1 տպիչ, համացանցը բաժնի պետի միջոցներով է ապահովվում: Համակարգիչների քանակի անբավարարության պատճառով ծառայողները համակարգչային գործը հերթով էին իրականացնում: Արթիկում աշխատակիցը համակարգիչ չուներ, չկար համացանցին միանալու հնարավորություն:

Ծառայողների քանակին համակարգիչների, տպիչ ու պատճենահանող սարքերի անհամապատասխանության խնդիրն արձանագրվել է դիտարկված բոլոր բաժիններում: Այսպիսի պայմաններում համակարգչային աշխատանքը հիմնականում կատարվում է մարզկենտրոններում՝ լրացուցիչ դժվարություններ առաջացնելով առանձին տարածքներ սպասարկող ծառայողների համար: Բացի այդ, համակարգիչների խնդրի առաջնահերթ լուծումը պայմանավորված է Ծառայության գործառույթների լիարժեք իրականացման օրենսդրական պահանջով: Բանն այն է, որ Ծառայության կողմից շահառուների հետ կատարվող աշխատանքի, վերջինիս վերասոցիալականացման առանցքային փուլ է շահառուի ռիսկերի և պահանջմունքների գնահատումը, դրա հիման վրա վերահսկողության պլանի կազմումը: Իսկ նման գնահատումը կատարվում է համակարգչային ծրագրի միջոցով: Բացի այդ, գործավարության արդյունավետ կազմակերպման և հաշվետվողականության ապահովման նպատակով նախատեսվում է Mulberry էլեկտրոնային փաստաթղթաշրջանառության համակարգի ներդրումը:

Թեև ծառայողների մտահոգությունները համակարգիչների բացակայության վերաբերյալ հիմնականում իրենց աշխատանքի կազմակերպման և ծառայողական պարտականությունների կատարման տեսանկյունից էին հիմնավորվում, արդարացի համարելով նման մտահոգությունները՝ պետք է նաև նկատի ունենալ նաև, որ այսպիսի պայմաններում կարող են առաջ գալ շահառուի անձնական տվյալների պաշտպանության, ծառայողական փաստաթղթերին հասանելիության հետ կապված խնդիրներ: Այս առումով, դրական քայլ պետք է համարել Պրոբացիայի ծառայությանը համակարգիչների և տպիչ սարքերի հատկացումը, ինչը պետք է շարունակական լինի՝ ապահովելով Ծառայության գործառույթների համար անհրաժեշտ նյութատեխնիկական բազա թե՛ Երևանի քաղաքային մարմնի, թե՛ մարզային բաժինների բոլոր ծառայողների համար:

Ծառայության նյութատեխնիկական ապահովվածության առումով առաջնահերթ է նաև տրանսպորտային միջոցների անբավարարության հարցի լուծումը: Դիտարկված մարզային բոլոր բաժիններում նմանատիպ պատկեր է արձանագրվել. յուրաքանչյուր մարզին հատկացված է տեխնիկական ոչ բավարար վիճակում գտնվող, խորհրդային մակնիշի մեկ ծառայողական ավտոմեքենա: Օրինակ՝ Տավուշի մարզին հատկացված էր ծառայողական մեկ ավտոմեքենա («Նիվա» մակնիշի), որից, սակայն, չէին օգտվում: Արմավիրում ծառայողական ավտոմեքենան ևս տեխնիկապես վատ վիճակում էր: Լոռու ամբողջ մարզային բաժնին հատկացված էր մեկ ծառայողական ավտոմեքենա (խորհրդային մակնիշի), որը, աշխատակիցների ներկայացմամբ, ոչ բավարար տեխնիկական վիճակում էր: Արարատի մարզում ծառայողական ավտոմեքենան 80-ական

թվականների «Վազ 21-06» մականիշի ավտոմեքենա էր, որը, աշխատակիցների դիտարկմամբ, տեխնիկապես շատ վատ վիճակում էր:

Ծառայողների հետ հարցազրույցների արդյունքում պարզվեց, որ ծառայողական ավտոմեքենաների ոչ բավարար քանակի ու շահագործման համար ոչ պիտանի լինելու պայմաններում շատերը ստիպված օգտվում էին անձնական ավտոմեքենաներից՝ սեփական միջոցների հաշվին՝ հատկապես շահառուների բնակության վայրեր այցեր իրականացնելու համար: Այս խնդիրն ուղղակիորեն առնչվում է Պրոբացիայի ծառայողների կողմից շահառուների բնակության վայրեր, հանրային աշխատանքների իրականացման վայրեր այցերի հաճախականության հետ՝ մանավանդ հաշվի առնելով, որ որոշ մարզերի աշխարհագրական դիրքով պայմանավորված՝ առկա են հեռավորության և ճանապարհների դժվարանցանելիության խնդիրներ:

Նյութատեխնիկական հագեցվածության հետ կապված՝ մի շարք մարզային նստավայրերում առկա է նաև փաստաթղթերի պահպանման և արխիվացման խնդիր՝ պահարանների (սեյֆ) բացակայության պատճառով: Որոշ նստավայրերում անգամ բացակայում էին կողպվող դարակներ, որպիսի պայմաններում ուղղակի անվտանգ չէ շահառուների անձնական գործերի պահպանումը: Իբրև խնդրի լուծում՝ ծառայողների նշմամբ՝ իրենք անձնական գործերը թողնում են մարզկենտրոններում կամ անգամ իրենց հետ տուն տանում: Այսպես, օրինակ, Մեղրիի նստավայրում սեյֆի բացակայության պատճառով ծառայողն անձնական գործերը պահում էր Պետական ռեգիստրի գործերի հետ ընդհանուր պահարանում: Արթիկում աշխատակիցը չունեի անձնական գործերը պահելու համար պահարան:

Որոշ մարզերում աշխատակիցները նշեցին, որ առկա է նաև ծրարների, նամականիշերի ու թղթապանակների անբավարարության խնդիր, քանի որ դրանք տրամադրվում են գործերի թվաքանակին անհամապատասխան քանակությամբ:

Տավուշի աշխատակիցների նշմամբ՝ տրամադրվող նամականիշերն ու ծրարները չեն բավարարում: Նույն կերպ, Արմավիրի մարզում նշեցին, որ երկու տարվա ընթացքում ընդամենը 40 ծրար են ստացել: Նամականիշերը ևս չեն համապատասխանում գործերի քանակին (յուրաքանչյուր գործ ստանալիս առնվազն 4 ծանուցագիր են ուղարկում, 4-ը՝ գործի ավարտին, մինչդեռ շաբաթական չորս գործ են ստանում): Չարենցավանում թղթապանակներն ու ծրարները քիչ են, երբեմն օգտագործում են նախկին Այլընտրանքային պատիժների կատարման բաժնի թղթապանակները, որոնց անվան վրա սուսնձում են Ծառայության ներկա անվանումը ու այդպես օգտագործում:

2.2.2. Շենքային և սենյակային պայմանները

Պրոբացիայի ծառայողների աշխատանքի պայմանների ապահովման հարցի շրջանակներում դիտարկվել են նաև առանձին նստավայրերի շենքային և սենյակային պայմանները: Ընդհանուր առմամբ, մարզերում կատարված դիտարկումների արդյունքում պատկերն այնպիսին էր, որ սենյակները կամ հին վերանորոգում ունեին, կամ բարեկարգված էին անձնական միջոցներով: Օրինակ՝ Արտաշատի նստավայրի

գրասենյակը բարվոք վիճակում էր, և վերանորոգվել էր աշխատակիցների ջանքերով: Վեդու գրասենյակն այցի պահին գտնվում էր վերանորոգման փուլում, գրեթե ավարտված վիճակում, կատարվել էր միայն արտաքին կոսմետիկ աշխատանքներ: Վերանորոգումը նույնպես կատարվել է ծառայողի միջոցներով: Չարենցավանում ևս սենյակի վերանորոգումը կատարվել է ծառայողների միջոցներով:

Դրան հակառակ, մարզային որոշ նստավայրերում արձանագրվել են խիստ անբավարար պայմաններ, որոշ տեղերում նաև անընդունելի, քանի որ նման պայմաններում աշխատելն ինքնին խախտում է օրենքի պահանջները: Այսպես, օրինակ, Դիլիջանում ծառայողի աշխատասենյակում բացակայում էր էլեկտրականությունը: Ընդհանուր առմամբ, երկհարկանի շենքի գրեթե բոլոր սենյակները կողպված էին, իսկ որն էլ բաց էր, սենյակը գտնվում էր ծայրահեղ վատ վիճակում, շենքը ամբողջությամբ կարծես վթարային վիճակում լիներ, և միայն առաջին հարկում մեկ սենյակ զբաղեցնում էր դատախազությունը:

Նոյեմբերյանում, ինչպես վերը նշվել է, աշխատակիցը չուներ իր սեփական սենյակը, այլ զբաղեցնում էր հարկադիր ծառայողի սենյակը: Նա հայտարարեց, որ ոլորտում «աշխատում է արդեն 13 տարի, սակայն աշխատասենյակ դեռ չունի»: Սենյակի փոքր լինելու պատճառով ծառայողը սեյֆը տարել էր տուն և անձնական գործերը կամ պահում էր տանը, կամ ՀԿԾ-ի գործերի հետ միասին: Ծառայողի դիտարկմամբ՝ սենյակն այնքան փոքր էր, որ իր և հարկադիր կատարողի սեղանները ունեին ընդհանուր եզր: Դա նշանակում է, որ Պրոբացիայի ծառայողն իր բոլոր հանդիպումները շահառուի հետ անցկացնում է հարկադիր կատարողի ներկայությամբ:

Աշտարակում բաժնի սենյակն անբարեկարգ վիճակում էր, թեև տարածքը փոքր չէր: Զեռուցման համակարգը բացակայում էր, ինչի պատճառով ձմռանը ջեռուցման հետ կապված լուրջ խնդիր կառաջանա՝ հաշվի առնելով սենյակի մեծությունը և բարձր առաստաղը: Իբրև լուծում՝ ծառայողներն առաջարկում էին, որ ՀԿԾ-ին հատկացվող հիմնական ջեռուցմանն իրենց սենյակը միացնեն: Ըստ ծառայողների՝ իրենք սենյակ նոր են տեղափոխվել, նախկինում գտնվում էին առավել բարեկարգ երկրորդ հարկում, սակայն ՀԿԾ-ն պահանջել է նրանց լքել տարածքը, և նրանք տեղափոխվել են առաջին հարկի մեծ, սակայն ոչ բարեկարգ, հին վերանորոգում ունեցող սենյակ: Ծառայության կողմից տրամադրվել է միայն սեղան, իսկ մնացած գույքը ծառայողները ձեռք են բերել իրենց ուժերով:

Արմավիրում երկու աշխատակցի համար շատ փոքր սենյակ էր հատկացված՝ առանց օդափոխման համակարգի, որպիսի պայմաններում շահառուների հետ աշխատանքի կազմակերպումը բավական դժվար էր: Սենյակը վերանորոգված չէր:

Աշխատանքային ոչ բավարար պայմաններ են արձանագրվել նաև Տաշիր քաղաքի նստավայրում: Բանն այն է, որ պրոբացիայի աշխատակցի «աշխատասենյակը» Լոռու առաջին ատյանի դատարանի քաղաքային նստավայրում տեղակայված՝ խցին նմանվող սենյակ էր՝ անվտանգության աշխատակիցների սենյակի մոտ գտնվող, որն առանձնացված էր ապակյա պատուհանների միջոցով, չունեի պատուհան: Ինչպես այցի ընթացքում պարզվեց, դա դատախազի համար առանձնացված սենյակ է եղել, իսկ

ապակյա պատերի պատճառով շահառու-պրոբացիայի ծառայող հանդիպումները միջանցքում գտնվող անձանց, այդ թվում՝ անվտանգության աշխատակիցների տեսողական և լսողական ընկալման ներքո են իրականացվում:

Գյումրու նստավայրում աշխատանքային պայմանները չի կարելի համարել նույնիսկ նվազ բարվոք: Բացակայում էին բավարար քանակությամբ աթոռներ ու սեղաններ, աշխատակիցները «հերթով էին նստում», 6 աշխատակցի համար ընդամենը 1 սենյակ էր նախատեսված:

Առանձնակի վատ պայմաններ էին ճամբարակի նստավայրում, որը հիշեցնում էր լքյալ սենյակ՝ ծայրահեղ անբարեկարգ, առանց ջեռուցման հնարավորության, առանց էլեկտրականության, իսկ սենյակը կահավորված էր մի սեղանով ու աթոռով, որպիսի պայմաններում շահառուի հետ աշխատանքն ուղղակի հնարավոր չէ պատկերացնել:

Աշխատանքային պայմանների առումով մտահոգիչ էր, որ Վանաձորում չորս աշխատակիցների համար առանձնացված էր մեկ ընդհանուր սենյակ, որտեղ իրականացվում էին նաև շահառուների հետ հանդիպումները: Բաժնի պետի ներկայացմամբ՝ մի քանի շահառուի միաժամանակյա ներկայանալու դեպքում աշխատանքային գործընթացը կարող է խաթարվել, և եղել են դեպքեր, երբ վերջինս իր աշխատանքային սենյակն է տրամադրել շահառուի հետ պրոբացիայի աշխատակցի հանդիպումը կազմակերպելու համար:

Այս առումով, հարկ է նկատել, որ շահառուների հետ առանձնագրույցների վարման հնարավորության բացակայությունը խնդրահարույց է ոչ միայն աշխատանքը տեխնիկապես կազմակերպելու առումով, այլև այդպիսի գրույցների արդյունավետության, ծառայողի նկատմամբ վստահության ձեռքբերման, ինչպես նաև անձի կողմից տրամադրվող անձնական տվյալների պաշտպանվածության տեսանկյունից:

Սկզբունքային է, որ Պրոբացիայի ծառայող-շահառու անհատական շփման ու անձնական տվյալների պաշտպանության տեսանկյունից ապահովվի աշխատասենյակների և ծառայողների քանակական ճիշտ հարաբերակցությունը՝ բացառելով հերթափոխով համակարգչից օգտվելու, շահառուի հետ առանձնագրույցի ժամանակ այլ ծառայողների կողմից աշխատասենյակը ստիպված լքելու արձանագրված խնդիրները:

2.3. Աշխատանքը կազմակերպելու համար կատարվող լրացուցիչ ծախսերը

Մշտադիտարկման և առանձնագրույցների արդյունքները փաստում են, որ բացակայում է որևէ տարածքային մարմին, որի ծախսերն ամբողջությամբ փոխհատուցվեն պետական միջոցների հաշվին: Հարցման ենթարկված գրեթե բոլոր աշխատակիցները նշել են, որ իրենց սեփական միջոցներից վճարում են գրասենյակային, կոմունալ, աշխատանքային պարտականությունների հետ կապված լրացուցիչ ծախսերի համար: Աշխատանքի կազմակերպման անհրաժեշտ նյութատեխնիկական ռեսուրսների անբավարարության արդյունք է, որ ծառայողները կատարում են լրացուցիչ ծախսեր՝

սեփական միջոցների հաշվին: Այդ լրացուցիչ ծախսերը, ըստ ծառայողների դիտարկման, կազմում են աշխատավարձերի առնվազն 10-15 %, իսկ որոշ դեպքերում՝ ավելին (ընդհուպ մինչև աշխատավարձի 70 %):

Լրացուցիչ ծախսերը հիմնականում համացանցի, էլեկտրաէներգիայի, գրասենյակային պարագաների, հավաքարարի, հեռախոսակապի, տրանսպորտի և վառելիքի համար կատարվող ծախսերն են: Լրացուցիչ ծախսերի հարցը բարձրացվել է բոլոր մարզային բաժիններում: Օրինակ՝ շահառուների բնակության վայրեր մեկնելիս (տնայցեր կատարելիս) Դիլիջանի աշխատակիցն օգտվում է անձնական ավտոմեքենայից (վերջինս սպասարկում է նաև մոտակա գյուղերը), հեռախոսային կապը ևս ապահովվում է վերջինիս անձնական միջոցների հաշվին: Ավտոմեքենայի բենզինի և մաշվածության ծախսերը վճարում է իր սեփական միջոցներից: Իր սեփական միջոցներից վճարում է նաև հավաքարարին, համակարգչի օպերատորին, գրասենյակային պիտույքների համար: Իջևանում ևս աշխատանքի կազմակերպման համար կողմնակի ծախսեր են լրացուցիչ աշխատակցի, հավաքարարի, համակարգչային աշխատողի, համացանցի, նաև ավտոմեքենայի վառելիքի ծախսը: Բերդում աշխատակիցն անձնական միջոցների հաշվին վճարում է հավաքարարի գումարը, ճանապարհածախսը (շաբաթական առնվազն մեկ անգամ մեկնում է Իջևան), հեռախոսային կապի վճարը, չունի համակարգիչ: Նոյեմբերյանում ևս ծառայողն օգտագործում է իր սեփական ավտոմեքենան և սպասարկում է իր միջոցների հաշվին: Նա նշեց, որ զգալի գումար իր սեփական միջոցներից վճարում է տարբեր տեսակի ծախսերի համար, որոնք ինքը չպետք է վճարեր, այլ դրանք պետք է ապահովվեին պետական միջոցների հաշվին: Ռեսուրսների սղության առումով նաև նշեց, որ մինչև վերջերս անձնական գործեր կազմելիս օգտագործում էր ԱՊԿԲ նշումով նախկին թղթապանակները, որոնց վրա սոսնձել է ներկա գերատեսչության (Պրոբացիայի ծառայություն) անվանումը: Էջմիածնում այլ ծախսերին ավելանում են նաև ինտերնետի վճարը, հավաքարարի, հեռախոսի, հավելյալ ծրարների, նամականիշերի, պատճենահանման գումարները: Չարենցավանում գրասենյակային և կոմունալ ծախսերը կատարվում են ծառայողների միջոցներով. վճարում են ծրարների, համակարգչի վերանորոգման, պատճենահանման համար: Ըստ աշխատակցի դիտարկման՝ անցած տարի մարզպետարանը կատարեց ջեռուցման համակարգի տեղադրում շենքում, որի համար իրենք չեն վճարում, այլ վճարում է մարզպետարանը: Արտաշատի ծառայողների նշմամբ՝ գրասենյակային ծախսերը վճարում են իրենց միջոցներից: Համակարգիչը հին է, տպիչ սարքը չի աշխատում, իսկ ամեն փաստաթղթի պատճենահանման համար վճարվում է մոտ 2000-3000 դրամ: Մի շարք մարզերում ծառայողները նշեցին, որ թեև մարզային բաժիններին ամսական հատկացվում է 110 լիտր բենզին, սակայն այն չի բավականացնում, և տրանսպորտն ու վառելիքը ծառայողների անձնական միջոցներով են ապահովվում:

Կապանի գրասենյակի աշխատակիցը, ով նաև մարզային բաժնի ղեկավարն է, օգտագործում է իր սեփական համակարգիչը, վճարում է ինտերնետի դիմաց, տպիչ սարքի քարթիջի համար: Ներկայումս միջոց չկան հավաքարարի աշխատանքի ընդունելու համար: Վերջինիս նշմամբ՝ տեղաշարժի համար օգտագործում է իր սեփական

ավտոմեքենան, որի ծախսերն ինքն է հոգում, իսկ թեև բենզին տրամադրվում է, սակայն չի բավականացնում: Թալինի աշխատակիցը համակարգչի և տպիչ սարքի բացակայության պատճառով համակարգչային գործերի համար մեկնում է Աշտարակ, գրություններ կազմելու համար երբեմն խնդրանքով դիմում է ուրիշ անձանց, ինչը ևս լրացուցիչ ծախսեր է առաջացնում: Վերջինիս կողմից որպես առաջնահերթ լուծման կարիք ունեցող խնդիրներ՝ նշվեցին տրանսպորտի, պատճենահանման ապահովումը և էլեկտրաէներգիայի հաշվիչի համար սեփականության վկայականի տրամադրման հարցի լուծումը: Գյումրիում ևս տպիչի ներկի լիցքավորումը, համացանցը, գրենական պիտույքներն ապահովվում են անձնական միջոցների հաշվին: Մարզային բաժիններում, որոշ բացառություններով (օրինակ՝ Գյումրի), չկան քաղաքային հեռախոսներ, իսկ ծառայողներն օգտագործում են սեփական հեռախոսները՝ շահառուի հետ կապը պահպանելու և աշխատանքի հետ կապված այլ հեռախոսազանգերի համար:

Հավելյալ ծախսերի հետ մեկտեղ, որոշ մարզերում ծառայողները նշեցին, որ երբեմն ստիպված են իրենք վճարել շահառուի տրանսպորտի գումարը, որպեսզի նա հնարավորություն ունենա ներկայանալ գրասենյակ և ստորագրել անհրաժեշտ փաստաթղթերը՝ անդրադառնալով Պրոբացիայի շահառուների սոցիալական անապահովվածության խնդրին:

2.4. Առաջարկություններ

Ծառայության մարզային նստավայրերում գրասենյակների տեղակայման ուղղությամբ առաջարկվում է ձեռնարկել հետևյալ անհրաժեշտ քայլերը՝

1. Յուրաքանչյուր մարզի տարածքային մարմիններում ապահովել գրասենյակներ.
2. Տարածքային բոլոր մարմինների գրասենյակներում ապահովել Պրոբացիայի ծառայության ցուցանակներ.
3. Այլ պետական մարմնի կամ կառույցի հետ նույնացման հնարավորությունը նվազեցնելու նպատակով ձեռնարկել միջոցներ, որ Պրոբացիայի ծառայության ստորաբաժանումները տեղակայված չլինեն, մասնավորապես, դատարանների, Ոստիկանության, Հարկադիր կատարման ծառայության, Դատախազության շենքերում.
4. բացառել Պրոբացիայի և պետական այլ ծառայողների կողմից աշխատասենյակների ընդհանուր օգտագործումը.
5. ապահովել, որ Պրոբացիայի ծառայողների կողմից այլ սուբյեկտների սեփականություն հանդիսացող տարածքների օգտագործումն ունենա համապատասխան իրավական (պայմանագրային) ամրագրում:

Նյութատեխնիկական հագեցվածության և Պրոբացիայի ծառայողների աշխատանքի բարենպաստ պայմանների ապահովման ուղղությամբ անհրաժեշտ է՝

1. Յուրաքանչյուր ծառայողի համար ապահովել ժամանակակից տեխնիկական պահանջներին բավարարող համակարգիչ, տպիչ և պատճենահանող սարք, համացանցին և հեռախոսակապին հասանելիություն.
2. Յուրաքանչյուր ծառայողի համար ապահովել աշխատանքի պատշաճ կազմակերպման համար անհրաժեշտ քանակությամբ գրասենյակային պարագաներով (ծրարներ, նամականիշեր, թղթապանակներ և այլն).
3. քայլեր ձեռնարկել Ծառայությանը տրանսպորտային միջոցներով ապահովելու ուղղությամբ, ինչն ուղղակիորեն պայմանավորում է շահառուների բնակության վայրեր այցեր իրականացնելու՝ Պրոբացիայի գործառույթի պատշաճ ապահովումը.
4. քայլեր ձեռնարկել ծառայողների աշխատանքի սենյակային պայմանների բարելավման ուղղությամբ՝ ապահովելով սենյակների բարեկարգությունը, ջեռուցումը:

Բաժին 3 Պրոբացիայի ծառայության մասնագիտական ռեսուրսները

3.1. Կադրային համալրվածությունը

3.1.1. Հաստիքները

Պրոբացիայի գործառույթների լիարժեք գործադրման նպատակով և ելնելով մեկ աշխատակցի կողմից իրականացվող գործառույթների համար միջինում 50 գործ սպասարկելու ծանրաբեռնվածության չափանիշից՝ պրոբացիայի ծառայության ներդրման հայեցակարգով նախատեսվում էր Ծառայությունում ունենալ ընդհանուր առմամբ մինչև 200 աշխատակիցներ:¹⁴ Այդուհանդերձ, ՀՀ վարչապետի 2018 թվականի հունիսի 11-ի N 706-Ա որոշմամբ Պրոբացիայի ծառայությանը հատկացվել է 108 հաստիք, որից 3-ը վարչական պաշտոններ են՝ 1-ը ծառայության պետի և 2-ը ծառայության պետի տեղակալների հաստիքները, իսկ 5-ը ՏՏ սպասարկման մասնագետների հաստիքներ:

Բացի Ծառայության ղեկավար՝ Ծառայության պետի և նրա երկու տեղակալների պաշտոններից, մնացած ստորաբաժանումներում բոլոր պաշտոնները զբաղեցնում են քաղաքացիական ծառայողներ: Կենտրոնական մարմնում և տարածքային մարմիններում քաղաքացիական ծառայողները զբաղեցնում են բաժնի պետի, պետի տեղակալի (միայն

¹⁴ Հայեցակարգ Հայաստանի Հանրապետությունում պրոբացիայի ծառայության ներդրման վերաբերյալ: Տե՛ս Գլուխ 3. Պրոբացիայի ծառայության կառուցվածքը և անձնակազմը, պարբ. 3: Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <http://moj.am/legal/view/article/598>:

Երևանի քաղաքային մարմնում), գլխավոր մասնագետի կամ առաջադեմ մասնագետի պաշտոններ: Բացառություն է միայն կենտրոնական մարմնում տեղեկատվական տեխնոլոգիաների սպասարկման մասնագետի պաշտոնը:

Տարածքային մարմիններում քաղաքացիական ծառայողները զբաղեցնում են երեք պաշտոններ՝ բաժնի (ստորաբաժանման) պետի, գլխավոր մասնագետի և առաջատար մասնագետի պաշտոններ: Գլխավոր և առաջատար մասնագետները գործ վարող աշխատակիցներն են, ովքեր սպասարկում են շահառուներին: Երևանի և մարզային տարածքային մարմինների հաստիքացուցակի 84 հաստիքներից 71-ը (85%) նախատեսված է գլխավոր կամ առաջատար մասնագետների, այսինքն՝ գործ վարող մասնագետների համար, ովքեր սպասարկում են շահառուներին: Ըստ Մարդու իրավունքների պաշտպանին տրամադրած տեղեկությունների՝ այլընտրանքային զեկույցներ կազմելու աշխատանքների ծավալների զգալի աճի հետ կապված նախատեսվում է ավելացնել 31 նոր հաստիքներ, սակայն առկա չէ հստակ ժամանակացույց, թե երբ են ավելացվելու նոր հաստիքներ:

2018 թվականի հոկտեմբերի 10-ի դրությամբ, ըստ Ծառայության տրամադրած տվյալների, թափուր են 2 վարչական պաշտոնները, 20 քաղաքացիական ծառայության և 4 ՏՏ սպասարկման մասնագետի հաստիքները: Երևանի քաղաքային մարմնում թափուր են 20 հաստիքներից 4-ը, Արագածոտնի մարզային բաժնում՝ 2-ը, Արարատի մարզային բաժնում՝ 1-ը, Արմավիրի մարզային բաժնում՝ 2-ը, Լոռու մարզային բաժնում՝ 1-ը, Կոտայքի մարզային մարմնում՝ 2-ը, Սյունիքի մարզային բաժնում՝ 3-ը և Տավուշում՝ 1-ը: Թափուր հաստիքներ առկա չեն Գեղարքունիքի, Շիրակի և Վայոց ձորի մարզային բաժիններում:

Հատկանշական է, որ Ծառայությունը, համատեղելով ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների կատարման նկատմամբ վերահսկողության և բուն պրոբացիայի գործառույթները, ավելի քիչ հաստիքներ՝ կադրային ռեսուրսներ ունի, քան նախկինում գործող ԱՊԿԲ-ն: Կադրային համալրվածության խնդիրը պրոբացիայի գործունեության առաջնահերթ լուծում պահանջող հարցերից է: Փաստորեն, ներկայումս Ծառայությունը մոտ երկու անգամ ավելի քիչ աշխատակազմ ունի, քան նախատեսվում էր պրոբացիայի ծառայության ներդրման հայեցակարգով, որում ծառայողների թիվը՝ 200 աշխատակից, որոշվել էր մեկ ծառայողին մինչև 50 շահառու/գործ ծանրաբեռնվածության միջին չափանիշով: Մինչդեռ, ներկա դրությամբ ծառայողների գերակշիռ մասը վերը նշվածից շատ ավելի մեծ թվով շահառուներ է սպասարկում:

Կենտրոնական կամ տարածքային ստորաբաժանումները չունեն գործավարի, հոգեբանի, սոցիոլոգի (կամ սոցիալ-հոգեբանի), սոցիալական աշխատողի և համակարգչային օպերատորի հաստիքներ:

3.1.2. Հոգեբանի և սոցիալական աշխատողի անհրաժեշտությունը

Հարցվողների մեծ մասը նշել է, որ հոգեբանի հաստիքի անհրաժեշտություն չկա, քանի որ շահառուների հետ իրենց հաճախակի շփումները, այդ թվում նաև ԱՊԿԲ-ում երկարամյա աշխատանքային նախկին փորձը օգնել է ձեռք բերել հոգեբանի որոշ

հմտություններ: Հարցվողները հաճախ էին նշում, որ աշխատանքի բերումով դարձել են «նաև հոգեբան»: Մի հարցվող դա նկարագրեց հետևյալ կերպ.

«...Դուրը բացեց, մտավ՝ արդեն գիտեմ, թե ով է, ինչ կատեգորիայի մարդ է, լավն է, թե վատը, ու եթե պետք լինի, կարող եմ արագ տեղեկություններ հավաքել նրա մասին, հենց գործը ստանում եմ, արագ թաղայինի, գյուղապետի միջոցով տեղեկություններ եմ հավաքում, նույնիսկ կարող է թաղայինին էլ խնդրեմ, որ իր հետ շահառուին բերի իմ գրասենյակ»:

Հարցվողներից միայն քչերն են նշել, որ աշխատանքի ընթացքում զգում են սոցիալ-հոգեբանի կարիք, կամ որ օբյեկտիվորեն պրոբացիայի ծառայությունում անհրաժեշտ է հոգեբանի կամ սոցիալ-հոգեբանի ներկայություն: Որոշ հարցվողներ նշել են, որ ցանկալի է, որ առաջին հարցազրույցին ներկա լինի սոցիալ-հոգեբան: Հարցվողների մեջ կար պրոբացիայի ծառայող, ով ուներ և՛ հոգեբանի, և՛ իրավաբանի մասնագիտություն:

Հոգեբանի հաստիքի բացակայության պայմաններում խնդիրը որոշակիորեն լուծում է ստանում կամավորների և հասարակական կազմակերպությունների հոգեբանների ներգրավման միջոցով, որոնց հետ համագործակցում են տարածքային որոշ ստորաբաժանումներ, օրինակ՝ Լոռու, Շիրակի մարզային ստորաբաժանումները: Լոռու մարզային մարմնի բաժնի պետի ներկայացմամբ՝ շահառուների հետ աշխատանքին ներգրավված են «Խաչվող ուղիներ» ՀԿ հոգեբանները, ովքեր աշխատում են «Սոցիալական արդարություն» ՀԿ կողմից կազմակերպվող մեկ տարվա ծրագրի շրջանակներում: Ըստ այդ ծրագրի, նրանք հոգեբանական աջակցություն են ցուցաբերում 18-30 տարեկան շահառուներին: Բացի այդ, մարզային մարմնում ներգրավված է եղել նաև կամավոր՝ հոգեբանի բարձրագույն կրթությամբ, ով, սակայն, Պրոբացիայի ծառայությունում աշխատանքի անցնելու հնարավորություն չի ունեցել՝ աշխատանքային ստաժի բացակայության պատճառով: Ինչ վերաբերում է հոգեբանի աշխատանքի կազմակերպմանը մշտական հիմունքներով, ապա ըստ հարցումների՝ դա դժվար է կազմակերպել, քանի որ վերջինս Ծառայության հաստիքային աշխատակից չէ, և այդ պատճառով նրա և շահառուների հանդիպումներն իրականացվում են հոգեբանին նախընտրելի ժամանակացույցով: Հոգեբանի հետ հանդիպումները, որպես կանոն, անցկացվում են խմբային, այլ ոչ թե անհատական եղանակով: Օրինակ՝ այդպիսի հանդիպումներ են անցկացվել Վանաձորում՝ մարզի բոլոր շահառուների համար: Տաշիրի աշխատակիցը նշեց, որ հոգեբանի հետ խմբային աշխատանքներ են կազմակերպվել իր նստավայրում՝ Լոռու մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի Տաշիրի նստավայրում, այսինքն՝ դատարանի շենքում:

Որոշ տարածքային ստորաբաժանումներ, օրինակ՝ Արմավիրի մարզային ստորաբաժանումը, պրոբացիայի տարբեր գործընթացներում կամավորի կարգավիճակով կարճաժամկետ ներգրավել են հոգեբանների, ովքեր պրոբացիայի ծառայողի հետ այցելել են ազատությունից զրկման վայրեր ու դատարաններ: Իսկ Շիրակի տարածքային մարմնի

ծառայողները նաև հայտնել են, որ ունեցել են երկու կին շահառուներ, ում ուղղորդել են հոգեբանի մոտ և ունեցել են դրական արդյունք:

Թեև հասարակական կազմակերպությունների կողմից աջակցությունը ողջունելի է, սակայն Ծառայության կադրային խնդիրների լուծումը պետք է տրվի հոգեբանի կամ սոցիալական աշխատողի՝ որպես մշտական հիմունքներով պրոբացիայի ծառայողի հաստիքների համալրմամբ:

3.1.3. Անչափահասների հարցերով մասնագիտացած աշխատողների և կին աշխատողների անհրաժեշտությունը

Ոչ մի տարածքային ստորաբաժանում չունի անչափահասների հարցերով վերապատրաստված հաստիքային մասնագետ: Արձանագրվել են իրավիճակներ, երբ պրոբացիայի ծառայողը, ով երբեք չի ունեցել անչափահաս շահառու, պատրաստվում էր ընդունել անչափահաս շահառուների չորս գործ, և այդ հանգամանքը նրան լուրջ մտահոգել էր, քանի որ նա անչափահասների հետ աշխատելու հատուկ վերապատրաստում չէր անցել:

Հաճախ հարցվողները նշում էին, որ գործավարության համար կարիք ունեն կին աշխատակիցների: Սա, իհարկե, կնոջ աշխատանքային հարաբերությունների մասին կարծրատիպային մտածողության արդյունք է: Սակայն որոշ ծառայողներ էին, որ կին աշխատողների ներկայությունը կարող էր զսպող լինել՝ հատկապես ՔԿՀ-ներ այցերի ընթացքում: Հնչեցին նաև կարծիքներ, որ կին աշխատակիցների ներկայությունը անհրաժեշտ կլինի հատկապես հանցավոր ենթամշակույթի կրողների հետ շփման ռիսկերը նվազեցնելու համար:

3.1.4. Գործավարի անհրաժեշտությունը

Պրոբացիայի ծառայությունում փաստաթղթաշրջանառությունը վարվում է միայն թղթային եղանակով: Բացակայում է էլեկտրոնային շտեմարան կամ էլեկտրոնային գործավարության համակարգ: Աշխատանքային կարգով տվյալները լրացվում են աղյուսակի ձևով՝ Excel համակարգչային ծրագրով: Չի վարվում նաև արխիվ, թեև դրա համար տրամադրված է հատուկ հաստիք:

Տարածքային ստորաբաժանումները չունեն գործավարի հաստիք: Հարցումները ցույց տվեցին, որ աշխատակիցների ճնշող մեծամասնությունը, հատկապես նրանք, ովքեր աշխատում են ծանրաբեռնվածությամբ, ցանկանում են ունենալ գործավար, օրինակ՝ անձնական գործերի կազմման, համակարգչի հետ կապված աշխատանքներ և այլ կազմակերպչական բնույթի աշխատանքներ կատարելու համար: Ըստ Ծառայողների՝ գործավարությունը խլում է նրանց աշխատաժամանակի զգալի մասը և թույլ չի տալիս կենտրոնանալ բովանդակային աշխատանքի վրա, օրինակ՝ խորհրդատվական զեկույցների, ռիսկերի և պահանջմունքների գնահատման, տարբեր տեսակի

արձանագրությունների, դատավարական փաստաթղթերի և այլ բովանդակային փաստաթղթերի կազմման վրա: Որոշ ստորաբաժանումներում կամավորներին ընդգրկում են գործավարության աշխատանքներին:

3.1.5. Համակարգչային օպերատորի անհրաժեշտությունը

Որոշ մարզային մարմիններ աշխատանքի են ընդունել արտահաստիքային աշխատակիցների՝ որպես համակարգչի օպերատորներ, և նրանց ամսական աշխատավարձ են վճարում իրենց սեփական միջոցներից համակարգչային տեքստեր կազմելու համար: Օրինակ, Իջևանի մարզային մարմնի գրասենյակում առանձին սենյակ է հատկացված համակարգչի օպերատորի համար, ով՝ որպես արտահաստիքային աշխատող, մարզի բոլոր ստորաբաժանումների աշխատակիցների համար կազմում է էլեկտրոնային տեքստեր: Պրոբացիայի ծառայողները սեփական միջոցներից են վճարում օպերատորին՝ ամսական 26,000 դրամ: Այս նախաձեռնությունը ունի երկու պատճառ. առաջին, ծառայողների մեծ մասը չունի համակարգչով տեքստային աշխատանքներ կատարելու վարժ հմտություններ, և տեքստ կազմելը նրանցից կարող է նկատելի ջանքեր ու ժամանակ խլել, որը նրանց ծանրաբեռնվածությունը թույլ չի տալիս, երկրորդ, գրասենյակների մեծ մասում բացակայում են համակարգիչներ և տպիչ սարքեր: Որպես կանոն, դրանք գտնվում են մարզկենտրոնի կենտրոնական գրասենյակում՝ բաժնի պետի առանձնասենյակում: Այդ պատճառով տարածքային գրասենյակների մասնագետները հաճախ ստիպված են լինում մեկնել մարզկենտրոն, տարածքային կենտրոնական գրասենյակ, համակարգչային տեքստեր կազմելու համար: Օրինակ, Նոյեմբերյանի, Բերդի և Դիլիջանի մասնագետները նշեցին, որ ստիպված են հաճախ մեկնել մարզկենտրոն՝ Իջևան, համակարգչով պայմանավորված աշխատանքներ կատարելու համար: Մեղրիի աշխատակիցը հաճախ ստիպված է լինում մեկնել Կապան համակարգչային տեքստեր կազմելու համար, իսկ Արագածոտնի տարածքային մարմնի աշխատակիցները՝ Աշտարակ: Սովորաբար դրանք դատական մարմիններ ներկայացվելիք միջնորդություններ, դիմումներ ու զեկույցներ են, պետական մարմիններ ուղղված գրություններ, և այլ փաստաթղթեր: Հարցվողները նշեցին, որ համակարգիչ չունենալու պատճառով ծագած անհարմարությունները իրենց աշխատանքի հիմնական խոչընդոտն է ներկայումս: Նշված խոչընդոտներով է պայմանավորված իրենց սեփական միջոցներից համակարգչային օպերատոր վարձելու տարածքային մարմինների նախաձեռնությունը:

3.1.6. Կամավորների ներգրավումը

ՀՀ կառավարության 2017 թվականի փետրվարի 23-ի N 189-Ն որոշմամբ թույլատրվում է պրոբացիայի պետական ծառայությանը ներգրավել կամավորներ: Որոշումը սահմանում է նաև կամավորների ներգրավման կարգը: Կամավորների ներգրավման նպատակն է լրացնել հոգեբանների, սոցիալական աշխատողներ, կրիմինոլոգների և այլ

մասնագիտացված ծառայողների պակասը: Այս իմաստով արժե հիշատակել, որ ծառայողների 80% իրավաբաններ են:

Ըստ տրամադրված տվյալների՝ Ծառայությունում ընդհանուր առմամբ ներգրավված են եղել 32 կամավորներ, իսկ 2018 թվականի հոկտեմբերի դրությամբ տարբեր ստորաբաժանումներում ներգրավված են եղել 12 կամավորներ:

Կամավորները կատարում էին տարբեր կազմակերպչական, ինչպես նաև բովանդակային աշխատանքներ: Օրինակ, Արտաշատի մարզային գրասենյակում աշխատում էր կամավոր, ով կատարում էր մասամբ գործավարի պարտականություններ, մինևույն ժամանակ մասնակցում էր նաև շահառուների հետ հանդիպումներին, շփվում նրանց հետ, ուսումնասիրում անձնական գործերը և դասավորում դրանք: Արմավիրի մարզային ստորաբաժանման պետը նշեց, որ բաժնի աշխատանքներին ներգրավել է տարբեր մասնագիտացման 9 կամավորներ՝ հոգեբաններ, սոցիալական աշխատողներ և իրավաբաններ: Կամավորները զբաղվել են գործավարությամբ, պրոբացիայի ծառայողների հետ այցելել են ՔԿՀ-ներ և դատարաններ, իսկ հոգեբանները մասնակցել են դիսկերի ու կարիքների գնահատման գործընթացներին: Ըստ բաժնի պետի, կադրային խնդրի լուծման նպատակով բաժինը համագործակցում է Հայկական մանկավարժական պետական համալսարանի հետ և ձեռք է բերել համաձայնություն Գիտական խորհրդի հետ, որ համալսարանի ուսանողների 10%-ը (հոգեբանի, սոցիալական աշխատողի, իրավաբանի, մանկավարժի մասնագիտություններով) պրակտիկա անցնեն Ծառայությունում: Լոռու մարզում պրոբացիայի աշխատանքներին ներգրավվել է կամավոր հոգեբանի բարձրագույն կրթությամբ: Նշվեց նաև, որ կամավորները մասնակցել են նաև վերապատրաստումներին, իսկ նրանցից մեկը նույնիսկ պարզևատրվել է լավ աշխատանքի համար:

3.1.7. Թափուր հաստիքները համալրելու հետ կապված խնդիրներ

Սույն զեկույցը կազմելու համար արված ուսումնասիրությունների ընթացքում արձանագրվել են երկու հիմնական խնդիրներ, որոնց Ծառայությունը բախվում է կադրերի համալրման հարցում: Առաջինն աշխատողների սոցիալական երաշխիքների ապահովումն է: Ինչպես նշվեց, Ծառայության մասնագետների ճնշող մեծամասնությունը տեղափոխվել է ԱՊԿԲ-ից, որտեղ նրանք ստանում էին մոտ կրկնակի ավելի աշխատավարձ: Անձի վիճակի չվատթարացման սկզբունքից ելնելով՝ ԱՊԿԲ-ից տեղափոխված նախկին աշխատակիցները շարունակում են վարձատրվել նախկին՝ բարձր գործակիցներով: Մինչդեռ, նոր ընդունված ծառայողների նկատմամբ կիրառելի են աշխատավարձի հաշվարկման՝ քաղաքացիական ծառայության համար նախատեսված գործակիցները, որի դեպքում առաջանում է այս երկու խմբերի միջև աշխատավարձերի էական տարբերություն, թեև նրանք կատարում են միևնույն աշխատանքը: Ցածր աշխատավարձը խոչընդոտ է թափուր հաստիքները լրացնելու հարցում:

Երկրորդ խնդիրն այն է, որ պրոբացիայի ծառայությունը քաղաքացիական ծառայություն է, ինչը նշանակում է, որ Ծառայության աշխատակիցների մեծ մասը

քաղաքացիական ծառայողներ են, և նրանց աշխատանքի ընդունման գործընթացի նկատմամբ կիրառելի են քաղաքացիական ծառայության սկզբունքները: Ծառայությունում աշխատանքի անցնելու համար մրցույթը, ծառայողների վերապատրաստումն անցկացվում են «Քաղաքացիական ծառայության մասին» օրենքին համապատասխան: Այսպիսի կարգավորումը մի կողմից խոչընդոտում է նորավարտ կադրերի ընդունումը Ծառայություն՝ ելնելով ստաժի առկայության օրենսդրական պահանջից, մյուս կողմից՝ կադրերի համալրումն իրականացվում է քաղաքացիական ծառայության ընդհանուր հարցաշարերի հիման վրա՝ առանց պրոբացիայի ծառայության առանձնահատկությունների հաշվառման: Արդյունքում, Ծառայությունում աշխատանքի անցնելու պահանջները բավական բարձր են և դա, սոցիալական ապահովության վերը նշված հանգամանքի հետ միասին, էապես խոչընդոտում է նոր կադրեր գտնելու և նրանց Ծառայությունում աշխատելու նպատակով ներգրավելու համար: Շատ հաստիքներ ամիսներով մնում են թափուր վերը նշված երկու պատճառներից դրդված: Օրինակ, ինչպես նշեց Կապանի տարածքային մարմնի ղեկավարը, 2017 թվականի դեկտեմբեր ամսից հնարավորություն չի լինում համալրել Գորիսի տարածքային մարմնի ծառայողի թափուր պաշտոնը հիմնականում այն պատճառով, որ թեկնածուները չունեն քաղաքացիական ծառայողի կարգավիճակ կամ ստաժ: Հակառակ դեպքում, այսինքն՝ եթե չլիներ պրոբացիայի ծառայողի՝ քաղաքացիական ծառայողի կարգավիճակ ունենալու օրենքի պահանջը կամ մասնագիտական ստաժի պահանջը, հնարավոր կլիներ նման ցածր աշխատավարձով (120,000-140,000 դրամ) գտնել աշխատակից: Արդյունքում, աշխատանքի հիմնական ծանրաբեռնվածությունը կրում է տարածքային բաժնի ղեկավարը, ում նստավայրը Կապանում է, սակայն հաճախ ստիպված է մեկնել Գորիս և օրեր շարունակ սպասարկել այս տարածքի շահառուներին՝ ի հավելումն իր հիմնական աշխատանքային պարտականությունների:

3.2. Պրոբացիայի ծառայողների ծանրաբեռնվածությունը

Ինչպես արդեն նշվել է վերևում, պրոբացիայի համակարգը նախատեսվում էր ներդնել այն մտայնությամբ, որ պրոբացիայի մեկ ծառայողը սպասարկեր 50 շահառու: Աշխատանքի այդ ծանրաբեռնվածությունը համարվում էր ողջամիտ Ծառայության համակարգի ներդրման հայեցակարգի համաձայն: Պրոբացիայի ծառայողները, ըստ մեր հարցումների, աշխատանքային նորմալ ծանրաբեռնվածություն են համարում ամսական կտրվածքով 35-40 շահառու սպասարկելը: Նշվածի համատեքստում, աշխատանքային ներկա ծանրաբեռնվածության աստիճանը վերը նշված թվերից էապես տարբերվում է: Ստորև ներկայացնում ենք մարզերում պրոբացիայի ծառայողների ծանրաբեռնվածության վերաբերյալ աղյուսակ՝ ըստ յուրաքանչյուր ծառայողի բաժին ընկնող շահառուների քանակի և պատժի տեսակի (Աղյուսակ 1): Յուրաքանչյուր տարածքային մարմին հիմնականում սպասարկվում է մեկ ծառայողի կողմից:

Աղյուսակ 1

	Շահառուն. քանակը	Տուգանք	Հանրային աշխ.	Որոշակի պաշտոններ. գրկելը	Պայմ. վաղաժամկետ.	Փորձաշրջան	Պատժի կրումը հետագ.
Արագածոտն							
Աշտարակ	140	31	20	8	3	77	
Ապարան							
Թալին							
Արարատ							
Արտաշատ	99	55	37		20	113	
Արարատ	23						
Վեդի	26						
Մասիս	89						
Արմավիր							
Արմավիր/ Բաղրամյան	165	27	14	5	15	83	
Էջմիածին	204	55	20	8	99		
Գեղարքունիք							
Սևան	20	2	4	1	3	10	-
Մարտունի	34	9	4	3	1	17	-
Վարդենիս	83	40	19	4	5	15	-
Ճամբարակ	12	3	1	1	-	7	-
Գավառ	33	8	3	1	4	17	-
Լոռի							
Վանաձոր							
Սպիտակ	31	13	5		2	10	1
Ալավերդի	43	20	5		2	16	
Ստեփանավան							
Տաշիր	26	5				21	
Կոտայք							
Հրազդան/ Չարենցավան	43	14		3	2	24	
Արովյան	170						
Եղվարդ							
Շիրակ							
Գյումրի	69	19		5	42		1
Ախուրյան							
Մարալիկ	53	15	17	4	1	16	
Արթիկ	70						

Աշոցք							
Սյունիք							
Կապան	104	70	31	12	15	112	
Քաջարան	84						
Գորիս	28						
Միսիան Մեղրի	24						
Վայոց ձոր							
Եղեգնաձոր	46	18	-	3	5	22	
Տավուշ							
Իջևան	42	20	1	6	3	15	
Դիլիջան	73	25	16	9	4	25	
Նոյեմբերյան	24	7	1	2	0	14 ¹⁵	
Բերդ	31	6	3	1	3	19	

Ինչպես տեսնում ենք ցանկից, տարածքային ստորաբաժանումներում պրոբացիայի ծառայողների ծանրաբեռնվածությունը կտրուկ տարբերվում է միմյանցից: Երևանում մեկ աշխատակցի կողմից սպասարկվող շահառուների թիվը տատանվում է 120-ից մինչև 200-ը, իսկ սկսնակ ծառայողները կարող են ունենալ ընդհուպ 70 շահառու: 7 աշխատակցի հաշվարկով միջին ծանրաբեռնվածությունը կազմում է մոտ 1 աշխատակից - 157 շահառու համամասնություն: Նոյեմբերյանում և Մեղրիում մեկ աշխատակցին բաժին է ընկնում մինչև 23 շահառու, Տաշիրում՝ 26, իսկ Կապանում՝ 186, քանի որ այս տարածքային մարմնի ծառայողի սպասարկում էր նաև Գորիսի տարածքը: Ամենամեծ ծանրաբեռնվածությունը Արմավիրի մարզում է՝ 369 գործ, որոնք սպասարկվում են Էջմիածնի և Բաղրամյանի տարածքային մարմինների կողմից (Էջմիածնի պրոբացիայի ծառայողը նշեց, որ շաբաթական միջինը չորս գործ են ստանում), իսկ ամենանվազ ծանրաբեռնվածը՝ Վայոց ձորը՝ 46 գործ:¹⁶ Բոլոր դեպքերում, ծառայողների մեծ մասը ծանրաբեռնված է ավելի շատ, քան նախատեսվում էր հայեցակարգով:

Պրոբացիայի ծառայողները ծանրաբեռնվածությունը ունի տարբեր պատճառներ: Դա պայմանավորված է, նախ և առաջ, հաստիքների ոչ բավարար քանակով: Այդ մասին մանրամասնորեն շարադրվել է սույն բաժնի առաջին ենթաբաժնում: Երկրորդ պատճառը դա շահառուների թվի շարունակ աճն է: 2017-2018 թվականների ընթացքում շահառուների թիվն ավելացել է 1000-ով: Աճի նման արագ տեմպերը ծառայողների ծանրաբեռնվածությունը կարող են ավելացնել մի քանի անգամ: Օրինակ, Դիլիջանի նստավայրը սպասարկող ծառայողը նշել է, որ 2016 թվականի սեպտեմբերին, երբ սկսեց գործել պրոբացիայի համակարգը, և ինքը նոր էր ընդունվել աշխատանքի, իր վարույթում ուներ 13 գործ, իսկ 2018թ. ամառվա դրությամբ արդեն ուներ 85 գործ իր վարույթում:

¹⁵ Շահառուների ընդհանուր քանակը կարող է հավասար չլինել մյուս տվյալների հանրագումարին, քանի որ մեկ շահառուն կարող է դատապարտված լինել միաժամանակ երկու պատժի:

¹⁶ Տվյալները ստացվել են 2018 թվականի հուլիս ամսվա ընթացքում կատարված հարցումների արդյունքում:

Կապանում փորձագետը ականատես եղավ մի իրադրության, երբ ավարտված գործերն այնքան շատ էին, որ աշխատակիցները չէին հասցնում ազատականներ կազմել, և անձնական գործերը մեծ քանակությամբ դրված էին սեղանին, և պրոբացիայի ծառայողներից դեռ երկար ժամանակ կպահանջվեր դրանք սպասարկելու համար:

Ծանրաբեռնվածության պատկերը ճիշտ ստանալու համար շահառուների թվի վիճակագրությունը պետք է համեմատել նաև նրանց հետ տարվող բովանդակային աշխատանքի ծանրաբեռնվածության հետ, քանի որ աշխատանքի ծանրաբեռնվածությունը միշտ չէ, որ ուղիղ համեմատական կերպով կապ ունի շահառուների թվի հետ: Օրինակ, Սպիտակ քաղաքն ու հարակից 20 գյուղերը սպասարկող աշխատակցի ամսական ծանրաբեռնվածությունը միջինում մոտ 25-40 շահառու է: Նման ծանրաբեռնվածությունը աշխատակցի գնահատմամբ նորմալ էր, քանի որ հնարավորություն էր տալիս պատշաճ աշխատանք իրականացնել շահառուների հետ: Միևնույն ժամանակ, հարկ է նկատել, որ փորձագետների այցի պահին Սպիտակի տարածքային մարմինը սպասարկող ծառայողի 31 շահառուներից հանրային աշխատանքներում ներգրավված էր 1 շահառու, քանի որ 1 շահառու նոր հանցանք կատարելու համար դատապարտվել էր ազատազրկման, 1-ը՝ կալանավորվել էր, 2-ի նկատմամբ նշանակված պատժի կրումը կասեցվել էր հիվանդության հիմքով, իսկ 13 շահառուներ դատապարտվել էին տուգանքի: Դա նշանակում է, որ շահառուների ճնշող մեծամասնության հետ, որպես այդպիսին, աշխատանքներ չէին իրականացվում: Ստացվում է, որ իրական ծանրաբեռնվածությունը՝ վերասոցիալականացման և շահառուի նկատմամբ վերահսկողության առումով, ավելի քիչ էր՝ 14 շահառու: Նման օրինակ է նաև Ալավերդու տարածքային մարմնի պրոբացիայի ծառայողի վիճակագրությունը: Փորձագետների այցի պահին Ալավերդու աշխատակիցն ուներ 43 անձնական գործ, սակայն ծանրաբեռնվածությունը համեմատաբար նվազ էր, քանի որ շահառուներից 29-ը դատապարտված էին այլընտրանքային պատժի, որոնցից 20-ը՝ տուգանք:

Պրոբացիայի ծառայողների ծանրաբեռնվածության աստիճանը պետք է չափել նաև այլ՝ տարածքին առանձնահատուկ գործոններով նույնպես: Նոյեմբերյանի պրոբացիայի ծառայողի վարույթում կար 23 գործ, որից 7-ը տուգանք, իսկ 15-ը փորձաշրջանի նշանակում: 7 տուգանքներից 1-ը փոխարինվել էր հանրային աշխատանքով, 1-ի առումով նույնանման միջնորդությունը դեռ ընթացքի մեջ է, 2-ով տուգանքը վճարվել է, 3-ը տարաժամկետով էին մեկ տարով: Փորձաշրջանի տակ գտնվող շահառուները ամիսը երկու անգամ ներկայանում էին տարածքային մարմին ու ստորագրում ներկայանալու մասին: Նման պայմաններում ծառայողը նշեց, որ չի համարում, թե ունի բարձր ծանրաբեռնվածություն: Սակայն միևնույն ժամանակ նշեց, որ իր ծանրաբեռնվածությունը նկատելիորեն մեծանում է աշխարհագրական գործոնով, մասնավորապես, իր կողմից սպասարկվող բնակավայրերը գտնվում էին միմյանցից հեռու տարածությունների վրա, ինչպես օրինակ՝ Դեբեդավան, Այրում կամ Ոսկեպար, և ռեսուրսների սղությունը նկատելիորեն ծանրաբեռնում էր նրա ժամանակը: Նույնանման կարծիքներ արտահայտեցին նաև Բերդի տարածքային մարմնի աշխատակիցը, նշելով, որ իր կողմից սպասարկվող տարածքի սփռվածությունը 45-50 կիլոմետր է, և Թալինի տարածքային

մարմնի աշխատակիցը, նշելով, որ սպասարկում է 40 գյուղ ու խնդիրը ոչ թե գյուղերի քանակն է, այլ այն հանգամանքը, որ Արագածոտնի մարզի գյուղերը իրար մոտ չեն, այլ մեծ հեռավորության վրա են գտնվում, որը լրացուցիչ դժվարություններ է առաջացնում:

Լրացուցիչ ծանրաբեռնվածության խնդիր է առաջացնում նաև դեպի մարզկենտրոն յուրաքանչյուր շաբաթ ուղևորությունները՝ փոստը ստանալու, համակարգչային աշխատանքներ կատարելու և այլ գործնական նպատակներով, որոնք, ռեսուրսների առկայության պարագայում, հնարավոր կլինեն կազմակերպել նաև տեղում:

Ծանրաբեռնվածությանը նաև նպաստում է սահմանամերձ շրջաններում իրավիճակի լարվածության ժամանակ առ ժամանակ սրացումը: Օրինակ, Տավուշի շրջանը ունի 180 կմ սահմանագիծ, և հաճախ տեղի են ունենում կրակոցներ կամ ընդհարումներ, որոնց արդյունքում հաճախ ճանապարհները փակվում են և ծառայողները հնարավորություն չեն ունենում կատարել տնայցեր, խառնվում է նրանց աշխատանքային գրաֆիկը, օրենքով սահմանված ժամկետները, որոնք լրացուցիչ ծանրաբեռնվածություն են առաջացնում:

Որպես ծանրաբեռնվածության աճի գործոն՝ պետք է նաև նշել այն հանգամանքը, որ պրոբացիայի ծառայության ստորաբաժանման ղեկավարները՝ բաժնի պետերը, շահառուների հետ անմիջական աշխատանքներ չեն իրականացնում, ինչի արդյունքում էլ ավելի է մեծանում ծառայողների ծանրաբեռնվածությունը: Թեև կան նաև բացառություններ: Որոշ ստորաբաժանումներում բաժնի պետերը հաճախ փոխարինում են ծառայողի թափուր հաստիքը և, ի հավելումն իրենց պարտականությունների, սպասարկում են նաև բացակայող ծառայողի շահառուներին: Այդպիսի իրավիճակ էր, օրինակ, Կապանի տարածքային մարմնում, որտեղ ստորաբաժանման պետը սպասարկում էր նաև Գորիսի շահառուներին, քանի որ Գորիսի նստավայրի ծառայողի պաշտոնը թափուր էր:

Ծառայողների ծանրաբեռնվածության վրա բացասաբար էր ազդում նաև տարածքային ստորաբաժանումների մեկ ծառայող-մեկ նստավայր կառուցվածքը: Ներկա դրությամբ Հայաստանի 10 մարզերում գործում են 38 նստավայրեր, որոնց մեծ մասը սպասարկվում է մեկ ծառայողի կողմից, օրինակ՝ Սպիտակում, Տաշիրում, Ալավերդիում, Մեղրիում, և այլն: Ծառայողի կողմից տնայցեր, կալանավայր, դատարան, մարզային կենտրոն կամ որևէ այլ նպատակով նստավայրից բացակայելիս նստավայրում այլ աշխատակից չի մնում, որի պատճառով նստավայրը, փաստորեն, փակվում է և հնարավոր չի լինում ապահովել ծառայության անընդհատությունը տեղում՝ հարցումներին պատասխանելը, շահառուներին ընդունելը, փաստաթղթային անխափան շրջանառությունն ապահովելը և այլ անհետաձգելի գործողություններ: Հետևաբար, անհրաժեշտ է, որ յուրաքանչյուր տարածքային ստորաբաժանումում նշանակված լինեն առնվազն երկու աշխատակիցներ: Ծառայությունը երբեմն կատարում է կառուցվածքային փոփոխություններ աշխատողների ծանրաբեռնվածությունը նվազեցնելու նպատակով: Օրինակ, Երևանի քաղաքային մարմնի երեք ստորաբաժանումները վերակազմավորվեցին մեկ բաժնի կազմում՝ նպատակ ունենալով ապահովել Երևան քաղաքում գործերի հավասարաչափ բաշխումը:

Մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմին Արդարադատության նախարարության տրամադրած տեղեկությունների համաձայն՝ նախարարությունը նախատեսում է օրենսդրական փոփոխություններ՝ պրոբացիայի ծառայության գործառույթների օպտիմալացման ուղղությամբ: Մասնավորապես, նախատեսվում է նվազեցնել ծառայողների ծանրաբեռնվածությունն ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների նկատմամբ հսկողության առումով տեղեկությունների հասանելիության ապահովման միջոցով՝ պատժի կատարման վերահսկողությունն իրականացնելով փաստաթղթային ստուգման միջոցով:

3.3. Մասնագիտական պատրաստվածությունը

3.3.1. Պրոբացիայի ծառայողի դերի ընկալումը, գիտելիքները և փորձը

Պրոբացիայի ծառայողների մոտ դեռ տարածված է ընկալում կամ մտայնություն այն մասին, որ պրոբացիայի աշխատանքը քրեակատարողական ծառայություն է: Հարցազրույցների ընթացքում հաճախ ծառայողները արտահայտում էին մտքեր, որոնք ներհատուկ էին քրեակատարողական ծառայության ոլորտին: Դա կարող է մասամբ պայմանավորված լինել այն հանգամանքով, որ ծառայողների մեծ մասը ԱՊԿԲ-ի կամ ոստիկանության նախկին ծառայողներ են, կամ իրավաբաններ են, որոնք իրավապահ մարմիններում կամ ուժային կառույցներում երկար տարիներ աշխատանքի փորձ են ունեցել: Նրանք, որպես կանոն, ունեն մասնագիտական փորձ, սակայն միևնույն ժամանակ մեծ մասը շարունակում է Պրոբացիայի պետական ծառայությունը դիտել որպես «ուժային» կառույց կամ ցանկալի է համարում, որ այդպիսի կառույց դառնա, և որ շահառուների հետ շփվելիս հարկավոր է երբեմն խոսել ուժի դիրքերից:

Մենք որոշեցինք արձանագրել հարցազրույցների ընթացքում պրոբացիայի ծառայողների կողմից հնչեցված որոշ պատկերավոր արտահայտություններ, որոնք, կարծում ենք, արտահայտում են շահառուների մասին ընդհանուր, իսկ գուցե նաև կարծրատիպային պատկերացումներ: Ներկայացնենք դրանցից մի քանիսը.

«Հայաստանում դատապարտյալը շահառու չի դառնա»:

«Տվեք ձեր հոգեբաններին, տանք մեր շահառուներին, գիժ դարձնեն»:

«Մնում է փիլո հագնենք, տերտերություն անենք»:

«Քրեական ենթամշակույթ կրողների հետ ձեր մարդու իրավունքների լեզվով խոսես, կնստեցնեն տազիկի մեջ»:

Վերը նշվածն առավել ցայտուն էր արտահայտվում, երբ խոսվում էր համազգեստի անհրաժեշտության մասին: Հարցման ենթարկված պրոբացիայի ծառայողների ճնշող մեծամասնությունը կարծիք հայտնեց, որ համազգեստի անհրաժեշտություն կա, քանի որ դա կբարձրացնի իրենց ծառայության արդյունավետությունը, որ դա անհրաժեշտ է

հատկապես տնային այցելությունների ժամանակ: Ըստ նրանց, համազգեստի բացակայությունը շահառուների մոտ առաջացնում է դիմադրելու, հավակնոտություն ցուցադրելու, ծառայության աշխատակիցներին թերագնահատելու ցանկություն: Ըստ մի աշխատակցի, առանց համազգեստի իրենց երբեմն ընկալում են որպես սոցիալական աշխատող, ու այդ դեպքում լուրջ չեն վերաբերվում, տուգանքը չեն վճարում, սթափվում են միայն պատիժը փոխարինելու համար դատարան միջնորդություն ներկայացնելու ժամանակ: Մի ծառայող հնչեցրեց կարծիք, որ այլընտրանքային պատիժների կատարման վարչությունում դատապարտյալները հաշվի էին նստում համազգեստով աշխատակիցների հետ, մինչդեռ պրոբացիայի ծառայողները այժմ *«արհամարիվում են թե՛ քննչական մարմինների, թե՛ դատարանների կողմից»*: Վերջինիս դիտարկմամբ՝ իրենք պետք է ընկալվեն որպես ուժային կառույց, քանի որ դատապարտյալների հետ են աշխատում: Որոշ շահառուների հետ զրույցից պարզ դարձավ, որ շահառուները պրոբացիայի աշխատակցին դիտարկում են որպես վերահսկող, լծակներ ունեցող կառույցի ներկայացուցիչ, թեև միևնույն ժամանակ եղան կարծիքներ, որ պրոբացիայի ծառայողները նրանց էապես աջակցում են վերասոցիալականացման հարցերում: Որպես կանոն, նման կարծիք արտահայտող ծառայողները նշում էին, որ լավ չեն պատկերացում սոցիալ-հոգեբանի դերակատարությունը պրոբացիայի ծառայությունում, թեև նրանցից ոմանք միևնույն ժամանակ նշում էին, որ իրենց տարածքում բնակչությունն ընդհանրապես և շահառուները, մասնավորապես, կոնֆլիկտային են:

Անհրաժեշտ է նշել, որ հնչում էին նաև հակառակ կարծիքներ, մասնավորապես, որ լավ են պատկերացնում պրոբացիայի ծառայության դերը, Ծառայության և նախկինում գործող՝ ԱՊԿԲ-ի նպատակների տարբերությունը, որ Ծառայության խնդիրը *«դատապարտյալին հասարակություն վերադարձնելն է»*, և որ *«դրանով իսկ իրենց աշխատանքի գաղափարախոսությունը փարբերվում է դատախազության դերակատարությունից, որը պատժողական է, մինչդեռ պրոբացիան՝ վերականգնողական»*: Միևնույն ժամանակ, նույն կարծիքը հնչեցնող անձը նշեց, որ համազգեստը զգոնացնող է, քանի որ *«հանցավոր ենթամշակույթ կրողների հետ ենք աշխատում»*: Պրոբացիայի ծառայողների կողմից նաև հնչել են կարծիքներ, որ լավ են պատկերացնում Պրոբացիայի ծառայության վերասոցիալականացման նպատակը, սակայն նվազագույն ռեսուրսների բացակայությունը թույլ չի տալիս կենտրոնանալ այդ նպատակի վրա, քանի որ մի կերպ հասցնում են կատարել իրենց նվազագույն պարտականությունները շահառուներին գրանցելու, տուգանքների վճարման, հանրային աշխատանքների կազմակերպման, գործավարության ուղղությամբ:

Հետաքրքրական է նաև շահառուին՝ իբրև հանցանք կատարած անձին դիտարկելու երկակի մոտեցումը: Որոշ ծառայողներ արտահայտեցին համոզմունք, որ ըստ էության իրենք գործ ունեն հանցանք կատարած անձի հետ, ով, սակայն, ոչ թե քրեակատարողական հիմնարկում է, այլ ազատության մեջ, ընդ որում՝ որոշ մարզերում նաև նշվեց, որ շահառուների մեջ կան այսպես կոչված *«հանցավոր ենթամշակույթի կրողներ»*, ովքեր նաև որոշակի առումով վտանգ են ներկայացնում պրոբացիայի ծառայողի համար: Դրան զուգահեռ, որոշ ծառայողների դիտարկմամբ՝ շահառուների

մեծամասնությունը հանցանք են կատարել հանգամանքների բերումով, ծանր սոցիալական պայմաններից ելնելով (հիմնականում սեփականության դեմ ուղղված ոչ բռնի հանցանքների դեպքում)՝ անգամ բարոյական առումով չդատապարտելով նման դեպքերը: Նման ընկալումները չեն կարող չանդրադառնալ նաև շահառուի հետ կատարվող աշխատանքի բովանդակության վրա:

Անձի կատարած հանցանքը, դրա հանգամանքների ու հանցավորի անձի նկատմամբ վերաբերմունքը՝ բարոյահոգեբանական ու սոցիալական առումներով, իհարկե, չեն կարող չունենալ դերակատարություն, այդուհանդերձ, կարծում ենք, որ գործնականում դեռևս չլուծված է մնում շահառուի վերասոցիալականացման գործընթացի, վերահսկողության պլանը կազմող գործողությունների անհատականացման ու որոշակիացման խնդիրը:

Առկա է նաև պրոբացիայի ծառայողների կողմից սեփական աշխատանքի կարևորությունը չգիտակցելու կամ թերարժևորելու խնդիր, ինչը պայմանավորում է ինչպես բավարար սոցիալական երաշխիքների, այնպես էլ ծառայողական առաջխաղացման հեռանկարի, մոտիվացիայի ձևավորման անհրաժեշտությունը: Որոշ ծառայողներ նշում էին, որ «ոեալ չեն պատկերացնում վերասոցիալականացումը»: Բացի այդ, ծառայությունում առկա է սոցիալ-հոգեբանական աշխատանքների իրականացման համապատասխան մասնագիտացման ծառայողների պակաս, ու այս բացը մասամբ լրացվում է կամավորների ներգրավման միջոցով՝ ըստ Կառավարության 2017 թվականի փետրվարի 23-ի N 189-Ն որոշմամբ սահմանված կարգի, սակայն կամավորների թիվը ներկայումս մեծ չէ, և նրանց ներգրավվածությունը դեռ էական փոփոխություն չի առաջացնում:

Հարցազրույցների ընթացքում հնչեցին մտահոգություններ այն մասին, որ Ծառայության մասնագետների ընտրության և նշանակման կարգը չի համապատասխանում պրոբացիայի պահանջներին: Նման կարծիքը հիմնավորվում էր նրանով, որ պրոբացիայի ծառայությունը քաղաքացիական ծառայություն է, հետևաբար, պրոբացիայի մասնագետները պետք է ունենան քաղաքացիական ծառայողների կարգավիճակ, որը ստանալու համար նրանք պետք է անցնեն բարդ ու ծավալուն ընթացակարգերով, մասնավորապես, հանձնեն քաղաքացիական ծառայողի համար օրենքով նախատեսված թեստային առաջադրանքները, որոնք հարմարեցված չեն պրոբացիայի ծառայության առարկային ու նպատակին: Արդյունքում, Ծառայություն կարող են աշխատանքի ընդունվել քաղաքացիական ծառայության պահանջներին բավարարող և թեստերը հաջողությամբ հանձնած թեկնածուներ, սակայն ունենալ վատ մասնագիտական հմտություններ պրոբացիայի ծառայողի պարտականությունները կատարելու տեսանկյունից: Այս հանգամանքը հարցազրույցի որոշ մասնակիցներ նշեցին որպես Ծառայության մասնագետների՝ զբաղեցրած պաշտոնին անհամապատասխանության հիմնական պատճառ:

Հարցվողների մի մասը գտնում էր, որ պրոբացիայի ծառայությունում մեծ մասը պետք է լինեն իրավաբաններ, իսկ մի մասը գտնում էր, որ պարտադիր չէ, որ ծառայողները լինեն իրավաբաններ:

3.3.2. Մասնագիտական դասընթացներ

Ծառայողները վերապատրաստումներ են անցնում ԱՆ «Իրավական կրթության և վերականգնողական ծրագրերի իրականացման կենտրոն» ՊՈԱԿ-ում: Սակայն այդ դասընթացները ուղղված են ոչ թե պրոբացիայի ծառայողների նեղ մասնագիտական կարողությունների զարգացմանը, այլ իրականացվում են հանրային այլ ծառայողների համար նախատեսված ընդհանուր ծրագրի շրջանակներում: Բացակայում է դասընթացների միասնական ծրագիր: Դրանց զուգահեռ, միջազգային կազմակերպությունները կազմակերպել են մասնագիտական դասընթացներ պրոբացիայի ծառայողների համար: Սակայն դրանք շարունակական բնույթ չեն կրել, և բացակայել է ուսումնառության միասնական ծրագիր, թեմաներն ընտրվել են իրավիճակից ելնելով: Պրոբացիայի ծառայողները մեծ մասը նշել է, որ մասնակցել է մեկ կամ երկու նման դասընթացների:

«Փրոջեքթ Հարմոնի» հասարակական կազմակերպությունը 2018 թվականի մարտից ԱՄՆ դեսպանության Թմրամիջոցների դեմ պայքարի և իրավապահ համագործակցության (INL) բաժնի և Արդարադատության նախարարության հետ իրականացրել է Ծառայության աշխատակիցների մասնագիտական կարողությունների և հմտությունների ձևավորման, զարգացման ծրագիր, որը նախատեսվում է ավարտել 2019 թվականի փետրվարին, և որի շրջանակներում նախատեսվում է մշակել ուսումնական մոդուլներ և նախապատրաստել այդ մոդուլներով դասվարներ: Ծրագրի իրականացման համար ներգրավված են 5 միջազգային փորձագետներ (3-ը չափահասների, 2-ը՝ անչափահասների գործերով մասնագիտացված) և 2 տեղային փորձագետներ (մեկ հոգեբան և մեկ անչափահասների գործերով սոցիալական աշխատող): Ծրագրի առաջին փուլում՝ մինչև 2018 թվականի սեպտեմբերը, նախատեսվում է մշակել ու ադապտացնել մոդուլները Ծառայության կարիքներին: Այդ մոդուլների մշակումն իրականացվում է եվրոպական պրոբացիայի չափանիշների (CEP) հիման վրա կազմված 21 մոդուլների տեղայնացման միջոցով: Նախատեսվում էր, որ դրանց առաջին տարբերակը պատրաստ կլիներ 2018 թվականի օգոստոսին, որից հետո վերջնական քննարկումներից արդյունքում դրանք պետք է ավարտուն տեսքի բերվեին 2018 թվականի հոկտեմբերին: Դրական է, որ ծրագրի շրջանակում մշտապես կապ է պաշտպանվում Արդարադատության նախարարության ներկայացուցիչների հետ, ովքեր համապատասխան խորհուրդներ են տալիս ծրագրի տեղայնացման, թեմաների և մեթոդաբանության վերաբերյալ: Ծրագրի երկրորդ փուլում նախատեսվում է իրականացնել վերապատրաստողների վերապատրաստման ծրագիր 15 դասավանդողների համար, որոնցից հինգը լինելու են հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչներ, իսկ տասը՝ ՀՀ ԱՆ «Իրավական կրթության և վերականգնողական ծրագրերի իրականացման կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի, Ծառայության կազմակերպամեթոդական բաժնի աշխատակիցներ: Նախատեսվում է նրանց համար իրականացնել 10-օրյա վերապատրաստումներ (կասկադ դասընթացներ):

Սույն ծրագրի շրջանակներում նախատեսվում է նաև Ծառայությանը տրամադրել նյութատեխնիկական աջակցություն, մասնավորապես դյուրակիր համակարգիչ, տպիչ սարք (սքաներ, փրինթեր) և պրոյեկտոր, որոնք ծրագրի հաջող իրականացման պարագայում պետք է տրվեն Ծառայության Երևանի և տարածքային բոլոր մարմիններին (16-ական):

«Փրոջեքթ Հարմոնի» կազմակերպության ղեկավարի կարծիքով՝ ծրագիրը հնարավորություն կտա նյութական հիմք տալ վերապատրաստումներին, պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցներին ապահովել իրենց գործունեության իրականացման համար ուղենիշ հանդիսացող նյութերով: Մասնավորապես, ծրագրի արդյունքում (հոկտեմբերին) նախատեսվում էր ունենալ համառոտ նյութեր-ուղեցույցներ երկու թեմատիկ ուղղություններով՝ առաջին, պրոբացիայի ծառայող-շահառու հարաբերությունների վերաբերյալ ուղեցույց, որը, օրինակ, պարունակելու է ուղեցույցներ խորհրդատվական զեկույց, ռիսկերի և պահանջմունքների գնահատման զեկույց և այլ փաստաթղթեր կազմելու համար, երկրորդ, Ծառայության համակարգում աշխատանքային և կազմակերպարավական հարաբերությունների վերաբերյալ ուղեցույց (վերադաս-ենթակա, աշխատակիցների միջև ներքին աշխատանքային հարաբերությունների կանոնակարգում): Նախատեսվում է, որ մշակված նյութերը պետք է պարունակեն ձևաթղթերի նմուշներ, խորհրդատվական զեկույցների օրինակներ, և այլն:

3.4. Առաջարկություններ

1. Անհրաժեշտ է Ծառայությունը համալրել մշտական հիմունքներով հոգեբանի կամ սոցիալական աշխատողի հաստիքներով, կամ, որպես այլընտրանք, ներգրավել ժամանակավոր պայմանագրային հիմունքներով սոցիալ-հոգեբանների կամ սոցիալական աշխատողների:

2. Անհրաժեշտ է Ծառայության համակարգում ներգրավել անչափահասների հարցերով վերապատրաստված հաստիքային մասնագետներ: Որպես այլընտրանք, առաջարկվում է պրոբացիայի ծառայողների կազմից ընտրել կամավորներ և նրանց նախապատրաստել անչափահասների հարցերով խորացված գիտելիքներով, ովքեր իրենց տարածքային կամ մարզային մարմիններում համատեղության կարգով կկատարեն նաև անչափահասների հարցերով մասնագետի պարտականություններ:

3. Առաջարկվում է տարածքային այն մարմիններում, որտեղ մեծ է ծանրաբեռնվածությունը, նախատեսել գործավարի հաստիք, որը հնարավորություն կտա պրոբացիայի ծառայողներին կենտրոնանալ բովանդակային աշխատանքի վրա: Տարածքային այն մարմիններում, որտեղ ծանրաբեռնվածությունը մեծ չէ, առաջարկվում է, որ պրոբացիայի ծառայողները համատեղեն իրենց պարտականությունները գործավարի աշխատանքային պարտականությունների հետ: Առաջարկվում է նաև, որ գործավարը համատեղության կարգով կատարի համակարգչային օպերատորի պարտականությունները:

4. Անհրաժեշտ է մշակել պրոբացիայի ծառայողների շարունակական մասնագիտական կրթության միասնական ուսումնական ծրագիր, որի մեթոդաբանությունը հիմնված կլինի Եվրոպայի խորհրդի HELP ծրագրի՝ մեծերի ուսուցման մեթոդաբանության սկզբունքների վրա: Եթե արդեն մշակվել է ուսումնական/դասընթացների ծրագիր գործընկեր ընկերությունների կողմից, այդ ծրագրի մեթոդաբանությունը անհրաժեշտ է համապատասխանեցնել HELP ծրագրի մեթոդաբանությանը: Մեծերի ուսուցման մեթոդաբանության հիմնական ուղղությունը փոխակտիվությունն է և ուսուցման փորձարարական եղանակը: Ըստ այդմ, դասընթացը պետք է բացառի դասախոսության եղանակը և կենտրոնանա հմտությունների զարգացման վրա, ինչպես օրինակ՝ խորհրդատվական զեկույցների կազմում, կոնֆլիկտային իրավիճակների լուծումը, և այլն):

Բաժին 4 Ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների նկատմամբ վերահսկողություն և վերաքննարկականացում

4.1. Տուգանքը

4.1.1. Տուգանքի նկատմամբ վերահսկողության ընթացակարգերի կատարումը

Տուգանքի կատարման ու դրա նկատմամբ վերահսկողության հիմքերը սահմանված են ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքով և «Պրոբացիայի մասին» օրենքով, իսկ վերահսկողության ընթացակարգերը սահմանված են ՀՀ կառավարության 2018 թվականի ապրիլի 5-ի «ՀՀ արդարադատության նախարարության պրոբացիայի պետական ծառայության ներքին կանոնակարգը հաստատելու և ՀՀ կառավարության 2006թ. հոկտեմբերի 26-ի N 1561-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» N 395-Ն որոշման հավելվածի 3-րդ բաժնով: Ըստ այդմ, տուգանքի կատարումն ապահովում է դատապարտյալի մշտական բնակության վայրի պրոբացիայի տարածքային մարմինը: Տուգանք նշանակելու մասին օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը ստանալուց հետո պրոբացիայի ծառայողը մեկ աշխատանքային օրվա ընթացքում պարզում է շահառուի գտնվելու վայրը, նրա հետ կապ հաստատում, ծանուցում է տարածքային մարմին ներկայանալու մասին, այնուհետև կազմում է անձնական գործ և լրացնում հաշվառման քարտ: Երբ շահառուն ներկայանում է տարածքային մարմին, պրոբացիայի ծառայողը նրան պարզաբանում է տուգանքի ձևով նշանակված պատիժը կրելու կարգն ու պայմանները, պրոբացիայի շահառուի իրավունքները և պարտականությունները, ինչպես նաև դրանք չկատարելու դեպքում՝ օրենքով սահմանված պատասխանատվությունը: Եթե դատական ակտի հիման վրա տուգանքի վճարումը հետաձգված է կամ որոշվում է տուգանքը վճարել մաս առ մաս, պրոբացիայի ծառայողը կազմում է վերահսկողության պլան: Շահառուին հաշվառման վերցնելուց հետո պրոբացիայի ծառայողը երեք օրվա ընթացքում հաղորդում է ուղարկում ոստիկանության տարածքային բաժին: Տուգանքի վճարումը կատարելուց հետո շահառուն վճարման անդորրագիրը ներկայացնում է պրոբացիայի ծառայողին:

Անդորրագիրն օրենքով սահմանված ժամկետում տարածքային մարմին չներկայացվելու դեպքում տարածքային մարմինը դատարան է ներկայացնում միջնորդություն պրոբացիայի շահառուի նկատմամբ դատական ակտով նշանակված տուգանքը կամ դրա չվճարված մասը հանրային աշխատանքներով փոխարինելու մասին՝ բացառությամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված դեպքերի: Տուգանքի գումարի ամբողջությամբ վճարումից հետո տարածքային մարմինը պրոբացիայի շահառուին տալիս է տեղեկանք պատիժը կրած լինելու մասին, և դրա մասին հայտնում դատական ակտը կայացրած դատարանին և ոստիկանության ինֆորմացիոն կենտրոն: Այդ քայլով վերահսկողության վարույթը համարվում է ավարտված:

Հետազոտությունը ցույց տվեց, որ վերը նշված բոլոր ընթացակարգերն ընդհանուր առմամբ պատշաճ կարգով կատարվում են պրոբացիայի ծառայողների կողմից: Նրանք իրենց տրամադրության տակ ունեն վերը նշված գործողությունների կատարման համար բոլոր անհրաժեշտ ձևաթղթերը՝ հաստատված կառավարության վերը նշված որոշմամբ: Այդ ձևաթղթերն են. Անձնական գործ - Ձև N 1, Հաշվառման քարտ - Ձև N 2, Տեղեկանք պատիժը կրած լինելու մասին - Ձև N 3, Արձանագրություն ստորագրություն վերցնելու մասին - Ձև N 4, որով շահառուն ծանուցվում է իր իրավունքների ու պարտականությունների մասին, պրոբացիայի ծառայության տարածքային մարմին ներկայանալու մասին ծանուցագիր - Ձև N 5, ոստիկանության տարածքային բաժին եռօրյա ժամկետում հաղորդում ուղարկելու մասին ձևաթուղթ - Ձև N 7, Հաճախումների ժամանակացույց - Ձև N 9 և Վերահսկողության պլան - Ձև N 10:

4.1.2. Տուգանքի կիրառման ժամանակ դատարանի կողմից դատապարտյալի գույքային դրությունը հաշվի չառնելը

Տուգանքը ՀՀ քրեական օրենսգրքում նախատեսված ամենամեղմ պատիժն է, որը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի համաձայն սահմանվում է որպես. « 1... դրամական փուժանք..., որը նշանակվում է ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքների համար սույն օրենսգրքի Հատուկ մասով նախատեսված դեպքերում և սույն օրենսգրքով նախատեսված սահմաններում՝ պատիժ նշանակելու պահին Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքով սահմանված նվազագույն աշխատավարձի (այսուհետ՝ նվազագույն աշխատավարձ) երեսնապատիկից երեքհազարապատիկի չափով: 2. Տուգանքի չափը դատարանը որոշում է՝ հաշվի առնելով կատարված հանցագործության ծանրությունը և դատապարտվողի գույքային դրությունը: ...»: Ներկայացված ձևակերպումից արդեն իսկ հետևում է, որ դատարանը դատապարտվողի գույքային դրությունը հաշվի է առնում ոչ թե տուգանք պատժատեսակը ընտրելիս, այլ՝ դրա չափը որոշելիս: Մինչդեռ, Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների հետ զրույցներից պարզ դարձավ (օրինակ՝ Աբովյանում, Կապանում, Արթիկում), որ հաճախ դատարանի կողմից նշանակված տուգանքի կատարումն անհնարին է լինում դատապարտյալների գույքի կամ եկամուտի բացակայության պատճառով, և անհրաժեշտություն է առաջանում այն փոխարինել հանրային աշխատանքներով: Հետևաբար, արդարադատության համակարգի արդյունավետ գործունեության, ժամանակի և ռեսուրսների տնտեսման տեսանկյունից առավել նպատակահարմար կլիներ, որ **մինչ դատավճիռ կայացնելը և տուգանք պատժատեսակն ընտրելը դատարանը ուշադրություն դարձներ դատապարտյալի վճարունակության հանգամանքին:** Ընդ որում, օրենսդիրը նման պարտադիր պահանջ

նախատեսել է արդեն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 87-րդ հոդվածի 1-ին մասում, որով սահմանվում է տուգանք պատժատեսակի նշանակման հնարավորությունը անչափահասի նկատմամբ, մասնավորապես, սահմանվում է. « 1. Տուգանքը կիրառվում է անչափահասի ինքնուրույն վաստակի կամ այնպիսի գույքի առկայության դեպքում, որի վրա կարող է տարածվել բռնագանձում:...»:

4.1.3. Այլընտրանքային հիմնական պատիժների կիրառման սահմանափակ հնարավորությունը

Տուգանքի կիրառման ժամանակ դատարանի կողմից չափահաս դատապարտյալի գույքային դրությունը հաշվի առնելու հանգամանքի անտեսումն հաճախ ունի նաև այլ օբյեկտիվ պատճառ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքում ներկայացված պատժի համակարգում խիստ սահմանափակված է այլընտրանքային հիմնական պատիժների կիրառման հնարավորությունը: Գործող քրեական օրենսգրքի համաձայն՝ որպես հիմնական պատիժներ կարող են կիրառվել՝ տուգանքը, որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը, հանրային աշխատանքները, զինվորական ծառայության մեջ սահմանափակումը, կալանքը, կարգապահական գումարտակում պահելը, ազատազրկումը որոշակի ժամկետով և ցմահ ազատազրկումը: Նշված պատժատեսակներից հանրային աշխատանքները կարող են կիրառվել միայն որպես ազատազրկմանն այլընտրանք: Դատարանի կողմից նշանակված ազատազրկումը հանրային աշխատանքներով փոխարինելու խնդրանքի պարագայում, որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելն հնարավոր է ոչ բոլոր դեպքերում (այն կապված է կատարված հանցանքի բնույթի հետ), զինվորական ծառայության մեջ սահմանափակումը կիրառելի է միայն զինծառայողների նկատմամբ: Մնացած հիմնական պատիժները կապված են ազատությունից զրկելու հետ, ինչն էլ հանգեցնում է նրան, որ դատարանը հաճախ տուգանքին այլընտրանք չի տեսնում:

Բացի այդ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 61-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է. «1. Հանցագործության համար մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ նշանակվում է արդարացի պատիժ, որը որոշվում է սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածի սահմաններում՝ հաշվի առնելով սույն օրենսգրքի Ընդհանուր մասի դրույթները: ... 3. Հանցագործության համար նախատեսված պատիժներից առավել խիստը նշանակվում է, եթե նվազ խիստ տեսակը չի կարող ապահովել պատժի նպատակները»: Մինչդեռ, ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքում առկա են հոդվածներ, որոնցում նկարագրված հանցավոր արարքի համար նախատեսված է միայն տուգանք պատժատեսակը (օրինակ՝ 146-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 148-րդ հոդված, 152-րդ հոդված, 164-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 173-րդ -րդ հոդված, 174-րդ հոդված, 186-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Այդ պատճառով դատարանը չունի այլ տարբերակ, քան տուգանքի կիրառումն է: Հետևաբար, տուգանք պատժատեսակի կիրառման արդյունավետության բարձրացման նկատառումներից ելնելով՝ անհրաժեշտ է հստակեցնել նաև դրա կիրառման պայմանները:

4.1.4. Տուգանքի չափերի որոշման հիմքը

Տուգանք պատժատեսակի կիրառման խնդիրներից մեկը նաև դրա **չափերի որոշման հիմքն** է. ՀՀ քրեական օրենսգիրքը որպես այդպիսին դիտում է ՀՀ-ում սահմանված նվազագույն աշխատավարձի չափը, իսկ 2003թ.-ի դեկտեմբերի 17-ի «Նվազագույն ամսական աշխատավարձի մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածից հետևում է, որ քրեական օրենսգրքի իմաստով որպես սահմանված նվազագույն աշխատավարձ պետք է դիտարկել ոչ թե 55 000 ՀՀ դրամը, այլ՝ 1000 դրամը:

Պրոբացիայի ծառայության շահառուների հետ զրույցների ժամանակ վերջիններս բարձրաձայնել են իրենց նկատմամբ նշանակված **տուգանքի չափի՝ իրենց սոցիալական վիճակի հետ կորուկ անհամապատասխանությունը**, մասնավորապես, նշել են, , որ տուգանքի վճարման պարագայում իրենց ընտանիքները մնում են առանց առաջնային կարիքների բավարարման: Այս առումով, պետք է արձանագրել, որ Եվրոպական երկրներից շատերի քրեական օրենսգրքերը տուգանքի չափը սահմանելիս այն կապում են ոչ թե հաստատագրված գումարի չափի, այլ անձի եկամտի հետ: Նման կարգավորումը մի կողմից ապահովում է արդարության սկզբունքը, մյուս կողմից՝ չի ոտնահարում դատապարտյալի և նրա ընտանիքի անդամների սոցիալական պաշտպանվածությունը: Մասնավորապես, Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքի 34-րդ հոդվածով տուգանքի չափը որոշվում է ըստ անձի օրական եկամտի չափի¹⁷, համանման կարգավորումներ են պարունակում նաև Շվեդիայի քրեական օրենսգրքի 25-րդ գլխի 1-ին հոդվածը¹⁸, Իսպանիայի քրեական օրենսգրքի 50-րդ հոդվածը¹⁹: Ընդ որում, այդ օրենսգրքերում մատնանշվում են նաև օրական եկամտի չափով որոշվող տուգանքի գնահատման չափանիշները: Օրինակ, Շվեդիայի քրեական օրենսգրքի գլուխ 25-ի 2-րդ հոդվածում նշվում է, որ «... տուգանքի չափը սահմանելիս այն պետք է լինի **ողջամիտ՝ հաշվի առնելով դատապարտյալի եկամուտը, ունեցվածքի չափը, իր խնամքի տակ գտնվող անձանց հանդեպ պարտականությունները, գույքային այլ հանգամանքները**»:²⁰ Համանման կարգավորում է պարունակում նաև Բուլղարիայի քրեական օրենսգրքի 47-րդ հոդվածը²¹, Չեխիայի քրեական օրենսգրքի 68-րդ հոդվածը²², Դանիայի քրեական օրենսգրքի 50-րդ

¹⁷ Շվեյցարիայի քրեական օրենսգիրքը հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19370083/201803010000/311.0.pdf>:

¹⁸ Շվեդիայի քրեական օրենսգիրքը. հասանալի է հետևյալ հղումով՝ <https://www.government.se/contentassets/5315d27076c942019828d6c36521696e/swedish-penal-code.pdf>:

¹⁹ Իսպանիայի քրեական օրենսգիրքը. հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://www.legislationline.org/download/action/download/.../Spain_CC_am2013_en.pdf:

²⁰ Ընդգծումը մերն է:

²¹ Բուլղարիայի քրեական օրենսգիրքը. հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://www.legislationline.org/download/action/download/id/7578/file/Bulgaria_Criminal_Code_1968_am2017_ENG.pdf:

²² Չեխիայի հանրապետության քրեական օրենսգիրքը. հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://www.legislationline.org/download/action/download/id/6370/file/Czech%20Republic_CC_2009_am2011_en.pdf:

հողվածը²³: Թեև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 51-րդ հոդվածը սահմանում է, որ տուգանքի չափը որոշելիս դատարանը հաշվի է առնում դատապարտյալի գույքային դրությունը, սակայն հստակ չեն այն չափանիշները, որոնցով գնահատվում է անձի գույքային դրությունը: Ավելին, թե՛ պրոբացիայի աշխատակիցների, թե՛ շահառուների կողմից մատնանշվեցին դեպքեր, երբ դեռևս դատավճիռը հրապարակելիս, իսկ առանձին դեպքերում՝ նույնիսկ մինչ այդ, անձը հայտարարել է, որ ի վիճակի չէ տուգանքը վճարել, սակայն իր նման հայտարարությունը որևէ արձագանք չի ստացել: Հետևաբար, արդեն իսկ այդ պահին ակնհայտ է եղել, որ անձի նկատմամբ կիրառված տուգանքը փոխարինվելու է հանրային աշխատանքներով:

4.1.5. Տուգանքի վճարման ժամկետները

Առանձին խնդիրներ են ծագում տուգանքի վճարման ժամկետների հետ կապված: ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է. «...Տուգանք նշանակելու մասին օրինական ուժի մեջ մտած **դատական ակտը ստանալուց հետո**²⁴ պրոբացիայի ծառայողն...կազմում է...վերահսկողության պլան...վերահսկողության սկիզբը հաշվվում է դատապարտյալին հաշվառման վերցնելու պահից», մինչդեռ քննարկվող հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ. «Դատապարտյալը պարտավոր է **դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո անհապաղ**²⁵ և ամբողջությամբ վճարել դատական ակտով որպես տուգանք նշանակված գումարը՝ վճարման անդորրագիրը տասն աշխատանքային օրվա ընթացքում ներկայացնելով տարածքային մարմին»: Փաստորեն, ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը որպես տուգանքի վճարման գործընթացի սկզբնակետ դիտարկում են տարբեր չափանիշներ՝ պրոբացիայի ծառայողի համար մեկնակետը դատական ակտը ստանալու պահին է, իսկ դատապարտյալի համար՝ դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելը: Օրենսդրական վերոնշյալ կարգավորման ուժով պրոբացիայի ծառայողը պարտավոր է դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ տասն աշխատանքային օրվա լրանալուն պես միջնորդությամբ դիմել դատարան՝ վերջինիս՝ որպես չարամիտ խուսափողի նկատմամբ տուգանքը հանրային աշխատանքներով փոխարինելու խնդրանքով: Սրա հետ կապված, հիմնական խնդիրն այն է, որ ըստ մարզային մի շարք դիտարկումների արդյունքների՝ լինում են դեպքեր, երբ իրենք գործը ստանում են բավական ուշ՝ անգամ դատական ակտն ուժի մեջ մտնելուց մեկ ամիս անց: Արդյունքում, պրոբացիայի ծառայողը ստիպված է եղել շահառուին տեղեկացնել անհապաղ տուգանքը վճարելու պարտականության մասին: Ծառայողների դիտարկմամբ՝ արդարացված է օրենսդրությամբ տուգանքի վճարման 10-օրյա ժամկետի հաշվարկման սկիզբ ամրագրել ոչ թե դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը, այլ գործը Պրոբացիայի ծառայության

²³Դանիայի քրեական օրենսգրքը. հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://www.legislationline.org/download/action/download/id/6372/file/Denmark_Criminal_Code_am2005_en.pdf

²⁴ Ընդգծումը մերն է:

²⁵ Ընդգծումը մերն է:

կողմից ստանալը: Բացի այդ, Ծառայողներն արդարացված են համարել տուգանքը վճարելուց խուսափելու հանգամանքի գնահատման տասնօրյա ժամկետի փոխարեն սահմանել առավել երկար ժամկետ՝ 20-30 օր: Առավել նպատակահարմար է օրենսդրորեն հստակեցնել, որ դատապարտյալը պարտավոր է տուգանքը վճարել Պրոբացիայի ծառայողի կողմից դատական ակտը ստանալու մասին տեղեկացվելուց հետո:

Տարածված երևույթ են տուգանքի չվճարելը, տուգանքի վճարման տարաժամկետները, տարբեր պատճառներով տուգանքի վճարելը ձգձգելը կամ վճարումից խուսափելը: Որոշ մարզերում նույնիսկ նշվեց, որ տուգանքի չվճարումը կամ վճարումն ուշացնելը դեպքերի գերակշիռ մասն են կազմում: Հիմնականում դա պայմանավորված է դատապարտյալների կամ նրանց ընտանիքների տնտեսական վատ պայմաններով, թեև կային նաև բացառություն կազմող հանգամանքներ:

Մի դատապարտյալ հրաժարվել էր տուգանք վճարել, իսկ դատարանում հայտարարել էր, որ կհրաժարվի նաև հանրային աշխատանքից (ամենայն հավանականությամբ մի համայնքի ակումբում մաքրություն կատարելը), քանի որ նման աշխատանքը համարում էր ամոթալի: Դատարանը որոշեց նրա նկատմամբ կիրառել ազատագրկման եղանակով պատիժ: Մեկ այլ դեպքում դատապարտյալը հրաժարվել էր վճարել տուգանքը մինչև պարտադիր զինվորական ծառայության մեկնելը, սակայն զինծառայության ընթացքում նույնպես հրաժարվել էր վճարել տուգանքը, և պրոբացիայի ծառայությունը ստիպված էր եղել սպասել մինչև նրա զորացրվելը:

«Ճ քրեական օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է. «3. Եթե դատապարտվողն ի վիճակի չէ անհապաղ և ամբողջությամբ վճարելու նշանակված տուգանքը, ապա դատարանը նրա համար վճարման ժամկետ է սահմանում առավելագույնը մեկ տարի ժամկետով կամ թույլատրում է տուգանքը մաս առ մաս վճարել նույն ժամկետում, կամ տուգանքը փոխարինում է հանրային աշխատանքներով: Տուգանքի վճարումը հետաձգելու կամ տուգանքը մաս առ մաս վճարելու դեպքում սահմանվում է տուգանքի վճարման ժամանակացույց, և որոշվում է յուրաքանչյուր անգամ վճարման ենթակա գումարի չափը: Նշված արտոնությունը դատարանի որոշմամբ ուժը կորցնում է, եթե դատապարտյալը խախտում է տուգանքի վճարման ժամանակացույցով սահմանված պարտավորությունների կատարումը: Դատապարտյալի կողմից տուգանքի վճարման ժամանակացույցով սահմանված պարտավորությունների կատարումը խախտելու դեպքում տուգանքը կամ տուգանքի չվճարված մասը փոխարինվում է հանրային աշխատանքներով՝ սույն հոդվածի չորրորդ մասով սահմանված կարգով»:

Ներկայացված կանոնակարգումից հետևում է, որ ժամանակին տուգանքը վճարելու անհնարինության պարագայում դատապարտյալն ունի հարցի լուծման երկու տարբերակ՝ կամ մեկ տարվա ընթացքում վճարել գումարը, կամ ներգրավվել հանրային

աշխատանքների: Պրոբացիայի շահառուների հետ գրույցների ընթացքում արտահայտվում էր այն մտահոգությունը, որ տուգանքի մաս-մաս վճարման համար սահմանված ժամկետը կարճ է, ՀՀ-ի ներկայիս սոցիալ-տնտեսական վիճակի պայմաններում գրեթե անհնարին է դարձնում իրենց ընտանիքների կարիքները հոգալու հնարավորությունը: Օրինակ, Տավուշի մարզում պատիժ կրող շահառուներից մեկը (մասնագիտությամբ՝ վարորդ) նշեց, որ ինքը դատապարտվել է տուգանքի 500,000 ՀՀ դրամի չափով և քանի որ ի վիճակի չի եղել նշված գումարը անմիջապես վճարել, սահմանվել է տուգանքը մաս-մաս (ամսական 50,000 ՀՀ դրամ) վճարելու ժամանակացույց: Սակայն նա չի կարողացել այդ գումարը վճարել ժամանակին, քանի որ խնամքին ունի անչափահաս երեխաներ, կինը չի աշխատում, և վաստակած ողջ գումարը հազիվ բավարարել է ընտանիքի սննդի հարցը լուծելուն: Արդյունքում՝ տուգանքը փոխարինվել է ազատազրկմամբ: Մինչդեռ, տուգանքի վճարման ավելի երկար ժամանակացույցի սահմանման պարագայում ինքը կկարողանար հոգ տանել նաև տուգանքի վճարման մասին: Արձանագրվել են նաև դեպքեր, երբ շահառուն վճարել է տուգանքի մի մասը, իսկ մյուս մասը փոխարինվել է հանրային աշխատանքներով՝ կազմելով առավելագույն 2200 ժամ: Ստացվում է, որ դատապարտյալը և՛ վճարել է տուգանքի մի մասը, և՛ դատապարտվել հանրային աշխատանքների առավելագույն պատժաչափի:

Տուգանքի հետաձգման կամ մաս-մաս վճարելու ժամանակահատվածը երկարացնելու հարցը, օրինակ՝ մինչև 2-3 տարի, նշվել է նաև Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների կողմից:

Ընդ որում, նման մոտեցում առկա է նաև արտասահմանյան երկրների քրեական օրենսդրությամբ: Մասնավորապես, Իսպանիայի քրեական օրենսգրքի 50-րդ հոդվածի համաձայն՝ տուգանքի վճարումը, դատապարտյալի գույքային դրությունը հաշվի առնելով, կարող է իրականացվել մինչև երկու տարվա ընթացքում:

Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցները մտահոգություն արտահայտեցին նաև ՀՀ Կառավարության 2018 թվականի ապրիլի 4-ի N 395-Ն «ՀՀ արդարադատության նախարարության Պրոբացիայի պետական ծառայության ներքին կանոնակարգը հաստատելու և ՀՀ կառավարության 2006 թվականի հոկտեմբերի 26-ի N 1561-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» որոշման 11-րդ կետով սահմանված՝ պրոբացիայի շահառուի կողմից տուգանքի վճարման անդորրագիրն օրենքով սահմանված ժամկետում պրոբացիայի տարածքային մարմին չներկայացվելու դեպքում իրենց կողմից տուգանքը կամ դրա չվճարված մասը հանրային աշխատանքներով փոխարինելու միջնորդություն ներկայացնելու անհրաժեշտության մասին: Հիշյալ կանոնակարգով սահմանվում է, որ շահառուն պարտավոր է անդորրագիրը Պրոբացիայի ծառայություն ներկայացնել տուգանքի վճարման ժամանակացույցով սահմանված ժամկետը լրանալուց տասն աշխատանքային օրվա ընթացքում: Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցները (Վայոց ձորում, Լոռիում, Սյունիքում) նշում էին, որ թեև շատ դեպքերում իրենք գիտակցում են, որ դատապարտյալը գտնվում է սոցիալական ծանր վիճակում և այդ պատճառով է ուշացնում վճարումը, սակայն իրենք այդ պարագայում պարտավոր են միջնորդություն

ներկայացնել դատարան, քանի որ Քրեական օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ դատապարտյալն այդ պարագայում դիտարկվում է տուգանքը վճարելուց չարամտորեն խուսափող: Ընդ որում, արձանագրվել են դեպքեր, երբ պրոբացիայի ծառայողը դիմել է դատարան տուգանքը հանրային աշխատանքներով փոխարինելու միջնորդությամբ, բայց մինչ գործի քննությունը կամ դատարանի կողմից որոշում կայացնելը շահառուն տուգանքը վճարել է: Արդյունքում, անհարկի ծանրաբեռնվել է և՛ Ծառայությունը, և՛ դատարանը:

Պրակտիկայում որոշակի անհատակություն կա տուգանքը վճարելու անհնարինության որոշման հարցում: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է. «4. Դատարանը տուգանքը կամ տուգանքի չվճարված մասը փոխարինում է հանրային աշխատանքներով **տուգանքը վճարելու անհնարինության դեպքում՝ հանրային աշխատանքների երեք ժամը նվազագույն աշխատավարձի դիմաց, իսկ տուգանքը վճարելուց չարամտորեն խուսափելու դեպքում՝ հանրային աշխատանքների հինգ ժամը նվազագույն աշխատավարձի դիմաց**²⁶: Եթե տուգանքը կամ տուգանքի չվճարված մասը հանրային աշխատանքներով փոխարինելու համար կատարված հաշվարկի արդյունքը գերազանցում է երկու հազար երկու հարյուր ժամը, ապա նշանակվում է երկու հազար երկու հարյուր ժամ: Տուգանքը կամ տուգանքի չվճարված մասը հանրային աշխատանքներով փոխարինելու համար կատարվող հաշվարկի արդյունքում ժամային արժեքները կլորացնելը կատարվում է դատապարտյալի օգտին»:

Տուգանքի վճարման անհնարինության դեպքում հնարավոր հետևանքները ներկայացվում են նաև ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքում, որի 25-րդ հոդվածը սահմանում է. «1. Դատարանը դատապարտյալի կամ տարածքային մարմնի միջնորդությամբ, հաշվի առնելով դատապարտյալի կողմից տուգանքն անհապաղ կամ ամբողջությամբ վճարելու անհնարինության հանգամանքը, նրա համար վճարման ժամկետ է սահմանում առավելագույնը մեկ տարի ժամկետով կամ թույլատրում է տուգանքը մաս առ մաս վճարել նույն ժամկետում կամ տուգանքը փոխարինում է հանրային աշխատանքներով: Տուգանքի վճարումը հետաձգելու կամ տուգանքը մաս առ մաս վճարելու արտոնությունն ուժը կորցնում է, եթե դատապարտյալը նշանակված գումարի մասը կամ մասերը ժամանակին չի մուծում, և պատժի չկրած մասը փոխարինվում է հանրային աշխատանքներով՝ սույն օրենսգրքի 26-րդ հոդվածով սահմանված կարգով: 2. Տուգանքի վճարումը հետաձգելու կամ տուգանքը մաս առ մաս վճարելու կամ տուգանքը հանրային աշխատանքներով փոխարինելու միջնորդությամբ դատարանի դիմելիս **դատապարտյալը պետք է հիմնավորի տուգանքը վճարելու անհնարինության հանգամանքը**²⁷, ինչպես նաև անհրաժեշտության դեպքում իր գույքային դրույթները պարզելու նպատակով տա համապատասխան պարզաբանումներ»:

²⁶ Ընդգծումը մերն է:

²⁷ Ընդգծումը մերն է:

Ներկայացված հոդվածի 1-ին մասի վերլուծությունը ևս վկայում է, որ հստակեցված չեն տուգանք վճարելու անհնարինության և դրա կատարումից չարամտորեն խուսափելու չափանիշները: Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների հետ զրույցներից ակնհայտ էր, որ նրանք տուգանքը հանրային աշխատանքներով փոխարինելու միջնորդություն ներկայացնում են տուգանքի չվճարման ցանկացած դեպքում, թեև դատարանների կողմից ոչ միշտ են դրանք բավարարվում: Ընդ որում, պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցները դժգոհում էին, որ միջնորդությունների բավարարման առումով առկա է ոչ միասնական դատական պրակտիկա: Օրինակ՝ Գեղարքունիքի Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների պնդմամբ՝ դատավորները հեշտությամբ բավարարում են միջնորդությունը, մինչդեռ Տավուշի մարզում նշում էին, որ դատավորների մի մասը բավարարում է միջնորդությունը, իսկ մյուսները՝ մերժում: Դատավորների հետ անցկացված զրույցներից պարզ դարձավ, որ միջնորդությունների մերժման հիմնական պատճառը դատապարտյալի անվճարունակությունը պարզելու ուղղությամբ Պրոբացիայի ծառայության աշխատակցի կողմից ձեռնարկված ոչ բավարար քայլերն են: Մինչդեռ, Պրոբացիայի ծառայողներն այդ հանգամանքը պայմանավորում են ՀՀ օրենսդրությամբ անձի վճարունակությունը պարզելու բավարար լծակների բացակայությամբ:

Գեղարքունիքի մարզի ծառայողի դիտարկմամբ՝ մի գործով պրոբացիայի ծառայողը դիմել էր դատավճռի կատարման վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով տուգանքը վերացնելու համար, սակայն դատարանը չէր բավարարել միջնորդությունն այն հիմնավորմամբ, որ Ծառայությունը պետք է ստուգեր շահառուի գույքային դրությունը, մինչդեռ Ծառայությունը նման լիազորություն չուներ:

4.1.6. Տուգանքը հանրային աշխատանքով փոխարինելը

Մինչև 2017 թվականի մարտի 1-ը Քրեական օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի 4-րդ մասը համարժեք հնարավորություն չէր տալիս տուգանքը փոխարինել հանրային աշխատանքով, եթե դատարանը սահմանել էր 270 ժամից պակաս տևողությամբ հանրային աշխատանքներ՝ որպես պատիժ: Այսպիսով, օրենսդիրը սահմանել էր նվազագույն շեմ տուգանքը հանրային աշխատանքով փոխարինելու հնարավորության համար: Այս սահմանափակումը վերացվեց Սահմանադրական դատարանի 2013 թվականի ապրիլի 23-ի ՍԴՈ-1082 որոշմամբ, որի համաձայն՝ «*օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի 4-րդ մասն այնքանով, որքանով տուգանքը կամ տուգանքի չվճարված մասը հանրային աշխատանքներով փոխարինելու համար կատարված հաշվարկի արդյունքում համարժեքորեն չի երաշխավորում երկու հարյուր յոթանասուն ժամից պակաս տևողությամբ հանրային աշխատանքների կիրառման իրավական հնարավորություն այն անձանց նկատմամբ, որոնք չունեն տուգանքը վճարելու հնարավորություն*»

արգելափակելով նրանց իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքի իրացումը, ինչպես նաև տարբերակված մոտեցում չի դրսևորում տուգանքը վճարելու անհնարինության և դրանից խուսափելու հանգամանքների միջև, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 18-րդ հոդվածին հակասող և անվավեր» է: Սահմանադրական դատարանի այդ իրավական դիրքորոշմամբ Քրեական օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի 4-րդ մասը փոփոխվեց, և նվազագույն շեմը հանվեց՝ այդպիսով հնարավորություն տալով հանրային աշխատանքը որպես պատիժ կիրառել այն դատապարտյալների նկատմամբ, ովքեր չունենին տուգանքը վճարելու հնարավորություն:

Սահմանադրական դատարանի որոշումը կայացվել է 2013 թվականի ապրիլի 23-ին, իսկ Քրեական օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի 4-րդ մասը փոփոխության ենթարկվեց 2017 թվականի մարտի 1-ին: Այդ ընթացքում դատարանները նոր օրենսդրական կարգավորման բացակայության պայմաններում առաջնորդվում էին Սահմանադրական դատարանի որոշմամբ, քանի դեռ հակասահմանադրական և ուժը կորցրած ճանաչված նորմը չէր փոխարինվել նոր կարգավորմամբ: Այդ հանգամանքը ողջունելի է, քանի որ այդ կերպ դատարանները ապահովում էին իրավունքի գերակայությունը, երբ անհրաժեշտ էր հնարավորություն տալ դատապարտյալին տուգանքի փոխարեն կատարել հանրային աշխատանք, քանի որ սոցիալապես անապահով վիճակից ելնելով՝ հնարավորություն չունեին վճարելու տուգանք:

Տուգանքը հանրային աշխատանքով փոխարինելու ներկա դատական պրակտիկան միանշանակորեն չի ընդունվում կիրառողների կողմից: Փաստաբանները և դատավորները գտնում են, որ պրոբացիայի ծառայողները հաճախ անհիմն դիմումներ են ներկայացնում դատարան տուգանքը հանրային աշխատանքով փոխարինելու համար, նույնիսկ երբ դրա համար ակնհայտորեն բացակայում են ողջամիտ հիմքեր, օրինակ՝ երբ դատարանը մի քանի օր առաջ է մերժել նույնանման դիմում, և որևէ նոր փաստ կամ հանգամանք չի փոփոխվել այդ կարճ ժամանակահատվածում: Ըստ նրանց՝ այդ պրակտիկայի իրական պատճառն այն է, որ պրոբացիայի ծառայողներին հաճախ չի հաջողվում հասնել նրան, որ դատապարտյալները վճարեն տուգանքի գումարները, և փորձում են այդ ձախողումը փոխհատուցել տուգանքը հանրային աշխատանքով փոխարինելով:

Քանի որ տուգանքը չվճարելու դեպքերը տարածված են, այդ առումով պրոբացիայի ծառայողների կողմից հնչել են առաջարկություններ, որ կիրառվեն պատժի կատարման հարկադրանքի մեխանիզմներ, ինչպես, օրինակ, ՀԿԾ-ի կողմից վարչական տույժերի գանձումն է: Մինչդեռ, Ծառայության լիազորությունները սահմանափակված են միայն տուգանքի վճարման փաստը ստուգելով և չվճարման դեպքում այն հանրային աշխատանքներով փոխարինելու միջնորդությամբ դատարան դիմելով:

Հարցազրույցների ընթացքում պրոբացիայի ծառայողների կողմից ներկայացվեցին դեպքեր, երբ տուգանքի դատապարտված անձը վճարել է տուգանքի մի մասը, սակայն հետագայում ի վիճակի չի եղել շարունակել տուգանքի վճարումը: Տուգանքի չվճարված մասը փոխարինվել է հանրային աշխատանքներով և հաշվարկի արդյունքում ստացվել է 2200 ժամ՝ հանրային աշխատանքների առավելագույն թույլատրելի շեմը, որն անձի

նկատմամբ կսահմանվեր նաև տուգանքն առհասարակ չվճարելու պարագայում: Սա արդարության սկզբունքի ապահովման տեսանկյունից որոշակիորեն հակադրվում է ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 3-րդ մասում ամրագրված այն գաղափարին, որը նախատեսում է. «...3. Եթե տուգանքը վճարված է մասնակիորեն, ապա հանրային աշխատանքների ժամկետը որոշվում է՝ հաշվի առնելով, թե տուգանքի որ մասն է վճարված»: Ենթադրվում է, որ տուգանքի վճարված մասի առկայության պարագայում անձի նկատմամբ արդարացված չէ հանրային աշխատանքների առավելագույն ժամկետի կիրառումը, սակայն ՀՀ գործող օրենսդրությունը այս առումով որևէ սահմանափակում չի նախատեսում:

Ավելին, Պրոբացիայի ծառայողների կողմից ներկայացվեցին օրինակներ, երբ տուգանքը հանրային աշխատանքներով փոխարինելուց հետո շահառուն դիմել է իրենց՝ խնդրելով թույլ տալ մարել տուգանքի ողջ գումարը: Այնուհանդերձ, ՀՀ օրենսդրությունը նման հնարավորություն ևս չի նախատեսում: Մինչդեռ, արևմտաեվրոպական մի շարք երկրների քրեական օրենսդրությունն ուղղակիորեն կանոնակարգում է նման հնարավորություն: Օրինակ՝ Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքի 106-րդ հոդվածը սահմանում է, որ եթե տուգանքի չկատարման պարագայում այն փոխարինվել է ազատությունից զրկելով, ապա դրանից հետո տուգանքի վճարման պարագայում անձը ազատ է արձակվում:

ՀՀ Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների կողմից արտահայտվեց նաև այն մտահոգությունը, որ ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի պարագայում հնարավոր է իրավիճակ, որ տուգանքի վճարման անհնարինության պարագայում այն փոխարինվի հանրային աշխատանքներով, իսկ դրա կատարումից էլ խուսափելու պարագայում՝ ազատագրվմամբ, այն դեպքում, երբ շահառուի կողմից կատարված արարքի համար պատասխանատվություն սահմանող նորմի սանկցիայում տուգանքից բացի այլ պատժատեսակ, առավել ևս՝ ազատագրվում նախատեսված չէր: Նման դեպք արդեն իսկ գրանցվել է. անձը դատապարտվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 243.1-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ տուգանքի, որի վճարման անհնարինության պատճառով այն փոխարինվել է հանրային աշխատանքներով, իսկ դրանից էլ խուսափելու հիմքով՝ ազատագրվման: Հանրային աշխատանքներն ազատագրվմամբ փոխարինելու արդյունքում ստացվել է 1 տարի ժամկետը գերազանցող ազատագրվում այն պարագայում, երբ սկզբնապես ազատագրվում պատժատեսակը նախատեսված չի եղել: Այնուհանդերձ, տուգանքի չվճարման պարագայում այն ազատագրվմամբ փոխարինելու պրակտիկան առկա է արևմտաեվրոպական երկրներում, օրինակ՝ Շվեյցարիայում, Իսպանիայում, և համարվում է իրավաչափ: Այլ խնդիր է, որ ՀՀ-ում տուգանքի չվճարումը, որպես կանոն, պայմանավորված է ոչ թե դրա վճարումից խուսափելով, այլ անվճարունակությամբ:

4.1.7. Տուգանքի նկատմամբ վերահսկողության արդյունավետության բարձրացման ուղղությամբ նախատեսվող բարեփոխումները

Հարցազրույցների ընթացքում պրոբացիայի ծառայողները հաճախ էին համեմատություններ անցկացնում իրենց ու ՀԿԾ-ի աշխատակիցների միջև: Տուգանքների առումով հաճախ նշում էին, որ իրենց հիմնական «զենքը» շահառուների հետ հարցազրույցներն էին, երբ նրանց բացատրում, համոզում ու հորդորում էին վճարել տուգանքները: Ըստ նրանց՝ նույն գործողությունը կատարում էին նաև ՀԿԾ-ի աշխատակիցները, սակայն այն տարբերությամբ, որ «ՀԿԾ-ն ունի նաև հարկադրանքի գործիքներ՝ գույքագրում, գույքի վրա կալանք դնել, «ՍԷԿՏԸ փակել», մինչդեռ իրենք ունեն «միայն խոսքը»: Նշվածի առումով առաջարկվել է, որ Ծառայությանը հնարավորություն տրվի անձի գույքի վրա արգելանք դնել՝ ՀԿԾ-ի նման: Առաջարկվել է ՀԿԾ-ի օրինակով սահմանել տուգանքներ վճարումները ուշացնելու համար՝ ընդհուպ մինչև 5%-ը Ծառայությանը փոխանցելու պայմանով: Առաջարկվել է նաև օրենսդրական կարգավորմամբ հնարավորություն տալ, որ պրոբացիայի ծառայողները դատավորին ներկայացնեն տվյալներ, տեղեկություններ անձի ֆինանսական միջոցների վերաբերյալ: Այդ կերպ, դատարանների որոշումները առավել ճշգրիտ կլինեն, և պրոբացիայի ծառայողները ստիպված չեն լինի ապագայում միջնորդություն ներկայացնել դատարան տուգանքը հանրային աշխատանքով փոխարինելու համար, ինչը հաճախ անում են: Նման կարծիքներ հնչեցնողների դիտարկմամբ՝ պատժի նշանակման փուլում անձի վճարունակությունը պարզելու համար պրոբացիայի ծառայողների կողմից տվյալներ ներկայացնելը ռեսուրսների առումով ավելի արդյունավետ կարող է լինել, քան պատժի կրման փուլում տուգանքը հանրային աշխատանքներով փոխարինելու համար միջնորդություններ ներկայացնելը: Հնչել են նաև կարծիքներ, որ անհրաժեշտ է տուգանքների վճարման ապահովման պարտականությունը դնել ՀԿԾ-ի վրա, և որ Ծառայությանը տուգանքի բռնագանձման այդպիսի գործառույթներ վերապահելն աննպատակահարմար է:

Արդարադատության նախարարության կողմից նախատեսվում են օրենսդրական փոփոխություններ պրոբացիայի ծառայության գործառույթների օպտիմալացման, մասնավորապես՝ ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների նկատմամբ հսկողության առումով ծառայողների ծանրաբեռնվածությունը նվազեցնելու ուղղությամբ: Տուգանքների մասով նախատեսվում է Ծառայության կողմից վերահսկողության իրականացումը փաստաթղթային ստուգման միջոցով՝ այդպիսով բացառելով պրոբացիայի ծառայողի և շահառուի միջև անմիջական շփումը, որն էապես կտնտեսի պրոբացիայի ծառայողի աշխատաժամանակը, քանի որ տուգանքի նկատմամբ հսկողությունը շատ է ծանրաբեռնում ծառայողներին: Դա անելու համար նախ և առաջ անհրաժեշտ կլինի ապահովել վճարման հետ կապված տեղեկությունների հասանելիությունը պրոբացիայի ծառայողին, որը նախատեսվում է անել համակարգչային ու առցանց եղանակով: Եթե գործող կարգավորմամբ շահառուն պարտավոր է տուգանքի վճարման անդորրագիրն օրենքով սահմանված ժամկետում ներկայացնել տարածքային մարմին, և սահմանված ժամկետում անդորրագիրը տարածքային մարմին չներկայացվելու դեպքում վերջինս դատարան է ներկայացնում միջնորդություն պրոբացիայի շահառուի նկատմամբ դատական ակտով նշանակված տուգանքը կամ դրա չվճարված մասը

հանրային աշխատանքներով փոխարինելու մասին, ապա օրենսդրական փոփոխությամբ առաջարկվում է տուգանքի վճարման փաստը ստուգել առցանց տվյալների շտեմարանի միջոցով: Հասկանալի է, որ վերահսկողության նման եղանակը էապես կկրճատի պրոբացիայի ծառայողի աշխատաժամանակը, որը վերջինս ծախսում է տուգանքների վճարման նկատմամբ փաստաթղթային բնույթի վերահսկողություն իրականացնելու համար:

Վերահսկողության առցանց համակարգը նախատեսվում է իրականացնել e-probation.am միասնական հարթակի վրա: Ներկա փուլում արդեն մշակվել է համակարգի կոնցեպտուալ մոտեցումները: Մինչույն նախաձեռնության շրջանակներում նախատեսվում է ոչ միայն ավտոմատացնել տուգանքների համակարգը, այլ նաև թվայնացնել քրեակատարողական գործերը, ինչն էապես կհեշտացնեի պրոբացիայի ծառայողների կողմից դրանց օգտագործումը պայմանական վաղաժամկետ ազատման վարույթի շրջանակներում իրենց գործառույթներն իրականացնելիս:

4.2. Հանրային աշխատանքներ

4.2.1. Հանրային աշխատանքների նկատմամբ վերահսկողության ընթացակարգերի կարարումը

Հանրային աշխատանքների նկատմամբ վերահսկողության ընթացակարգերը կատարվում են ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքով և ՀՀ կառավարության 2017 թվականի օգոստոսի 17-ի «Հանրային աշխատանքների ներգրավման կարգը և ժամկետները սահմանելու մասին» N 1019-Ն որոշմամբ սահմանված կարգով:

Հանրային աշխատանքներ նշանակելու մասին ուժի մեջ մտած դատական ակտն ստանալուց հետո տվյալ տարածքային մարմնի պրոբացիայի ծառայողը մեկ օրվա ընթացքում պարզում է պրոբացիայի շահառուի գտնվելու վայրը, նրա հետ կապ է հաստատում, այնուհետև գրավոր ծանուցում է տարածքային մարմին ներկայանալու մասին՝ կիրառելով N 3 ձևը, որից հետ ծառայողը կազմում է անձնական գործ ու վերցնում հաշվառման՝ համաձայն N 1 և N 2 ձևերի: Այս ընթացակարգերը պրոբացիայի ծառայողների կողմից պատշաճ կերպով կատարվում են: Չնայած դրան, Ծառայողների կողմից նշվել է, որ սահմանված մեկօրյա ժամկետը պետք է վերանայվի՝ երկարաձգվի, քանի որ օբյեկտիվ պատճառներով հաճախ հնարավոր չէ մեկ օրվա ընթացքում հայտնաբերել շահառուին, նրա հետ կապ հաստատել, կազմել ու ուղարկել ծանուցագիր, կազմել անձնական գործ ու շահառուի քարտ:

Պրոբացիայի շահառուի՝ տարածքային մարմին ներկայանալուց հետո պրոբացիայի ծառայողը նրան պարզաբանում է հանրային աշխատանքների ձևով նշանակված պատիժը կրելու կարգն ու պայմանները, շահառուի իրավունքները և պարտականությունները, ինչպես նաև դրանք չկատարելու դեպքում օրենքով սահմանված պատասխանատվությունը, որից հետո N 4 ձևի համաձայն կազմում է վերահսկողության պլան:

Շահառուի առաջին այցի ժամանակ հարցազրույցը տևում է 15-20 րոպե, երկրորդ այցն արդեն ավելի կարճ է՝ մինչև 10 րոպե: Լրացվում է տեղեկանք՝ շահառուի և ընտանիքի անդամների հետ հարաբերությունների, աշխատավայրում, հարևանների հետ պահվածքի վերաբերյալ, սակայն նկարագրությունը իրականում շատ մակերեսային է: Սովորաբար նշվում է «նորմալ է կամ նորմալ չէ» կարճ գնահատականով: Շահառուները հրավիրվում են ամիսը երկու անգամ: Հաշվառելիս շահառուից պահանջվում են լուսանկար, անձնագրի պատճեն, տեղեկանք՝ ընտանիքի կազմի վերաբերյալ, աշխատավայրից, ուսման վայրից: Որպես ընթացիկ խնդիր՝ նշվեց, որ եթե շահառուները պարտքեր ունեն (օրինակ՝ չվճարված գույքահարկ) տեղեկանքի տրամադրումը մերժվում է տեղական ինքնակառավարման մարմնի կողմից: Այդ դեպքերում իրենք են պահանջում տեղեկությունը հեռախոսազանգով կամ պաշտոնական գրությամբ:

Փաստաթղթերի հավաքման գործընթացի հետ կապված մեկ այլ խնդիր են լրացուցիչ ծախսերի հետ կապված շահառուների դժգոհությունները, օրինակ՝ լուսանկարվելու համար: Եղել են դեպքեր, երբ պրոբացիայի ծառայողն ինքն է վճարել շահառուի լուսանկարի կամ այլ ծախսերի համար (օրինակ, ճանապարհաձախսի համար), որ կարողանա ավարտին հասցնել օրենքով սահմանված ընթացակարգերը՝ անձնական գործը կազմելու, հաշվառման քարտը լրացնելու և այլ փաստաթղթային պահանջները:

Այս ընթացակարգերը նույնպես ընդհանուր առմամբ պահպանվում են պրոբացիայի ծառայողների կողմից՝ որոշ բացառություններով հանդերձ, որոնք նկարագրվեցին վերևում: Ժամկետային պահանջները հիմնականում խախտվում են, երբ պրոբացիայի ծառայողը ստիպված է կատարել տնայցեր հեռու բնակավայրեր:

4.2.2. Հանրային աշխատանքների տևողությունը և աշխատանքային ժամերը

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 54-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «2. Հանրային աշխատանքները կարող են նշանակվել ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործություններ կատարած, առավելագույնը երկու տարի ժամկետով ազատազրկման դատապարտված անձանց նկատմամբ: 2.1. Հանրային աշխատանքները նշանակվում են երկու հարյուր յոթանասունից երկու հազար երկու հարյուր ժամ ժամկետով:...»:

Հանրային աշխատանքների գործող կարգավորումը խնդիրներ է առաջացնում, առաջին հերթին, դրանց տևողության տեսանկյունից: Թե՛ Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների, թե՛ շահառուների կողմից բարձրաձայնվել է դրանց չափազանց երկար տևողության (270-ից 2200 ժամ) վերաբերյալ մտահոգությունը: Առավել մտահոգիչ է իրավիճակը, երբ առնչվում ենք անչափահասների նկատմամբ հանրային աշխատանքների կիրառմանը: ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքը հնարավոր է համարում հանրային աշխատանքների կիրառումը 16 տարին լրացած անչափահասների նկատմամբ՝ նախատեսելով հանրային աշխատանքների նույն տևողությունը և պայմանները, որոնք կիրառելի են չափահասների պարագայում: Սա հակասում է Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ անդամ պետություններին ուղղված «Պատժամիջոցների

հանձնարարականի 3-րդ կետում, համաձայն որի՝ հանրային աշխատանքների բնույթը և տևողությունը պետք է համաչափ լինեն դատապարտյալի կողմից կատարված հանցանքի վտանգավորությանը և սահմանվեն՝ հաշվի առնելով դատապարտյալի մոտ առկա անհատական հանգամանքները: Այս սկզբունքն առավել հստակեցված ներկայացվել է նաև նույն հանձնարարականի 22-րդ կետում, որը սահմանում է, որ հանրային աշխատանքների որոշման ժամանակ ուշադրություն պետք է դարձվի նաև տուժողին պատճառված վնասին, հանրային աշխատանքներից բխող հնարավոր ռիսկերին, ինչպես նաև դատապարտյալի կարիքներին:

4.2.3. Հանրային աշխատանքների վայրը որոշելը

Պրոբացիայի ծառայողների հետ անցկացված զրույցների ժամանակ հնչում էին կարծիքներ, որ հստակեցման կարիք ունի «հանրության համար օգտակար աշխատանքների» հասկացությունը: Այսպես, ՀՀ կառավարության վերը նշված N 1019-Ն որոշման հավելվածի 7-րդ կետը սահմանում է. «Հանրային աշխատանքների ձևով պատժի կատարումն ապահովելու նպատակով տարածքային մարմինը հանրային աշխատանքների ձևով հանրային աշխատանքների կատարման վայրերը որոշելու նպատակով համագործակցում է պետական մարմինների, առևտրային և ոչ առևտրային կազմակերպությունների, հիմնարկների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների հետ, որոնց հետ կարող են կնքվել համապատասխան պայմանագրեր՝ համաձայն N 5 ձևի...»: Ներկայացված դրույթի մեկնաբանությունից հետևում է, որ դատապարտյալը հանրային աշխատանքները կրելու համար կարող է ուղարկվել ինչպես պետական մարմիններ, այնպես էլ առևտրային և ոչ առևտրային կազմակերպություններ, հիմնարկներ, տեղական ինքնակառավարման մարմիններ: Ընդ որում, ստեղծվում է տպավորություն, որ առևտրային կազմակերպությունները կարող են լինել նաև ոչ պետական ենթակայության, ինչը չի բխում հանրային աշխատանքներին ներկայացվող պահանջներից և իբրև պատժատեսակի՝ դրանց կատարման նպատակներից ու տրամաբանությունից:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի կողմից անդամ պետություններին ուղղված Համայնքային պատիժների և միջոցների վերաբերյալ եվրոպական կանոնների վերաբերյալ թիվ (2017)3 հանձնարարականի 39-րդ և 40-րդ կետերը հստակ նախանշում են. «39. Հանրային աշխատանքների ներգրավված դատապարտյալներին տրված առաջադրանքները պետք է հանրության համար լինեն օգտակար, իմաստալից և առավելագույն շահեկան՝ հաշվի առնելով դատապարտյալի հմտությունները: 40. Հանրային աշխատանքները չպետք է իրականացվեն՝ դրա կատարումն ապահովող կառույցների, անձանց համար եկամուտ (շահ) կամ առևտրային շահ ապահովելու նպատակով»:

Պրոբացիայի ծառայողների հետ զրույցներից պարզ դարձավ, որ պրոբացիայի ծառայողները շահառուներին հիմնականում ուղղորդում են պետական կամ համայնքային մարմիններ: Մեզ հաջողվեց պարզել մի քանի դեպք, երբ շահառուն ընդունվել էր

աշխատանքի մասնավոր ձեռնարկությունում, օրինակ՝ հանքարդյունահանման ձեռնարկությունում որպես պահակ: Հանրային աշխատանքների կազմակերպման առումով դերակատարություն ունի նաև եկեղեցին: Արմավիրի տարածքում շահառուների մոտ 10%-ը եկեղեցու տարածքը սպասարկող աշխատանքներ են կատարում: Նույն տարածքային մարմինը նաև պայմանավորվածություն ունի ԵԿՄ-ի հետ, որ զոհված կամ հաշմանդամություն ունեցող զինծառայողների մասնավոր հողամասերում հանրային աշխատանքներ կատարեն շահառուները: Արձանագրվել է նաև մեկ դեպք, երբ շահառուի հանրային աշխատանքն իրականացվել է հասարակական կազմակերպությունում: «Քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտ» ՀԿ-ն կազմակերպել է թաղիքագործության դասընթաց, ու այնուհետև մեկ շահառու ընդգրկել այդ աշխատանքում 2200 ժամ աշխատանքային գրաֆիկով:

Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների կողմից (օրինակ՝ Սյունիքում) արտահայտվեցին կարծիքներ, որ առավել նպատակահարմար կլինի շահառուների հանրային աշխատանքների կազմակերպումն իրականացնել այնպես, որ դրանք ուղղվեն, օրինակ, միայնակ տարեցներին, զոհված ազատամարտիկների կարիքավոր ընտանիքներին օգնելուն: Ներկայացված առաջարկն, ըստ էության, չի հակասում Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի կողմից անդամ պետություններին ուղղված «Համայնքային պատիժների և միջոցների մասին եվրոպական կանոնների վերաբերյալ» թիվ 2017/3 հանձնարարականի պահանջներին՝ պայմանով, որ ակնհայտ լինի դրանց հանրության համար օգտակարության բնույթը: Օրինակ, նման կարգավորում առկա է Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքի 79ա հոդվածում, որի 3-րդ մասը սահմանում է. «Հանրային աշխատանքները սոցիալական ինստիտուտների, հանրության կամ կարիքավոր անձանց օգտին իրականացվող աշխատանքն է:»:

Առանձին կարևորություն ունի նաև հանրային աշխատանքների բովանդակության հստակեցումը: ՀՀ Կառավարության N 1019-Ն որոշման հավելվածի 12-րդ կետը սահմանում է. «12. Պրոբացիայի շահառուին տարածքային մարմնի կողմից կարող են առաջարկվել հետևյալ աշխատանքները՝ 1) բանվորական աշխատանքներ (բակերի բարեկարգում, բարձրահարկ շենքերի տանիքների վերանորոգում, ցանկապատերի ներկում, շենք-շինությունների կոսմետիկ վերանորոգում). 2) ոռոգման աշխատանքներ. 3) կանաչապատման աշխատանքներ. 4) հողի մշակման աշխատանքներ. 5) ճանապարհային նշանների ներկում, մոնտաժում. 6) պատմամշակութային վայրերի մաքրման և բարեկարգման աշխատանքներ»:

Ներկայացված ձևակերպումից հետևում է, որ անկախ անձի կրթական մակարդակից, հմտություններից ու կարողություններից՝ հանրային աշխատանքների դատապարտվելու պարագայում նա պետք է ներգրավվի բացառապես բանվորական, որակավորման ցածր աստիճան ենթադրող աշխատանքների: Ստացվում է, որ ենթաօրենսդրական ակտի մակարդակում սահմանափակվում է մասնագիտական բնույթի հանրային աշխատանքների կատարման հնարավորությունը: Սա դեպքերում խնդիրներ է առաջացնում ոչ միայն հանրային աշխատանքների բնույթով պայմանավորված՝ շահառուի խուսափողականության տեսանկյունից, այլև մասնագիտական կրթություն ունեցող

անձանց դեպքում արդյունավետ չէ՝ պատժի նպատակների իրագործման տեսանկյունից: Հանրությունն առավել կշահեր, եթե մասնագիտությամբ երաժիշտ շահառուն, օրինակ, անվճար համերգներով հանդես գար ծերանոցներում, մասնագիտությամբ բժիշկ շահառուն՝ անվճար բժշկական օգնություն ցուցաբերելի կարիքավորներին: Ավելին, հանրային աշխատանքների բնույթի նման սպառիչ ցանկի նախատեսումը չի բխում նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի կարգավորումներից այն առումով, որ հանրային աշխատանքների՝ օրենսգրքով տրված բնորոշումը նման սահմանափակում չի ամրագրում:

Հանրային աշխատանքների նման սպառիչ բնութագրումը հնարավորություն չի ընձեռում ապահովել Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թիվ (2017)3 հանձնարարականի 39-րդ կետի պահանջը, որի համաձայն՝ հանրային աշխատանքների ներգրավված **դատապարտյալների հմտությունները պետք է առավելագույնս շահեկան օգտագործվեն հոգուր հանրության:** Ավելին, հանրային աշխատանքների նման ցանկի սահմանումը շահառուների մոտ ձևավորում է կանխակալ մոտեցում, որ իրենք պետք է կատարեն «ամոթալի», հասարակության կողմից չգնահատվող աշխատանք, հետևաբար իրենց նվաստացած են զգում նման աշխատանքների ներգրավվելիս, ամեն կերպ խուսափում են դրանց կատարումից: Պատահական չէ, որ ՀՀ-ում հանրային աշխատանքների դատապարտված շահառուների չնչին տոկոսն է ներգրավվել դրանց կատարմանն իրենց ցանկությամբ:

4.2.4. Շահառուներին հանրային աշխատանքների ներգրավելը և նրանց նկատմամբ վերահսկողությունը

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 54-րդ հոդվածը նախատեսում է հանրային աշխատանքների ներգրավման 2 տարբերակ. առաջին, հանրային աշխատանքները նշանակվում են որպես որոշակի ժամկետով ազատազրկմանն այլընտրանքային պատժատեսակ՝ ուժի մեջ մտած դատավճիռն ի կատար ածելու կարգադրությունը ստանալուց հետո՝ քսանօրյա ժամկետում՝ դատապարտյալի գրավոր դիմում ներկայացնելու դեպքում, երկրորդ՝ հանրային աշխատանքները նշանակվում են տուգանքի կամ դրա չվճարված մասի փոխարեն՝ տուգանքի վճարման անհնարինության կամ դրա վճարումից չարամտորեն խուսափելու դեպքում:

Պրոբացիայի ծառայողների և պրոբացիայի շահառուների հետ զրույցներից հետևում էր, որ եզակի են դեպքերը, երբ շահառուները իրենց կամքով են ներգրավվել հանրային աշխատանքների: Ավելին, նույնիսկ այն եզակի անձինք, ովքեր համաձայնել են ներգրավվել հանրային աշխատանքների, դատարանում հստակ չեն պատկերացրել, թե ինչումն է դրսևորվում նշված պատժատեսակի էությունը, իրենք ինչ պարտականություններ են ունենալու: Մինչդեռ, Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի կողմից անդամ պետություններին ուղղված Համայնքային պատիժների և միջոցների մասին եվրոպական կանոնների վերաբերյալ թիվ 2017/3 հանձնարարականի 30-րդ կետը սահմանում է, որ շահառուին մատչելի և հստակ ձևով պետք է բացատրվեն հանրային աշխատանքների բովանդակությունը և դրա իրականացման գործընթացը:

Բնական է, որ նման պարագայում դատապարտյալների կողմից չի ընկալվում հանրային աշխատանքների՝ պատժի համակարգում իր առանձնահատուկ տեղը զբաղեցնող պատժատեսակի նպատակը, ուստի և գործնականում մեծ թիվ են կազմում հանրային աշխատանքների կատարումից խուսափող անձինք:

Ընդհանուր առմամբ, պրոբացիայի ծառայողները աշխատում են ճկուն լինել շահառուներին հանրային աշխատանքների ներգրավելիս և նրանց նկատմամբ վերահսկողությունը իրականացնելիս: Օրինակ, նրանց, ովքեր ունեն հիմնական աշխատանք, հնարավորություն է տրվում հանրային աշխատանքը համատեղել հիմնական աշխատանքի հետ: Ծառայողները դա բացատրում են նրանով, որ անհրաժեշտ է ընդառաջ գնալ շահառուների խնդրանքին և հնարավորություն տալ նրանց «փող աշխատել իրենց ընտանիքների համար», որոնք հաճախ գտնվում են ծանր տնտեսական վիճակում: Երկրորդ, Պրոբացիայի ծառայողների դիտարկմամբ՝ դա չի հակասում վերասոցիալականացման ընդհանուր նպատակին, ճիշտ հակառակը, նպաստում է Ծառայության հանդեպ շահառուի վստահության ամրապնդմանը:

Շահառուներից մեկը նշեց, որ պատժի նշանակման պահին հնարավորություն չի ունեցել վճարելու 500,000 դրամի չափով տուգանքը: Տուգանքի վճարումը տարաժամկետով է՝ ամսական 50,000 դրամի չափով, սակայն դա նույնպես ի վիճակի չի եղել վճարել: Տուգանքը փոխարինվել է 1,500 ժամ հանրային աշխատանքներով՝ օրական 7 ժամյա ծանրաբեռնվածությամբ: Միևնույն ժամանակ, գտել է վճարովի աշխատանք, սակայն դժվար է համատեղել հանրային աշխատանքի հետ: Խնամքին ունի անչափահաս երեխաներ: Պրոբացիայի ծառայողը նշեց, որ կարող է օրական աշխատաժամանակը կրճատել մինչև 4 ժամ ու որևէ այլ լիազորություն չունի:

Այլ ծառայողներ նույնպես նշել են, որ վճարովի աշխատանք կատարելու հնարավորություն տալու նպատակով շահառուների աշխատաժամանակը կրճատում են մինչև չորս ժամ: Անհրաժեշտ է նկատել, որ շահառուի վճարովի, հիմնական աշխատանքը հանրային աշխատանքի հետ համատեղելու պայմանավորվածություններ ձեռք բերելը և կազմակերպչական հարցերը մեծամասամբ լուծվում են պրոբացիայի ծառայողի՝ համայնքում ունեցած անձնական կապերի միջոցով, այսինքն՝ դրանք ինստիտուցիոնալ հիմքերի վրա դրված չեն, բացակայում են համապատասխան կարգավորող նորմերը, կառուցակարգերը: Դա հնարավոր է դառնում մեծամասամբ այն պատճառով, որ փոքր համայնքներում՝ գյուղերում, ավաններում և փոքր քաղաքներում, պրոբացիայի ծառայողները առավելապես տեղի բնակիչներ են, ովքեր ունեն ամուր անձնական կապեր համայնքի հետ և ինստիտուցիոնալ կառուցակարգերի բացակայությունը լրացվում է նման անձնական բնույթի կապերի առկայությամբ:

Մի հարցվող նշեց, որ ճանաչում է համայնքում բնակվողների մոտ 70 տոկոսին, իսկ եթե որևէ մեկին էլ չի ճանաչում, բավական է «մեկերկու հոգու իր ծանոթներից հարց ու փորձ անի», մեծ քանակությամբ տեղեկություններ կարող է ստանալ նրա, ընտանիքի, ազգականների մասին, շահառուի կյանքի որոշ դրվագների, նրա նախասիրությունների և այլ նման տեղեկություններ շահառուի մասին:

Երբեմն պրոբացիայի ծառայողները շահառուի հետ կապված որևէ խնդիր լուծում են՝ տվյալ իրավիճակից ելնելով, քանի որ սահմանված ընթացակարգերով առաջնորդվելը կարող է լրջորեն վնասել շահառուին:

Մարզերից մեկում պրոբացիայի ծառայողը, ելնելով ծառայության ընթացակարգային պահանջից, շահառուից խնդրել է ներկայացնել տեղեկանք իր աշխատանքի վայրից: Շահառուն մերժել է, ասելով, որ եթե գործատուն իմանա, թե ինչի համար է տեղեկանքը, իրեն կազատի աշխատանքից՝ դատվածության պատճառով: Պրոբացիայի ծառայողը չի պնդել տեղեկանքը ներկայացնելու իր պահանջը, այլ ասել է, որ «այլ բան կմտածի»:

Վերը նշված դրվագում պրոբացիայի ծառայողը գիտակցել է, որ համայնքում կա խտրական վերաբերմունք դատապարտված անձանց նկատմամբ, և որ գործատուն իսկապես աշխատանքից կազատեր շահառուին, եթե տեղեկացվեր, որ շահառուն ուներ դատվածություն: Նման իրավիճակը գրեթե համատարած է. գործատուները հաճախ չեն ցանկանում աշխատանքի ընդունել դատապարտված անձանց, իսկ շահառուներն էլ չեն ցանկանում, որ գործատուն տեղեկացված լինի իր դատվածության մասին: Դա պայմանավորված է նրանով, որ բնակչության մեջ տարածված է դատապարտյալների նկատմամբ կարծրատիպային մտածելակերպ, նախապաշարմունք՝ ըստ էության խտրական վերաբերմունքը: Շահառուի շահերը չվնասելու համար պրոբացիայի ծառայողը որոշել է չպնդել իր պահանջը և, ըստ երևույթին, շրջանցել է ընթացակարգերը:

Ինչպես արդեն նշվել է վերևում, համայնքի հետ պրոբացիայի ծառայողի միջանձնային ամուր կապերը երբեմն կարող են արդյունավետ կերպով փոխարինել սոցիալ-հոգեբանի անհրաժեշտությունը՝ արդյունքում նպաստելով պրոբացիայի ծառայության և ծառայողի նկատմամբ շահառուների վստահության ամրապնդմանը, ու նման մոտեցումները ի վերջո նպաստում են շահառուի վերասոցիալականացմանը:

Պրոբացիայի ծառայողների մոտ առկա է որոշ թերահավատություն հանրային աշխատանքի՝ որպես պատժի և դրա վերահսկողության արդյունավետության նկատմամբ:

Դրա համար բերվել են մի շարք պատճառներ: Նախ, գործատուները դժվարությամբ են համագործակցում Ծառայության տարածքային մարմինների հետ, հատկապես

մասնավոր սեկտորում, նրանց մոտ առկա է կարծրատիպային ու, արդյունքում, խտրական վերաբերմունք դատապարտվածների նկատմամբ: Երկրորդ, դժվար է պարբերաբար վերահսկելը աշխատանքների կատարումը: Պրոբացիայի ծառայողները հանրային աշխատանքների կատարման նկատմամբ վերահսկողությունն իրականացնում են՝ ամսվա ընթացքում մեկ կամ երկու անգամ այցելելով պատժի կրման վայր, մինչդեռ վերահսկողության նման պարբերականությունը բավարար չէ: Համայնքի ղեկավարը թեև ստանձնում է հանրային աշխատանք կատարողի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու պարտականություն, սակայն հիմնականում այդ վերահսկողությունը հաճախ և պարբերական բնույթ չի կրում: Հանրային աշխատանքների կատարումը վերահսկելու առանձին այց-ստուգումներ են իրականացվում, սակայն դա բավարար չէ:

Աշխարհագրական սփռվածությունը և ռեսուրսների անբավարարությունն էական խոչընդոտներ են արդյունավետ վերահսկողություն իրականացնելու համար: Ծառայության խիստ սահմանափակ ռեսուրսները համեմատելի չեն այն մեծ տարածությունների հետ, որ պրոբացիայի ծառայողները ստիպված են անցնել իրենց շահառուներին կամ նրանց գործատուներին այցելելու համար: Մի ծառայողի կարծիքով՝ հանրային աշխատանքը «*աբսուրդ պատիժ է, ամեն օր չես կարող վերահսկել, մի քիչ ֆիկտիվ բնույթ է կրում*»: Պրոբացիայի ծառայողները դժվարություններ ունեն շահառուների համար աշխատանք գտնելու հարցում, երբեմն որոնումները կարող են տևել մի քանի օրից մինչև երկու ամիս: Ինչպես արդեն նշվեց, պրոբացիայի ծառայողները հիմնականում օգտագործում են իրենց համայնքային, անձնական կապերը աշխատանք գտնելու համար, ու հիմնականում շահառուներին տեղավորում են պետական կամ համայնքային մարմիններում: Խնդրահարույց է նաև աշխատանքների երկար տևողությունը: Մի ծառայող նշեց, որ ունեցել է մի դեպք, երբ շահառուի նկատմամբ նշանակված տուգանքը փոխարինվել է հանրային աշխատանքներով, սակայն վերջինս մոտեցել ու խնդրել է, որ կրկին «վերադարձնեն իր տուգանքը», քանի որ ինքը պատրաստ է վճարել, սակայն նման օրենսդրական ընթացակարգ նախատեսված չէ:

4.2.5. Հանրային աշխատանքների չկատարված մասը կալանքով կամ ազատազրկմամբ փոխարինելը

Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների համար առավել մտահոգությունների տեղիք տվող հարցերից մեկը հանրային աշխատանքների կատարումից խուսափելու պարագայում իրենց կողմից ներկայացվող միջնորդություններն են՝ հանրային աշխատանքների չկատարված մասը կալանքով կամ ազատազրկմամբ փոխարինելու մասին:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 54-րդ հոդվածի 5-րդ մասը սահմանում է. «5. Հանրային աշխատանքները կատարելուց չարամտորեն խուսափելու դեպքում հանրային աշխատանքների չկրած մասը դատարանը փոխարինում է կալանքով կամ որոշակի ժամկետով ազատազրկմամբ՝ կալանքի կամ որոշակի ժամկետով ազատազրկման մեկ օրը հաշվարկելով հանրային աշխատանքների երեք ժամվա դիմաց»:

«Հ քրեակատարողական օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 3-րդ մասում ներկայացված է, թե ով է դիտարկվում որպես հանրային աշխատանքների ձևով պատիժը կրելուց չարամտորեն խուսափող, մասնավորապես՝ «Հանրային աշխատանքների ձևով պատիժը կրելուց չարամտորեն խուսափող է համարվում այն դատապարտյալը, ով՝ 1) մեկ ամսվա ընթացքում կատարել է հանրային աշխատաժամերի հաշվառման քարտով նախատեսված աշխատանքների իննսուն փոկոսից պակաս հանրային աշխատանքներ՝ առանց հարգելի պատճառի. 2) հանրային աշխատանքների կատարման ժամանակ մեկ ամսվա ընթացքում երկուսից ավելի անգամ կոպտորեն խախտել է աշխատանքային կարգապահության կանոնները. 3) ծանուցվելու դեպքում երկու և ավելի անգամ անընդմեջ կամ օրենքով նախատեսված դեպքում չի ներկայացել փարածքային մարմին. 4) հրաժարվում է հանրային աշխատանքներ կատարելուց»:

Ներկայացված ձևակերպումից, սակայն, անհասկանալի է, թե աշխատանքների չկատարման որ դեպքերը պետք է համարվեն հարգելի, ով է դա որոշելու, ինչ չափանիշներով, հետևաբար այս դրույթը հայեցողական մոտեցման հիմք է տալիս: Նույն կերպ, հարգելի պատճառներ կարող են առկա լինել նաև ծանուցվելու պարագայում չներկայանալու դեպքերում: Այնուհանդերձ, գործնականում առավել շատ խնդիրներ ծագում են այն իրավիճակներում, երբ շահառուն հրաժարվում է հանրային աշխատանքներ կատարելուց:

Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների պնդմամբ՝ նման դեպքերում իրենք դիմում են դատարան՝ հանրային աշխատանքները կալանքով կամ ազատազրկմամբ փոխարինելու միջնորդությամբ, սակայն շատ հաճախ, իրենց համար անհասկանալի պատճառներով, դատարանները մերժում են իրենց միջնորդությունները: Օրինակ, Տավուշի պրոբացիայի ծառայողը նշեց, որ ինքը վեց անգամ միջնորդել էր շահառուի նկատմամբ նշանակված հանրային աշխատանքները ազատազրկմամբ փոխելու համար, բայց դատարանի կողմից մերժում էր ստացել, քանի որ մի շարք դեպքերում դատարանը նշել էր, որ առկա են թղթաբանության բացեր, անհրաժեշտ հիմնավորումները ներկայացված չեն, կամ էլ դատարանը, խղճահարությունից ելնելով, որոշել էր շահառուին ուղղման հնարավորություն տալ:

Դատավորների հետ հարցազրույցներից պարզ դարձավ, որ նման միջնորդությունների մերժման հիմնական պատճառն այն է, որ պրոբացիայի ծառայողի ներկայացրած միջնորդություններով չի հաստատվում, որ հանրային աշխատանքներից անձի հրաժարվելու պատճառը նրա անաշխատունակությունը չէ: Մասնավորապես, դատարանը Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցներից ճշտում է, թե արդյոք նշանակվել է փորձաքննություն՝ պարզելու համար շահառուի աշխատունակության վիճակը, արդյոք շահառուն հրաժարվում է ընդհանրապես հանրային աշխատանքների կատարումից, թե աշխատանքի կոնկրետ այն տեսակի, որին ներգրավել են:

Մասնավորապես, դատավորներից մեկի կողմից բերվեց օրինակ, երբ հոգեկան խանգարում ունեցող անձը դատապարտվել էր տուգանքի և ի վիճակի չէր եղել տուգանքը վճարել: Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցը ներկայացրել էր միջնորդություն՝ չվճարված տուգանքը հանրային աշխատանքներով փոխարինելու մասին, որը

բավարարվել էր առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից, թեև դատապարտյալը նախապես տեղեկացրել էր պրոբացիայի ծառայության աշխատակցին, որ իրեն առաջարկված՝ ՀՀ Կառավարության 2017 թվականի օգոստոսի 17-ի «Հանրային աշխատանքների ներգրավման կարգը և ժամկետները սահմանելու մասին» N 1019-Ն որոշման «Հանրային աշխատանքների ներգրավման կարգը և ժամկետները սահմանելու մասին» հավելվածի 12-րդ կետի պահանջներին համապատասխանող աշխատանք չի կարող կատարել:

Հանրային աշխատանքների կատարումից հրաժարվելու հիմքով էլ Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցը միջնորդություն էր ներկայացրել դատարան՝ դրանք ազատագրկմամբ փոխարինելու համար: Ընդ որում, պրոբացիայի ծառայության աշխատակցի կողմից անտեսվել էր, որ շահառուն բազմիցս նշել էր իր հոգեկան խանգարմամբ պայմանավորված՝ կոնկրետ աշխատանքների կատարման անհնարինությունը, նրա աշխատունակությունը պարզելուն ուղղված քայլեր չէր ձեռնարկել:

Պետք է փաստել, որ ՀՀ օրենսդրության ներկայիս կանոնակարգման պարագայում Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցները հնարավորություն չունեն փորձաքննություններ նշանակելու, ինչն էլ խոչընդոտում է նրանց կողմից ներկայացվող միջնորդությունների համար անհրաժեշտ հիմնավորումների հավաքմանը:

4.2.6. Հանրային աշխատանքների կատարումից ազատելը

ՀՀ օրենսդրության գործող կանոնակարգման պարագայում բաց է առկա այն իմաստով, որ օրենսդիրը չի նախատեսում հստակ կառուցակարգ, որը կսահմաներ հանրային աշխատանքներից ազատելու հնարավորություն այն անձանց համար, ովքեր պատժի նշանակման ժամանակ եղել են աշխատունակ, սակայն պատժի կրման ընթացքում նրանց մոտ ի հայտ է եղել այնպիսի անվերականգնելի վիճակ, որը անհնարին է դարձրել հանրային աշխատանքների հետագա կատարումը:

ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 79-րդ հոդվածը սահմանում է հիվանդության պարագայում պատժից ազատելու հնարավոր տարբերակները, այն է՝ «1. Եթե անձը պատժի կրելու ընթացքում հիվանդացել է հոգեկան խանգարմամբ, որը նրան զրկել է իր գործողությունների (անգործության) փաստական բնույթն ու նշանակությունը գիտակցելու կամ դրանք ղեկավարելու հնարավորությունից, ապա դատարանը նրան ազատում է պատժի կրելուց: Այդպիսի անձի նկատմամբ դատարանը կարող է նշանակել բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոց: 2. Եթե անձը հանցանք կատարելուց կամ դատավճիռ կայացնելուց հետո հիվանդացել է այլ ծանր հիվանդությամբ, որը խոչընդոտում է պատժի կրելուն, ապա դատարանը կարող է նրան ազատել պատժի կրելուց՝ հաշվի առնելով կատարված հանցանքի ծանրությունը, դատապարտյալի անձը, հիվանդության բնույթը և այլ հանգամանքներ: 3. Սույն հոդվածի առաջին և երկրորդ մասերով նախատեսված

անձինք առողջանալու դեպքում կարող են ենթարկվել քրեական պատասխանատվության և պատժի, եթե սույն օրենսգրքի 75-րդ և 81-րդ հոդվածներով սահմանված վաղեմության ժամկետները չեն անցել: 4. Կարգապահական գումարտակում պահելու դատապարտված զինծառայողը պատիժը կրելուց ազատվում է այնպիսի հիվանդության դեպքում, որի հետևանքով նա համարվում է զինվորական ծառայության համար ոչ պիտանի»:

Փաստացի, գործող քրեական օրենսգրքի 79-րդ հոդվածը չի նախատեսում այնպիսի տարբերակ (բացառությամբ կարգապահական գումարտակում պահվող դատապարտյալների), երբ անձը պատժից ազատվում է ոչ թե ծանր հիվանդության, այլ իր նկատմամբ նշանակված պատժի կատարումը անհնարին դարձնող, թեկուզև ծանր չհամարվող հիվանդության կամ վիճակի առաջացման դեպքում: Մինչդեռ, ՀՀ Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների հետ հարցազրույցներից ակնհայտ էր, որ իրենց պրակտիկայում նման դեպքերի հետ առնչվում են:

4.3. Որոշակի պաշտոն զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկել

Որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու ձևով պատժի նկատմամբ վերահսկողությունը նույնպես իրականացվում է ՀՀ կառավարության վերը նշված 2008 թվականի ապրիլի 5-ի N 395-Ն որոշմամբ սահմանված կարգով: Համաձայն կարգի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը ստանալուց հետո պրոբացիայի տարածքային մարմնի ղեկավարը դատական ակտը մակագրում է պրոբացիայի ծառայողին, ով մեկ աշխատանքային օրվա ընթացքում պարտավոր է պարզել շահառուի գտնվելու վայրը, նրա հետ կապ հաստատել ու հրավիրել նրան տարածքային մարմին: Այնուհետև պրոբացիայի ծառայողը կազմում է անձնական գործ և շահառուի քարտ՝ այդպիսով դատապարտյալին վերցնելով հաշվառման, որի մասին հաղորդում է ուղարկում ոստիկանություն երեք օրվա մեջ: Պրոբացիայի ծառայողը շահառուի՝ տարածքային մարմին ներկայանալուց հետո ստորագրությամբ պարզաբանում պատիժը կրելու կարգն ու պայմանները, շահառուի իրավունքները և պարտականությունները, ինչպես նաև դրանք չկատարելու դեպքում օրենքով սահմանված պատասխանատվությունը՝ համաձայն N 4 ձևի, որից հետո կազմում է վերահսկողության պլան՝ համաձայն N 10 ձևի: Վերահսկողության սկիզբը հաշվվում է պրոբացիայի շահառուին հաշվառման վերցնելու պահից:

Պրոբացիայի ծառայողը շահառուից պահանջում է հաշվառման ներկայանալուց հետո յուրաքանչյուր ամիս աշխատավայրից ներկայացնել տեղեկանք զբաղեցրած պաշտոնի մասին, նոր աշխատանքի անցնելու դեպքում՝ 5-օրյա ժամկետում աշխատավայրից բերել տեղեկանք զբաղեցրած նոր պաշտոնի մասին, չաշխատելու կամ արգելված գործունեությամբ չզբաղվելու դեպքում՝ յուրաքանչյուր ամիս տարածքային մարմին ներկայացնել դրա մասին իր ստորագրությամբ գրավոր հայտարարություն: Պատժի ժամկետի ավարտից հետո տարածքային մարմինը պրոբացիայի շահառուին տալիս է տեղեկանք պատիժը կրած լինելու մասին՝ համաձայն N 3 ձևի, և դրա մասին հայտնում

դատական ակտը կայացրած դատարանին և Հայաստանի Հանրապետության ոստիկանության ինֆորմացիոն կենտրոնին:

Պատժի այս տեսակի վերահսկողությունն էապես չի ծանրաբեռնում Ծառայությանը: Դրանք, որպես կանոն, կազմում են պրոբացիայի ծառայողի բոլոր գործերի 5-10%-ը: Այդուհանդերձ, հնչել են մտահոգություններ պատժի այդ տեսակի կատարման նկատմամբ վերահսկողության անարդյունավետության վերաբերյալ՝ հատկապես վարորդական իրավունքից զրկելու վերաբերյալ պատժի առումով: Պրոբացիայի ծառայողների վերահսկողությունը պասիվ բնույթի է, շահառուից պահանջվում է միայն ամիսը մեկ անգամ ներկայանալ պրոբացիայի ծառայողի մոտ ու ստորագրել: Ըստ էության, վերահսկողությունը դրանով եզրափակվում է: Մի տարածքում արձանագրվել էր դեպք, երբ վարորդական իրավունքից զրկված անձն ավտոմեքենա էր վարել: Այդ մասին Ծառայության տարածքային մարմինը հաղորդում է ներկայացրել ոստիկանություն:

Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների կողմից բարձրաձայնված մյուս խնդիրը վերաբերում էր նշանակված պատժի պահանջների խախտումներին պրոբացիայի ծառայության կողմից արձագանքելու իրավական կարգավորումների բացակայությանը: Թեև ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 52-րդ հոդվածը սահմանում է, թե ինչումն է դրսևորվում այս պատժատեսակը, ինչ ժամանակահատվածով կարող է կիրառվել, ինչպես պետք է կիրառվի՝ այլ հիմնական պատիժների հետ զուգակցվելու պարագայում, սակայն որևէ կերպ հստակեցված չէ, թե ինչ իրավական հետևանքներ կարող են առաջանալ, օրինակ, ձկնորսական իրավունքից զրկված անձի կողմից ձկնորսությամբ զբաղվելու փաստը հաստատվելու դեպքում: Օրենսդիրը չի նախատեսել որևէ կառուցակարգ, որը հնարավորություն կտար խստացնել դատապարտյալին ներկայացված պահանջը կամ նշանակված պատիժը փոխարինել այլ պատժատեսակով:

ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 27-րդ հոդվածի 5-րդ մասը սահմանում է. «5. Դատական ակտի հիման վրա և դրա շրջանակներում, ինչպես նաև դատապարտյալի վերաբերյալ ռիսկերի և պահանջմունքների գնահատման հիման վրա պրոբացիայի ծառայողը վերահսկողության պլանում սահմանում է դատապարտյալի վերահսկողության ենթակա գործողությունները և դրանց կատարման ժամկետները, իրավունքներն ու պարտականությունները, **դրանք խախտելու համար օրենքով սահմանված պատասխանատվությունը**»:²⁸ Օրենսդրի կողմից կարգավորում ստացած միակ դրույթը, թերևս, վերաբերում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 243.1-րդ հոդվածում տեղ գտած ձևակերպմանը, որով պատասխանատվություն է սահմանվում տրանսպորտային միջոցներ վարելու իրավունքից զրկված անձի կողմից տրանսպորտային միջոց վարելու համար: Մինչդեռ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 52-րդ հոդվածում տեղ գտած պատժատեսակը ենթադրում է առավել բովանդակալից ընդգրկում և չի սահմանափակվում միայն տրանսպորտային միջոց վարելու իրավունքից զրկելով: Հետևաբար, ՀՀ քրեական

²⁸ Ընդգծումը մերն է:

օրենսգրքում պետք է նախատեսել քննարկվող պատժատեսակի կատարումից խուսափելու պարագայում իրավական հետևանքի առաջացման հնարավորություն²⁹:

4.4. Առաջարկություններ

1. Առաջարկվում է մշակել համակարգային փոփոխության հայեցակարգ, որով հնարավոր կլինի ապահովել պրոբացիայի ծառայողի ներգրավվածությունը դատարանի կողմից ամբաստանյալի նկատմամբ պատիժ նշանակելիս, հատկապես տուգանքի առումով, որ դատավորը հնարավորություն ունենա մինչև տուգանքի նշանակելը պրոբացիայի ծառայողից տեղեկություններ ու կարծիք ստանալ ամբաստանյալի վճարունակության մասին:

2. Վերը նշվածի համատեքստում, անհրաժեշտ է հստակեցնել օրենսդրական կարգավորումը առ այն, թե որ դեպքում է դատապարտյալը համարվում տուգանքը վճարելուց չարամտորեն խուսափող: Օրենքը պետք է նաև սահմանի իրավասու մարմնի կողմից վարույթ իրականացնելու հնարավորություն՝ որոշելու համար, թե դատապարտյալը չարամտորեն խուսափում է տուգանքը վճարելուց, թե անվճարունակ է կամ առկա են այլ հանգամանքներ:

3. Անհրաժեշտ է մշակել օրենսդրական փոփոխության հայեցակարգ այն մասին, որ տուգանքի չափը որոշելիս դատարանները առաջնորդվեն ոչ թե հաստատագրված գումարի չափով, այլ դատապարտյալի գույքային դրությամբ, ինչպես նաև, որ մշակվեն հստակ չափանիշներ դատապարտյալի գույքային դրությունը գնահատելու համար:

4. Անհրաժեշտ է կատարել օրենսդրական փոփոխություն, համաձայն որի՝ դատապարտյալի մոտ տուգանքը վճարելու պարտականությունը ծագի պրոբացիայի ծառայողի կողմից դատական ակտը ստանալու մասին տեղեկացվելու պահից:

5. Անհրաժեշտ է կատարել օրենսդրական փոփոխություն, որով շահառուի կողմից տուգանքը վճարելուց խուսափելու հանգամանքի գնահատման տասնօրյա ժամկետի փոխարեն սահմանվի առավել երկար ժամկետ, օրինակ՝ 20-30 օր:

6. Առաջարկվում է կատարել օրենսդրական փոփոխություն, համաձայն որի՝ տուգանքի անհապաղ ու ամբողջական վճարման անհնարինության դեպքում տուգանքի մաս-մաս վճարման համար սահմանված մեկ տարվա ժամկետը երկարաձգվի, օրինակ՝ երկու կամ երեք տարով:

7. Անհրաժեշտ է օրենսդրությամբ սահմանել կարգավորում, համաձայն որի՝ տուգանքը հանրային աշխատանքով փոխարինելուց հետո շահառուն հնարավորություն ունենա մարել տուգանքի ողջ գումարը: Ներկա իրավակարգավորումը այդ հնարավորությունը չի տալիս:

8. Անհրաժեշտ է վերանայել օրենսդրական կարգավորումը, ըստ որի՝ Քրեական օրենսգիրքը 16 տարին լրացած անչափահասների համար սահմանում է հանրային

²⁹ Պրոբացիայի ծառայողի կողմից այս պատժատեսակի կատարումն ապահովելու ոչ բավարար հնարավորություններին անդրադարձ է կատարվել նաև սույն զեկույցի՝ «1.3.Ծառայողների կարգավիճակը և լիազորությունները» ենթաբաժնում:

աշխատանքների նույն տևողությունը և չափանիշները, ինչ չափահասների համար՝ ի կատարումն Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Պատժամիջոցների ենթարկված անչափահաս իրավախախտների վերաբերյալ Եվրոպական կանոնների մասին» թիվ CM/Rec(2008)11 հանձնարարականի 3-րդ կետի պահանջի:

9. Անհրաժեշտ է վերանայել ՀՀ քրեական օրենսգրքում հանրային աշխատանքների ժամկետները և նվազեցնել դրանց առավելագույն՝ 2200 ժամ տևողությունը:

10. Անհրաժեշտ է վերանայել ՀՀ Կառավարության 2017 թվականի օգոստոսի 17-ի «Հանրային աշխատանքների ներգրավման կարգը և ժամկետները սահմանելու մասին» N 1019-Ն որոշման «Հանրային աշխատանքների ներգրավման կարգը և ժամկետները սահմանելու մասին» հավելվածի 18-րդ կետում ամրագրված կարգավորումը, համաձայն որի՝ հանրային աշխատանքների աշխատաժամանակը չի կարող գերազանցել Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքային օրենսգրքով սահմանված աշխատաժամանակի ռեժիմը և տևողությունը: Անհրաժեշտ է այնպիսի կարգավորում, որ հնարավորություն տա պրոբացիայի ծառայողներին և գործատուներին դրսևորել ճկունություն և շահառուի անհատական պահանջներին համապատասխան սահմանել հանրային աշխատանքների կատարման գրաֆիկ:

11. Հստակեցման կարիք ունի «հանրության համար օգտակար աշխատանքներ» հասկացությունը՝ բացառելով հանրային աշխատանքների կատարումը շահույթ հետապնդող մասնավոր կազմակերպություններում:

12. Անհրաժեշտ է ապահովել ընթացակարգ, որի միջոցով դատապարտյալին այլընտրանքային պատիժ նշանակելիս մատչելի ու հստակ ձևով բացատրվեն հանրային աշխատանքների բովանդակությունը և դրա իրականացման գործընթացը:

13. Փոփոխության կարիք ունի նաև թույլատրված բնույթի հանրային աշխատանքների ցանկը, որը հնարավորություն չի տալիս շահառուին ներգրավել մասնագիտական բնույթի հանրային աշխատանքների:

14. Անհրաժեշտ է օրենսդրությամբ սահմանել ընթացակարգ առ այն, որ եթե պատժի նշանակման ժամանակ դատապարտյալը եղել է աշխատունակ, իսկ պատժի կրման ընթացքում ի հայտ է եկել այնպիսի հիվանդություն, որն անհնարին է դարձրել հանրային աշխատանքի եղանակով պատժի կրումը, սահմանվի դատապարտյալին հանրային աշխատանքներից ազատելու ընթացակարգեր և նյութաիրավական հիմքեր:

15. ՀՀ քրեական օրենսգրքում առաջարկվում է սահմանել իրավական հիմքեր այն մասին, թե ինչ իրավական հետևանքներ կարող են առաջացնել որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելու պատժի կատարման պայմանները խախտելու համար:

Բաժին 5 Պատժի կիրառման այլընտրանքային եղանակների նկատմամբ վերահսկողություն և վերացում

5.1. Պատժը պայմանականորեն չկիրառելը

Պրոբացիայի ծառայության ծանրաբեռնվածության մեջ մեծ տեսակարար կշիռ են կազմում պատժը պայմանականորեն չկիրառելու դեպքերը: Պատժը պայմանականորեն չկիրառելու իրավական հիմքերն են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածը, ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 22-րդ գլուխը (128-ից 132-րդ հոդվածներ), «Պրոբացիայի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ և 25-րդ հոդվածները, ՀՀ Կառավարության N 395-Ն «Հայաստանի հանրապետության Արդարադատության նախարարության Պրոբացիայի պետական ծառայության ներքին կանոնակարգը հաստատելու և Հայաստանի հանրապետության Կառավարության 2006 թվականի հոկտեմբերի 26-ի N 1561-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» որոշման 27-ից 43-րդ կետերը:

Ըստ նշված կանոնակարգումների՝ պատժը պայմանականորեն չկիրառելու դեպքում փորձաշրջանի մեջ գտնվող անձի նկատմամբ սահմանված վերահսկողությունն իրականացնում է նրա մշտական բնակության վայրի տարածքային մարմինը, իսկ մշտական բնակության վայր չունեցող կամ օտարերկրյա քաղաքացի կամ քաղաքացիություն չունեցող անձի դեպքում՝ նրա փաստացի բնակության վայրի կամ դատական ակտում նշված վայրի տարածքային մարմինը:

Դատական ակտն ստանալուց հետո պրոբացիայի ծառայողը մեկ աշխատանքային օրվա ընթացքում պարզում է պրոբացիայի շահառուի գտնվելու վայրը, նրա հետ կապ է հաստատում, իսկ պրոբացիայի շահառուին չհայտնաբերելու դեպքում՝ նրան պատշաճ կերպով ծանուցում է տարածքային մարմին ներկայանալու վերաբերյալ, կազմում է անձնական գործ, լրացնում հաշվառման քարտ: Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների հարցազրույցների ընթացքում բարձրաձայնվեց այն մտահոգությունը, որ սահմանված մեկօրյա ժամկետը հաճախ հնարավոր չի լինում պահպանել, քանի որ դատարանից ուղարկված փաստաթղթերում բացակայում է շահառուի հեռախոսահամարը, իսկ առանձին դեպքերում՝ նշված է լինում նրա ոչ թե փաստացի բնակության, այլ գրանցման հասցեն:

Առանձին խնդիր ծագում է այն դեպքերում, երբ պրոբացիայի ծառայողին ուղարկվում է շահառուի ոչ թե անձնագիրը, այլ նույնականացման քարտը, քանի որ դրա վրա նշված չէ բնակության հասցեն: Խնդիրներ են ծագում նաև այն դեպքերում, երբ անձնագրում որպես շահառուի բնակության վայր նշված հասցեն անվանափոխված է լինում կամ այդ շինությունը գոյություն չունի: Օրինակ, նման խնդիր առկա է 1988 թվականի երկրաշարժից տուժած բնակավայրերում, մասնավորապես, Շիրակի մարզում:

Շահառուի՝ Պրոբացիայի ծառայություն ներկայանալու պարագայում պրոբացիայի ծառայողը շահառուին ստորագրությամբ պարզաբանում է նրա իրավունքները և

պարտականությունները, դրանք չկատարելու դեպքում՝ օրենքով սահմանված պատասխանատվությունը, ինչպես նաև հաշվառման ներկայանալու օրվանից հետո յուրաքանչյուր երկու շաբաթը մեկ անգամ կամ նրա վրա դրված պարտականությունների չկատարման յուրաքանչյուր փաստով տարածքային մարմին ներկայանալու պարտականության մասին:

ՀՀ Կառավարության «Հայաստանի հանրապետության Արդարադատության նախարարության Պրոբացիայի պետական ծառայության ներքին կանոնակարգը հաստատելու և Հայաստանի հանրապետության Կառավարության 2006 թվականի հոկտեմբերի 26-ի N 1561-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» N 395-Ն որոշման 39-րդ կետի համաձայն՝ «Տարածքային մարմինը պրոբացիայի շահառուին հաշվառման վերցնելուց հետո գնահատում է պրոբացիայի շահառուի ռիսկերը և պահանջմունքները, ինչի հիման վրա ընդունում է որոշում մեկ ամսվա ընթացքում պրոբացիայի շահառուի կողմից տարածքային մարմին ներկայանալու հաճախականությունը սահմանելու մասին, որը ներառվում է վերահսկողության պլանի մեջ: Ռիսկերի և պահանջմունքների գնահատումը կարող է վերանայվել յուրաքանչյուր երեք ամիսը մեկ անգամ կամ պրոբացիայի շահառուի կյանքում կատարված դրական կամ բացասական փոփոխությունների դեպքում»: Սակայն Պրոբացիայի ծառայության մարմիններ կատարած այցերի, աշխատակիցների հետ հարցազրույցների արդյունքում պարզ դարձավ, որ թեև «Քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտ» ՀԿ-ի կողմից մշակվել է ռիսկերի և պահանջմունքների գնահատման էլեկտրոնային գործիք, սակայն նյութատեխնիկական ռեսուրսների անբավարարության պատճառով, այն կիրառվում է միայն Երևանում, Լոռիում և Արմավիրում: Ընդ որում, Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների կողմից նշվել է, որ մշակված գործիքը պետական մակարդակով փորձարկում չէր անցել և լրամշակման կարիք ունի: Մյուս մարզերի պրոբացիայի աշխատակիցների կողմից պարզաբանվել է, որ իրենք հարցազրույցի միջոցով են իրականացնում շահառուի ռիսկերի և կարիքների գնահատում՝ հիմնվելով իրենց կենսափորձի վրա:

Շահառուի հետ առաջին հանդիպման ժամանակ պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցը նրանից պահանջում է պրոբացիայի ծառայություն ներկայացնել անձնագրի, զինվորական գրքույկի, ամուսնության, կենսաթոշակի, հաշմանդամության վկայականների պատճենները, նկար, տեղեկանքներ՝ բնակության, ուսման, աշխատանքի վայրից, ընտանիքի կազմի վերաբերյալ: Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցները նշել են, որ նշված փաստաթղթերի ցանկը շահառուներից շատերի մոտ դժգոհություն էր առաջացրել, օրինակ, լուսանկարվելու համար անհրաժեշտ նյութական միջոցների բացակայության պատճառով: Առանձին դեպքերում պրոբացիայի ծառայողներն են վճարել լուսանկարի համար՝ զուտ շահառուին հաշվառման վերցնելու գործընթացը չխաթարելու համար: Խնդիրներ են ծագում նաև պահանջվող տեղեկանքները հավաքելիս. գրանցվել են դեպքեր, երբ գործատուն, տեղեկանալով որ գործ ունի դատապարտված անձի հետ, աշխատանքից ազատել է շահառուին կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի ներկայացուցիչը հրաժարվել է շահառուին տեղեկանք տրամադրել՝ նշելով, որ վերջինս չի

վճարել գույքահարկը: Նման դեպքերում պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցները իրենք են ստիպված լինում միջամտել՝ անհրաժեշտ տեղեկանքները հավաքելու համար:

Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների պնդմամբ շահառուի առաջին այցի տևողությունը տատանվում է՝ նվազագույնը 10, առավելագույնը՝ 40 րոպեի շրջանակներում, իսկ հաջորդ այցերը շատ ավելի կարճ են տևում՝ 5-10 րոպե: Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների կողմից նման տարբերակված մոտեցումը բացատրվում էր նրանով, որ առաջին այցի ժամանակ իրենք բացահայտում են շահառուի կարիքները, իսկ հաջորդ այցերին նման անհրաժեշտություն չի ծագում, և իրենք սահմանափակվում են միայն կարճ զրույցով և շահառուի կողմից ներկայանալու վերաբերյալ անհրաժեշտ փաստաթուղթը ստորագրելով: Բնական է, որ նման պայմաններում դժվար է խոսել վերասոցիալականացմանն ուղղված արդյունավետ միջոցառումների իրականացման մասին:

Շահառուի այցերի հաճախականությունը սահմանվում է, որպես կանոն, 2 շաբաթը մեկ, սակայն դրանից շեղումներ ևս լինում են: Մասնավորապես՝ մարզերի մեծ մասում նշվում էր, որ ձմռանը շահառուները դժվարություն են ունենում Ծառայություն ներկայանալու առումով, քանի որ ձյան պատճառով ճանապարհների մի մասը դառնում է անանցանելի՝ հատկապես բարձրադիր հատվածներում տեղակայված գյուղական վայրերում բնակվողների համար: Ամռան ամիսներին ուշացումներ են գրանցվում, երբ շահառուն խոտհունձի նպատակով սարերում է լինում: Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցները նշել են, որ նման պարագայում իրենք աշխատում են դրսևորել ճկունություն, օրենքի պահանջների ֆորմալ պահպանման պատճառով չզրկել շահառուին իր ընտանիքի կարիքները հոգալու հնարավորությունից: Տավուշի մարզում նշվել են նաև այլ գործոններ, օրինակ՝ սահմանամերձ հատվածներում հրաձգությունը, ինչի պատճառով շահառուն օբյեկտիվորեն չի կարողանում ժամանակին ներկայանալ, կամ ճանապարհաճախսի բացակայությունը:

Շահառուի նկատմամբ սահմանված վերահսկողության գործընթացի բաղկացուցիչ տարր են հանդիսանում նաև պրոբացիայի ծառայողի կողմից շահառուի բնակության կամ աշխատանքի վայր կատարվող այցերը, որոնց արդյունքում կազմվում է արձանագրություն: Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների հետ անցկացված հարցազրույցների արդյունքում պարզվեց, որ նման այցերը հազվադեպ են, առավել հաճախ կատարվում են այն շահառուների բնակավայրեր, ովքեր խախտել են Պրոբացիայի ծառայություն ներկայանալու ժամանակացույցը: Ծառայողների դիտարկմամբ՝ անչափահասների պարագայում ամիսը գոնե մեկ անգամ այցելություն են կատարում նրանց բնակության, ուսման վայրը, զրուցում են ծնողների կամ այլ օրինական ներկայացուցիչների, կամ խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի հետ, ինչի մասին կազմվում է համապատասխան արձանագրություն: Ներկայացվել են դեպքեր, երբ շահառուի բնակության վայր այցելությունը չի իրականացվել շահառուի խնդրանքով, քանի որ վերջինս անհանգստացել է, որ ինքը գյուղով մեկ կխայտառակվի, իր ընտանիքը կքայքայվի, եթե համայնքում իմանան, որ դատվածություն ունի:

Պրոբացիայի գործընթացներին, հատկապես վերասոցիալականացմանը, էապես խանգարում են հասարակական կարծրատիպերը դատապարտյալների, հատկապես կին դատապարտյալների նկատմամբ:

Մի պրոբացիայի ծառայողի կողմից ներկայացվեց դեպք, երբ կին շահառուն սպանացել էր ինքնասպանություն գործել, եթե ծառայողն այցելեր իր տուն, քանի որ եթե ընտանիքի անդամներն իմանային, որ դատվածություն ունի, դա կհանդիսանար հասարակական խարան ողջ կյանքի համար:

Մեկ այլ պրոբացիայի ծառայող պատմեց, որ երբ մի կին շահառուի ուղարկել են Պրոբացիայի ծառայություն ներկայանալու ծանուցագիր, ամուսինը ամուսնալուծվել էր, քանի որ մինչ այդ տեղյակ չէր եղել, որ կինը դատապարտված էր եղել:

Շահառուների բնակության վայրեր այցելելիս ընտանիքի անդամների, հարևանների հետ զրույցների արդյունքում կազմվում են բնութագրեր: Դրանց մի քանիսի բովանդակության ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ այդ բնութագրերը սահմանափակվում են «*հանգիստ է, հոգաբար է, բնութագրվում է դրական, աշխատասեր, խելոք երիտասարդ է*», վարքագիծը «*նորմալ է*» ընդհանրական ձևակերպումներով, ինչը թերևս պայմանավորված է հստակ չափանիշների, ստացված տեղեկությունները համապարփակ և մասնագիտորեն ներկայացնելու և ըստ այդմ շահառուի հետ աշխատանքի հիմնական ուղղությունները որոշելու պրակտիկայի բացակայությամբ:

Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների կողմից բարձրաձայնվեց այն մտահոգությունը, որ առանձին դժվարություններ ծագում են տնայցերի հետ կապված, մասնավորապես՝ չեն կարող մուտք գործել շենք, քանի որ «*домофон*» է դրված եղել, հնարավոր չի եղել ապահովել հարևանների ներկայությունը՝ դաշտային աշխատանքներին ներգրավված լինելու պատճառով, կամ երբ հարևանները հրաժարվել են տեղեկատվություն տալ, ներկայանալ անձնագրով կամ փաստաթուղթ ստորագրել:

Շահառուների վերասոցիալականացման գործընթացն ապահովելու նպատակով՝ պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցները վերջիններիս փորձում են ներգրավել կազմակերպվող սպորտային կամ մշակութային միջոցառումներին: Օրինակ՝ Վայոց ձորի մարզում նշվեց, որ իրենք վոլեյբոլի մրցույթ են կազմակերպել շահառուների համար, նախատեսում են արշավներ կազմակերպել: Նշեցին, որ Երևանում Պրոբացիայի ծառայությունը կազմակերպել է համակարգչային դասընթացներ, սակայն շահառուները չեն կարողացել դրան մասնակցել, քանի որ իրենք պետք է հոգ տանեին Երևան հասնելու ծախսերը:

Այնուհանդերձ, Տավուշի, Գեղարքունիքի պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցները ցածր էին համարում 70-րդ հոդվածի պարագայում պրոբացիայի ծառայության՝ շահառուի վերասոցիալականացման ուղղությամբ իրականացվող

գործունեությունը, այն ավելի շատ դիտարկելով որպես ավելորդ ծանրաբեռնվածություն: Որպես նման մոտեցման հիմնական պատճառ նշվում էին երկու գործոններ՝

1. կադրային, նյութատեխնիկական ռեսուրսային թերհագեցվածությունը, վերասոցիալականացման միջոցառումների, ծառայությունների բացակայությունը և,
2. վերահսկողության գործընթացում ազդեցիկ լծակների բացակայությունը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետը սահմանում է, որ «5. Պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու մասին որոշում կայացնելիս դատարանը դատապարտյալի վրա **կարող է** դնել որոշակի պարտականություններ՝ չփոխել մշտական բնակության վայրը, բուժման կուրս անցնել ակոհոլամոլությունից, թմրամոլությունից, վեներական հիվանդությունից կամ թունամոլությունից, նյութական օգնություն ցույց տալ ընտանիքին: Դատարանը, դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող իրավասու մարմնի միջնորդությամբ կամ առանց դրա, դատապարտյալի վրա **կարող է** դնել նաև նրա ուղղմանը նպաստող այլ պարտականություններ կամ փոխարինել դրանք: ...»: Փաստացի, հնարավոր են իրավիճակներ, որ դատարանն անձի նկատմամբ կիրառի պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու ինստիտուտը, սահմանի փորձաշրջան, սակայն որևէ, այդ թվում՝ բնակության վայրը փոխելու պարտականություն չդնի: Նման պարագայում, լուրջ խնդիրներ են ծագում Պրոբացիայի ծառայության կողմից անձի հետ աշխատանքի իրականացման առումով, քանի որ շահառուն որևէ սահմանափակման բացակայության պայմաններում կարող է պարզապես լքել ՀՀ տարածքը:

Պատահական չէ, որ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու ինստիտուտի՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի գործող կանոնակարգմամբ՝ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք կատարած դատապարտյալները նախընտրում են ոչ թե ներգրավվել հանրային աշխատանքների, այլ ազատազրկման դատապարտվել, որը դատական գործող պրակտիկայից ելնելով, ամենայն հավանականությամբ իրենց նկատմամբ պայմանականորեն չի կիրառվելու: Ընդ որում, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 5-րդ մասից հետևում է, որ դատարանը, Պրոբացիայի ծառայության միջնորդությամբ կամ առանց դրա, դատապարտյալի վրա կարող է դնել նաև նրա ուղղմանը նպաստող այլ պարտականություններ կամ փոխարինել դրանք: Հետևաբար, Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցները կաշկանդված են պարտականությունների այն շրջանակով, որն ամրագրված է դատական ակտով:

Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների կողմից նշվեց նաև «մշտական բնակության վայր» հասկացության հստակեցման անհրաժեշտությունը, քանի որ գործնականում լինում են իրավիճակներ, երբ անձը հանցանքի կատարման պահին գրանցված և բնակվելիս է եղել մի մարզում, իսկ հետագայում աշխատանք է գտել ՀՀ այլ մարզում և տեղափոխվել, ընդ որում՝ շարունակելով գրանցված մնալ նախկին հասցեում: Ընդ որում, այս հասկացության չհստակեցման պարագայում Պրոբացիայի ծառայությունը խնդիրներ է ունենում շահառուների պատշաճ ծանուցումն ապահովելու առումով:

Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների արտահայտած մտահոգություններից մեկը վերաբերում էր Քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի՝ նույն անձի նկատմամբ երեք-

չորս անգամ կիրառելու արգելքի բացակայությանը, հատկապես եթե նախկինում շահառուն արդեն իսկ խախտել էր դրա պահանջը: Դատավորների հետ զրույցների ընթացքում բարձրացված խնդրի քննարկման ժամանակ պարզ դարձավ, որ դատարանների նման մոտեցումը մեծապես պայմանավորված է պատժի համակարգի թերի կարգավորմամբ, հատկապես երբ անհրաժեշտություն է առաջանում պատիժ նշանակել անչափահասների նկատմամբ:

Գործող քրեական օրենսգրքի կանոնակարգման պարագայում անչափահասների՝ հատկապես 14-16 տարեկանների նկատմամբ կիրառելի այլընտրանքային պատժատեսակները բացակայում են (հանրային աշխատանքները կարող են կիրառվել 16 տարին լրացած անձի նկատմամբ, տուգանքը՝ անչափահասի ինքնուրույն վաստակի կամ այնպիսի գույքի առկայության պարագայում, որի վրա կարող է տարածվել բռնագանձում), ուստի առավել հաճախ դատարանները չեն ունենում այլ տարբերակ, քան նշանակել ազատազրկում, որի՝ երեխայի վրա բացասական ազդեցությունից էլ խուսափելու միակ տարբերակը տեսնում են դրա պայմանական չկիրառելը:

Օրենսդրական ոչ հստակ կանոնակարգման հետևանքով խնդիր է ծագում նաև այն դեպքում, երբ անձի նկատմամբ կիրառվել է պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու ինստիտուտը, որի հետ մեկտեղ նշանակվել է բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոց՝ հոգեբույժի մոտ արտահիվանդանոցային հսկողություն և հարկադիր բուժում: Մասնավորապես, նման խնդիր ծագել էր ակոհոլային կախվածություն ունեցող շահառուի վերաբերյալ, ում նկատմամբ օրենսգրքի 70-րդ հոդվածը կիրառելիս ոչ մի պարտականություն չէր սահմանվել, այդ թվում՝ բուժման կուրս անցնել ակոհոլիզմից, սակայն նշանակվել էր բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոց: Շահառուն Պրոբացիայի ծառայության աշխատակցի պահանջով կանոնավոր ներկայացել էր Ծառայություն, սակայն խուսափել էր բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցի կատարումից: Պրոբացիայի ծառայողը նման դեպքերում իրավասություն չունի միջնորդել պատժի պայմանականորեն չկիրառումը վերացնելու պահանջով, ինչը անտրամաբանական է թվում:

5.2. Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելը

Պրոբացիայի ծառայության առջև ծառայած կարևորագույն մարտահրավերներից մեկը պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու խորհրդատվական զեկույցների տրամադրումն է, որի մեկնարկը տրվել է 2018 թ.-ի սեպտեմբեր ամսից:

«Քրեական օրենսգրքի 76-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ. «Ազատազրկման կամ կարգապահական գումարտակում պահելու ձևով պատիժ կրող անձը սույն հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված պատժի նվազագույն ժամկետը կրելուց հետո դատարանի կողմից կարող է պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատվել, եթե դատարանը սույն հոդվածի 1.1-ին և 1.2-րդ մասերով նախատեսված հանգամանքների վերաբերյալ քրեակատարողական ծառայության և պրոբացիայի ծառայության զեկույցների կամ կարգապահական գումարտակի հրամանատարի

միջնորդագրի քննարկման արդյունքում հանգում է հետևության, որ ուղղվելու համար դատապարտյալը նշանակված պատժի մնացած մասը կրելու կարիք չունի...»:

ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 115-րդ հոդվածը սահմանում է, որ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման դիմումը ներկայացվում է դատապարտյալի կողմից, ինչից հետո 3 աշխատանքային օրվա ընթացքում պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմն այդ մասին պաշտոնապես ծանուցում է պրոբացիայի ծառայությանը: Վերջինս էլ պաշտոնական ծանուցումը ստանալուց հետո՝ 80 օրվա ընթացքում, կազմում և ներկայացնում է խորհրդատվական զեկույցը:

Պրոբացիայի ծառայության կողմից ներկայացվող զեկույցն ունի կարևոր նշանակություն, քանի որ ՀՀ քրեակատարողական օրենսդրությունը սահմանում է, որ պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը դատապարտյալի՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 76-րդ հոդվածի հիման վրա ազատվելու հարցը դատարան է ներկայացնում այն դեպքում, եթե թե՛ պրոբացիայի ծառայության և թե՛ քրեակատարողական ծառայության կողմից տրված զեկույցները դրական են: Եթե նշված երկու ծառայությունների կողմից տրվում են բացասական զեկույցներ, ապա հարցը դատարան չի ներկայացվում: Այն դեպքերում, երբ նշված կառույցներից մեկի կողմից տրվում է դրական, մյուսի կողմից՝ բացասական զեկույց, հարցը դատարան կարող է ուղարկվել միայն դատապարտյալի համաձայնության պարագայում:

Խորհրդատվական զեկույցի պատրաստումը պատասխանատու գործառույթ է, որի իրականացումը ենթադրում է շարունակական թիրախային վերապատրաստումների անհրաժեշտություն: Պրոբացիայի ծառայության կողմից նման եզակի վերապատրաստումներ իրականացվել են, սակայն պրոբացիայի ծառայության ոչ բոլոր աշխատակիցներն են հնարավորություն ստացել մասնակցել դրանց: Որպես թիրախային խումբ՝ առաջնահերթ ընտրվել են այն մարզերի աշխատակիցները (օրինակ՝ Կոտայք, Սյունիք, Արմավիր, Շիրակ, Արագածոտն), ովքեր ունեն պայմանական վաղաժամկետ ազատման վերաբերյալ զեկույց կազմելու պարտականություն՝ իրենց սպասարկման տարածքում տեղակայված ՔԿՀ-ներում պատիժ կրող անձանց վերաբերյալ: Մինչդեռ, մյուս մարզերի ներկայացուցիչներն ըստ անհրաժեշտության պարզապես պետք է աջակցեն նշված զեկույցների պատրաստմանը՝ այցելելով իրենց մարզում հաշվառված դատապարտյալի ընտանիքի անդամներին, հանցագործությունից տուժած անձին և նրանց հետ հարցազրույցներ իրականացնելով: Պրոբացիայի ծառայության կողմից ծանրաբեռնվածության վերաբաշխման հետևանքով Գեղարքունիքի մարզը ներգրավվել է «Սևան» քրեակատարողական հիմնարկի սպասարկման գործընթացում. ի սկզբանե նրանք չեն վերապատրաստվել խորհրդատվական զեկույց պատրաստելու կտրվածքով, սակայն Պրոբացիայի ծառայության կենտրոնական ապարատի կողմից տրամադրված պարզաբանման համաձայն՝ իրենք են այդ աշխատակիցների համար վերապատրաստում անցկացրել:

Անցկացված մեկ-երկու վերապատրաստումը, սակայն, բավարար չէ պրոբացիայի ծառայողներին խորհրդատվական զեկույց պատրաստելու հմտություններով օժտելու համար: Օրինակ, Կոտայքի պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների կողմից նշվեց,

որ թեև իրենք սպասարկելու են «Հրազդան», «Աբովյան» քրեակատարողական հիմնարկները, սակայն օգոստոսի դրությամբ ունեին խորհրդատվական զեկույցի պատրաստման մեկ փորձ:

Պրոբացիայի ծառայության աշխատակցի կողմից հավաստի տեղեկատվություն ստանալու առումով մտահոգություններ առկա են ինչպես ծառայության աշխատակիցների, այնպես էլ ՀՀ ԱՆ Քրեակատարողական ծառայության աշխատակիցների շրջանում: Վերջիններիս կարծիքով՝ պրոբացիայի ծառայողին չի հաջողվի դատապարտյալի հետ հարցազրույցի միջոցով ստանալ նրա անձի վերաբերյալ օբյեկտիվ տեղեկություն և կազմել իրական, օբյեկտիվ զեկույց: Դատապարտյալները, նրանց տեսնելով, իրենց կպահեն «սրբի» նման, կներկայացնեն միայն դրական բովանդակությամբ փաստեր իրենց անձի և այլ վերաբերելի հանգամանքների վերաբերյալ, կթաքցնեն բոլոր բացասական փաստերը, քանի որ դատապարտյալի միակ նպատակն է դուրս գալ ազատություն:

Խնդիրներ են ծագում դատապարտյալների վերաբերյալ նրանց ընտանիքի անդամներից, հարևաններից տեղեկատվություն հավաքելիս, ովքեր պրոբացիայի ծառայության աշխատակցին բանավոր ներկայացնում են իրենց անհանգստությունը՝ դատապարտյալի ազատության մեջ հայտնվելու պարագայում հնարավոր կոնֆլիկտների մասին, բայց և զգուշացնում, որ գրավոր տարբերակով իրենք միայն դրական են արտահայտվելու՝ վախենալով դատապարտյալի վրեժխնդրությունից: Նման վիճակը լուրջ խնդիրներ է ստեղծում Ծառայության աշխատակցի համար՝ անաչառ և հիմնավոր զեկույց կազմելու առումով:

Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցները գտնում են, որ առկա է ուղեցույց-հարցաշարի կարիք խորհրդատվական զեկույցներ կազմելու համար: Մինչդեռ, **Պրոբացիայի ծառայության կողմից զեկույցի կազմման համար անհրաժեշտ ծավալի տեղեկությունների հավաքման, դրանց՝ Քրեական օրենսգրքով ամրագրված հանգամանքների հետ համադրման մեթոդաբանական հստակ հիմքեր առկա չեն:** Խոսքը, մասնավորապես, վերաբերում է ինչպես ներկայացված տեղեկությունների ճիշտ արտացոլմանը, դրանց ձևակերպումներին (երբ օրինակ՝ փաստի արձանագրման փոխարեն գնահատողական եզրույթ է գործածվում), այնպես էլ պայմանական վաղաժամկետ ազատման հարցը որոշելիս հաշվի առնվող՝ օրենքով ամրագրված հանգամանքի՝ դատապարտյալի կողմից նոր հանցագործություն կատարելու հավանականության գնահատման գործիքին: Վերջինի հետ կապված, հարկ է նկատել, որ ռիսկերի և կարիքների գնահատման ծրագիր արդեն իսկ մշակված է Պրոբացիայի շահառուի հետ աշխատանքի իրականացման և վերահսկողության պլանի կազմման նպատակով: Նմանատիպ գործիքի անհրաժեշտություն առկա է նաև պայմանական վաղաժամկետ ազատման շրջանակներում: Միևնույն ժամանակ, կարևոր է նկատի ունենալ, որ ուղեցույցների և գործիքների կիրառությունը չպետք է ենթադրի Պրոբացիայի ծառայության զեկույցների տիպականացում՝ նույնական և ընդհանրական ձևակերպումների գործածում: **Պայմանական վաղաժամկետ ազատման համակարգի տրամաբանությունն ու միջազգային պահանջները հուշում են, որ այն պետք է կրի անհատականացված բնույթ՝ կոնկրետ դատապարտյալի անհատական**

ռիսկայնության և անձնային այլ հանգամանքների հաշվառմամբ: Այս առումով, կարծում ենք, որ պայմանական վաղաժամկետ ազատման՝ 2018 թվականի օրենսդրական փոփոխությունների կենսագործումը մեծապես պայմանավորված է Պրոբացիայի ծառայության կողմից զեկույցների կազմման օրենսդրական, մեթոդաբանական և կազմակերպական (այդ թվում՝ նյութատեխնիկական) համալիր միջոցառումների ապահովմամբ:

Համակարգային առումով որոշիչ դերակատարություն ունի պետության քրեական քաղաքականությունը՝ հանցանք կատարած և պատիժ կրող անձի հետ անհատական աշխատանք իրականացնելու, վերջինիս վերասոցիալականացմանը քրեակատարողական հիմնարկ մուտք գործելու առաջին իսկ օրվանից նպաստելու պարտականությունների իրացմամբ:

Քրեակատարողական ծառայության կողմից նշվեց, որ պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների կողմից խորհրդատվական զեկույց պատրաստելու գործընթացում ի հայտ են գալիս նաև այլ խնդիրներ: Նախ, պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների կողմից ՔԿՀ մուտք գործելու և դատապարտյալներին այցելելու ընթացակարգերը դեռ կանոնակարգված չեն, հետևաբար, նախ պետք է կանոնակարգվեն այդ ընթացակարգերը: ՔԿՀ մուտք գործելը պահանջում է նաև անվտանգության աշխատակիցներ ներգրավում, առանձին սենյակի տրամադրում, մինչդեռ ներկայումս ծառայությունն ունի ինչպես անվտանգության աշխատակիցների, այնպես էլ պատշաճ կահավորմամբ առանձնացված սենյակների պակաս:

Պրոբացիայի ծառայության կողմից խորհրդատվական զեկույցների պատրաստումը ենթադրում է ոչ միայն պրոբացիայի ծառայության, այլև Քրեակատարողական ծառայության աշխատակիցների ծանրաբեռնվածության ավելացում, հատկապես եթե նկատի ունենանք այն, որ հնարավոր է պրոբացիայի ծառայողը դատապարտյալի հետ մի քանի անգամ հանդիպելու կարիք տեսնի:

Պրոբացիայի ծառայության կողմից օրենսգրքի 76-րդ հոդվածի կտրվածքով խորհրդատվական զեկույցներ պատրաստելու գործառույթի սահմանումը, աշխատանքային ծանրաբեռնվածությանը զուգահեռ ի հայտ է բերում նաև լրացուցիչ նյութական ծախսերի խնդիր՝ կապված քրեակատարողական հիմնարկ, դատապարտյալի ընտանիքի անդամներին, հանցագործությունից տուժած անձին այցելելու, այլ տեղեկատվություն հավաքելու հետ:

5.3. Պատիժն ավելի մեղմ պատժով փոխարինելը³⁰

«Պրոբացիայի մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն՝ պրոբացիայի ծառայության մասնակցությունը նախատեսված է նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 77-րդ հոդվածով

³⁰ Թեև «Պրոբացիայի մասին» օրենքի կարգավորումներում գործածվում է պատիժն ավելի մեղմ պատժով փոխարինելու ձևակերպումը, ՀՀ քրեական օրենսգրքում այս ինստիտուտն ամրագրված է իբրև *պարժի չկրած մասն ավելի մեղմ պարժապրեսակով փոխարինել:*

սահմանված՝ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելիս՝ խորհրդատվական զեկույց պատրաստելու և ներկայացնելու միջոցով:

Մասնավորապես, նշված հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է. «1. Ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործության համար ազատազրկում կրող անձի պատժի չկրած մասը դատարանը կարող է փոխարինել ավելի մեղմ պատժատեսակով՝ հաշվի առնելով սույն օրենսգրքի 76-րդ հոդվածի 1.1-ին և 1.2-րդ մասերով նախատեսված հանգամանքները և դրանց վերաբերյալ քրեակատարողական ծառայության և պրոբացիայի ծառայության զեկույցները: Պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու դեպքում դատապարտյալը չի ազատվում իր նկատմամբ նշանակված լրացուցիչ պատժից»: Նշված խորհրդատվական զեկույցի պատրաստմանը ներկայացվում են նույն պահանջները, ինչ և պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու պարագայում:

2018 թվականի օգոստոսի դրությամբ ՀՀ պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների կողմից նման զեկույցներ դեռևս չեն կազմվել:

Առհասարակ, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ինստիտուտի գործնական կիրառության անարդյունավետության խնդիրը ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի կողմից դեռևս բարձրացվել է պայմանական վաղաժամկետ ազատման՝ մինչև 2018 թվականի փոփոխությունները գործող ընթացակարգի պայմաններում, երբ այդ ինստիտուտների կիրառության հարցերը քննարկվում էին Անկախ հանձնաժողովի կողմից³¹: Բանն այն է, որ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու ու պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու ինստիտուտների առանձին ընթացակարգեր գործող իրավակարգավորումներով ևս նախատեսված չեն, ինչի պարագայում չփարատված է մնում պատիժն ավելի մեղմ պատժով փոխարինելու ինստիտուտի գործնական կիրառությունը: Մինչդեռ, պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելն ու պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելն ըստ էության տարբեր ինստիտուտներ են, որոնց գործադրման հիմքում ընկած հանգամանքները ևս տարբեր են: Հետևաբար, եթե առկա են միաժամանակ անձին թե՛ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, թե՛ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով

³¹ Մարդու իրավունքների պաշտպանի՝ որպես կանխարգելման ազգային մեխանիզմի 2017 թվականի գործունեության վերաբերյալ տարեկան զեկույցում, մասնավորապես, նշվում է, որ թեև օրենսդրությամբ նախատեսվում է համապատասխան հիմքերի առկայության դեպքում Անկախ հանձնաժողովի կողմից պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, նշանակված պատիժն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցերի պարտադիր քննության պահանջ, այնուամենայնիվ ոչ հստակ և որոշակի կարգավորումների բացակայությունը քննարկվող ինստիտուտների գործնական կիրառության ընթացքում խնդիրներ է առաջացնում: **Ուստի, անհրաժեշտ է նախատեսել համապատասխան լուծումներ, որոնք գործնականում կապահովեն դատապարտյալի՝ ոչ միայն պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, այլ նաև նրա նկատմամբ նշանակված պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու հարցերի քննարկումը և դրանց վերաբերյալ համապատասխան եզրակացությունների կայացումը:**

Զեկույցը հասանելի է հետևյալ հղումով՝

<http://pashtpan.am/resources/ombudsman/uploads/files/publications/59297c7b4276c9dbf19cd1f1cfd92a8.pdf>,

էջ 136-139:

փոխարինելու համապատասխան հիմքերը, այդ երկու ինստիտուտները պետք է քննարկման առարկա դառնան Պրոբացիայի ծառայության զեկույցներում:

5.4. Դատվածությունը հանելը

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 84-րդ հոդվածում ամրագրված է դատվածության ինստիտուտը, ինչպես նաև դրա մարման և հանելու իրական կանոնակարգումները: Նշված հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ *«Եթե անձը պատիժը կրելուց հետո դրսևորել է անբասիր վարքագիծ, ապա նրա խնդրանքով դատարանը կարող է դատվածությունը հանել մինչև դատվածությունը մարելու ժամկետը լրանալը, բայց ոչ շուտ, քան այդ ժամկետի կեսը լրանալը: Դատվածությունը հանելիս դատարանը կարող է հաշվի առնել նաև պրոբացիայի պետական ծառայության կողմից դատարանի պահանջի հիման վրա ներկայացված՝ դատվածությունը հանելու վերաբերյալ խորհրդատվական զեկույցը»:*

Ի տարբերություն պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու, պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու վերաբերյալ զեկույցի՝ դատվածությունը հանելու վերաբերյալ զեկույցը պրոբացիայի ծառայությունը ներկայացնում է միայն դատարանի պահանջի հիման վրա: Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների հետ անցկացված զրույցների արդյունքում պարզ դարձավ, որ նրանք երբևէ դատվածությունը հանելու վերաբերյալ զեկույցներ չեն պատրաստել:

5.5. Պատիժը հետաձգելը

«Պրոբացիայի մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն՝ պրոբացիայի ծառայության մասնակցությունը նախատեսվում է նաև պատժի հետաձգման պարագայում՝ ազատազրկման դատապարտված հղի կանանց կամ մինչև երեք տարեկան երեխա ունեցող անձանց պատիժը կրելը հետաձգելու դեպքում:

Պրոբացիայի շահառու հղի կանանց, մինչև երեք տարեկան երեխա ունեցող, հիվանդության կամ արտակարգ հանգամանքների հետևանքով պատժի կրումից ազատված կամ պատժի կրումը հետաձգված անձանց նկատմամբ սահմանված վերահսկողությունն իրականացնում է նրա մշտական բնակության վայրի պրոբացիայի ծառայությունը, իսկ մշտական բնակության վայր չունեցող կամ օտարերկրյա քաղաքացի կամ քաղաքացիություն չունեցող անձանց դեպքում՝ նրա փաստացի բնակության վայրի կամ դատական ակտում նշված վայրի պրոբացիայի ծառայությունը: ՀՀ օրենսդրությունը նման դեպքերում սահմանում է հաշվառման նույն ընթացակարգը, ինչ և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածով սահմանված ինստիտուտի կիրառման դեպքում:

Այն դեպքերում, երբ հղի կին կամ մինչև երեք տարեկան երեխա ունեցող շահառուն խուսափում է երեխայի դաստիարակությունից և խնամքից, ապա պրոբացիայի ծառայողը խախտումը հայտնաբերելու պահից անհապաղ, բայց ոչ ուշ, քան եռօրյա ժամկետում շահառուին գրավոր նախազգուշացնում է պատժի կրման հետաձգումը վերացնելու

հնարավորության մասին: Պրոբացիայի շահառուն երեխայի դաստիարակությունից և խնամքից խուսափող է համարվում, եթե պաշտոնապես չիրաժարվելով երեխայից՝ նրան թողնում է ծննդատանը կամ հանձնում է մանկատուն, կամ հակաբարոյական ապրելակերպ է վարում և չի զբաղվում երեխայի դաստիարակությամբ ու խնամքով, կամ մեկ ամսից ավելի ժամկետով երեխային թողնում է ազգականների կամ այլ անձանց մոտ և անձամբ չի զբաղվում նրա դաստիարակությամբ, կամ կատարում է այլ գործողություններ, որոնք վկայում են երեխային դաստիարակելուց խուսափելու մասին:

Եթե նախազգուշացում հայտարարվելուց հետո պրոբացիայի շահառուն շարունակում է խուսափել երեխայի դաստիարակությունից և խնամքից, կամ պաշտոնապես հրաժարվում է երեխայից, կամ պրոբացիայի ծառայության պահանջով երկու անգամ անընդմեջ անհարգելի պատճառով չի ներկայանում տարածքային մարմին, ապա պրոբացիայի ծառայությունը դրա մասին կազմում է արձանագրություն և պատժի կրման հետաձգումը վերացնելու և դատական ակտով կիրառված պատիժը կատարելու մասին միջնորդություն է ներկայացնում դատարան:

Վերահսկողության ընթացքում, հաշվի առնելով պրոբացիայի շահառուի վարքագիծը, կատարած հանցանքի բնույթն ու հանրային վտանգավորության աստիճանը, երեխայի դաստիարակության նկատմամբ վերաբերմունքը և պատժի չկրած ժամկետը, պրոբացիայի ծառայողը պատժի չկրած մասից պրոբացիայի շահառուին ազատելու կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինելու մասին միջնորդություն է ներկայացնում դատարան:

Պրոբացիայի ծառայության աշխատակիցների հետ հարցազրույցների արդյունքում պարզ դարձավ, որ նրանք էական տարբերություն չեն տեսնում նշված կատեգորիայի անձանց նկատմամբ վերահսկողություն սահմանելու գործընթացի առումով:

5.6. Առաջարկություններ

1. Հստակեցման կարիք ունի փորձաշրջան սահմանելիս անձի վրա դրվող պարտականությունների շրջանակը, ընդ որում անհրաժեշտ է կարգավորել նաև անձի վրա դրված բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կատարումից խուսափելու պարագայում փորձաշրջանը վերացնելու հնարավորության հարցը:

2. Վերանայման կարիք ունի անչափահասների, հատկապես 14-16 տարեկանների նկատմամբ կիրառման ենթակա պատժի համակարգը:

3. Անհրաժեշտ է թիրախային վերապատրաստումների անցկացում պրոբացիայի աշխատակիցների համար՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 76-րդ հոդվածի կիրառման հիմք հանդիսացող խորհրդատվական զեկույցը պատրաստելու առումով:

4. Անհրաժեշտ է գործնականում կիրառել մեթոդական հստակ ուղեցույցներ և հարցաշարեր խորհրդատվական զեկույցներ կազմելու համար:

Բաժին 6 Պրոբացիայի ծառայության լիազորություններ, որոնք չեն իրազործվում

Ծառայության գործունեության վիճակի ուսումնասիրության շրջանակներում հարկ է անդրադառնալ նաև Ծառայությանը վերապահված գործառույթներին, որոնք օրենսդրական հիմքերի բացակայության պատճառով չեն գործադրվում: Խոսքը, մասնավորապես, վերաբերում է այլընտրանքային խափանման միջոցների, անվտանգության միջոցների, հաշտարարությանը և էլեկտրոնային հսկողության կատարման ապահովմանը:

Ծառայության նշված գործառույթներին անդրադարձը պայմանավորված է նրանով, որ դրանց կենսագործումն ուղղակիորեն առնչվում է սույն զեկույցում բարձրացված կազմակերպական, ֆինանսական, նյութատեխնիկական, ծառայողների վերապատրաստման և այլ հարցերին: Բացի այդ, ներկայումս Պրոբացիայի ծառայության գործունեությունը սահմանափակված է պատժի կրման փուլով՝ ազատությունից զրկելու հետ չկապված պատիժների կատարման ապահովմամբ, փորձաշրջանի մեջ գտնվող կամ պատժի կրումը հետաձգված անձանց նկատմամբ վերահսկողությամբ, իսկ քննարկող գործառույթներն ընդգրկելու են ինչպես քրեական գործով վարույթի մինչդատական, այնպես էլ դատական փուլերը, պատժի կրման և հետպատժյա փուլերը: Ստացվում է, որ Ծառայության իրավասությունների լիարժեք ծավալով գործադրման պայմաններում վերջինս դերակատարությունը մեծանում է՝ ընդգրկելով դատավարության տարբեր փուլերը:

6.1. Այլընտրանքային խափանման միջոցների կատարման ապահովումը

Այլընտրանքային խափանման միջոցների կատարման՝ Պրոբացիայի ծառայության իրավասության գործող օրենսդրական հիմքերը սահմանափակվում են միայն «Պրոբացիայի մասին» ՀՀ օրենքի կարգավորումներով: Բանն այն է, որ Օրենքի 3-րդ գլուխն ամրագրում է այլընտրանքային խափանման միջոցների կատարման գործընթացում պրոբացիայի ծառայողի պարտականությունները, կատարման ենթակա գործողությունները: Միաժամանակ, Օրենքն ամրագրում է երկու խափանման միջոցների՝ տնային կալանքի և վարչական հսկողության կատարման առանձնահատկությունները, իսկ մյուս այլընտրանքային խափանման միջոցների հետ կապված Ծառայության մասնակցության հարցը պայմանավորում է Քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված լինելու հանգամանքով: Մինչդեռ, գործող քրեական դատավարության օրենսգիրքը իբրև ազատությունից զրկելու հետ չկապված խափանման միջոցներ՝ նախատեսում է գրավը, չհեռանալու մասին ստորագրությունը, անձնական երաշխավորությունը, կազմակերպության երաշխավորությունը, հսկողության հանձնելը, հրամանատարության հսկողության հանձնելը: Այսինքն, գործող դատավարական կարգավորումները չեն նախատեսում տնային կալանքն ու վարչական հսկողությունը՝

որպես խափանման միջոցներ, իսկ մնացած խափանման միջոցների դեպքում Պրոբացիայի մասնակցության վերաբերյալ որևէ դրույթ առկա չէ: Այլ կերպ ասած, «Պրոբացիայի մասին» օրենքի՝ այլընտրանքային խափանման միջոցների կատարման վերաբերյալ դրույթները, որոնք ուժի մեջ են մտել 2018 թվականի հունվարի 1-ից, զուրկ են քրեադատավարական հիմքերից, ինչն ինքնին նշանակում է, որ Պրոբացիայի ծառայության այդ գործառույթները չեն կարող կենսագործվել:

Օրենսդրական բավարար հիմքերի առկայության հարցն առաջ է գալիս այն պատճառով, որ Օրենքի խնդրո առարկա կարգավորումներն ամրագրվել են ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի լուծումների տրամաբանությամբ: Մինչդեռ, քրեադատավարական նոր կարգավորումները դեռևս նախագծային փուլում են, իսկ Օրենքի դրույթներն արդեն իսկ ուժի մեջ են մտել:

6.2. Անվտանգության միջոցների կատարման ապահովումը

Պրոբացիայի՝ օրենքով սահմանված գործառույթներից է նաև անվտանգության միջոցների կատարման ապահովումը, որը ևս գործնականում չի իրականացվում անվտանգության միջոցի կիրառության քրեաիրավական հիմքերի բացակայության պատճառով: Այսպես, «Պրոբացիայի մասին» օրենքի 16-րդ հոդվածի 1-ին մասն ամրագրում է, որ *Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով սահմանված անվտանգության միջոցի* կատարումն ապահովում է պրոբացիայի շահառուի մշտական բնակության վայրի պրոբացիայի ծառայության տարածքային մարմինը: Սա նշանակում է, որ Ծառայության վրա օրենքով դրված պարտականությունը վերաբերում է անվտանգության միջոցին՝ որպես պատժի սպառնալիքով արգելված արարք կատարած անձի նկատմամբ կիրառվող քրեաիրավական ներգործության միջոցին, իսկ «անվտանգության միջոց» հասկացությունը ՀՀ գործող քրեական օրենսգիրքը չի սահմանում: Անվտանգության միջոցների քրեաիրավական ինստիտուտը նախատեսվում է ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքի նախագծով³²: Ստացվում է, որ անվտանգության միջոցների կատարման ապահովման վերաբերյալ օրենսդրական դրույթները ևս ներկայում կենսագործելի չեն, քանի դեռ ՀՀ քրեական օրենսգրքի նոր կարգավորումներն իրավական ուժ չեն ստացել:

6.3. Էլեկտրոնային հսկողությունը

Պրոբացիայի ծառայության գործառույթներից է նաև էլեկտրոնային հսկողությունը: «Պրոբացիայի մասին» օրենքի 41-րդ հոդվածի առաջին մասի համաձայն՝ էլեկտրոնային հսկողությունը կիրառվում է քրեական վարույթի մինչդատական և դատական քննության փուլերում՝ որպես այլընտրանքային խափանման միջոցների և անվտանգության միջոցների հետ համակցված միջամտություն կամ պատժի կատարման փուլում՝ որպես

³² Նախագիծը հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://www.e-draft.am/projects/496>:

պատժի կատարման հետ համակցված հսկողության միջոց կամ հետպատժյա փուլում: Էլեկտրոնային հսկողության՝ որպես անձի իրավունքներին առավել նվազ միջամտության միջոցի էությունն այն է, որ էլեկտրոնային տեխնիկական միջոցների գործադրմամբ հսկողություն է սահմանվում անձի գտնվելու վայրի, տեղաշարժի և վարքագծի նկատմամբ՝ դատական ակտով նախատեսված սահմանափակումներին համապատասխան:

Հայաստանում պրոբացիայի էլեկտրոնային հսկողության ինստիտուտի ներդրումը թերևս պայմանավորված է նրանով, որ սա այլընտրանք է ազատությունից զրկելու հետ կապված խափանման միջոցի՝ կալանքի և ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժների կիրառմանը՝ այդպիսով նպաստելով վերականգնողական արդարադատության տարրերի ներմուծմանը քրեական արդարադատության ոլորտ: Բացի այդ, ըստ Արդարադատության նախարարության դիրքորոշման, այն նաև խնայողական գործառույթ պետք է իրականացնի, քանի որ էլեկտրոնային հսկողության դեպքում մեկ անձի վրա ծախսվող օրական գումարը մոտ 2000 դրամ է, և սա այն պարագայում, երբ կալանավորված անձի վրա պետական միջոցներից օրական ծախսվում է 4500 դրամ, որը ներառում է ինչպես սննդի, հագուստի, դեղորայքի, կոմունալ ծախսերի, անկողնային պարագաների, սանիտարահիգիենիկ պարագաների համար ծախսերը, այնպես էլ քրեակատարողական հիմնարկի ծառայողների աշխատավարձերը և շինարարական ծախսերը³³: Միևնույն ժամանակ, էլեկտրոնային հսկողությունն անձի ազատ տեղաշարժվելու իրավունքին միջամտություն ենթադրող միջոց է, որի կիրառումը ենթադրում է ոչ միայն օրենսդրական հիմքերի առկայություն, այլև կազմակերպական նախապայմանների ստեղծում՝ բացառելու տեխնիկական որևէ սխալանք՝ անձի համար բացասական հետևանքների առաջացմամբ:

Ներկայումս Պրոբացիայի ծառայության կողմից էլեկտրոնային հսկողությունը ևս չի կիրառվում առնվազն այն պատճառով, որ թե՛ այլընտրանքային խափանման միջոցները, թե՛ անվտանգության միջոցները համապատասխանաբար քրեադատավարական և քրեաիրավական ամրագրում չեն ստացել: Բացի այդ, էլեկտրոնային հսկողության անխափան գործադրումը կապված է անհրաժեշտ քանակի և ֆունկցիոնալ առումով տեղանքին հարմարեցված միջոցների առկայության հետ: Ի տարբերություն այլընտրանքային խափանման միջոցների կատարման ապահովման Պրոբացիայի գործառույթների, որոնք կարող են քրեադատավարական հիմքերի առկայության պայմաններում գործադրվել, էլեկտրոնային վերահսկողությունը ենթադրում է նաև նյութատեխնիկական և կազմակերպական նախադրյալների առկայություն: Սրա հետ կապված հարկ է նկատել, որ ստացված տեղեկությունների համաձայն՝ ներկայումս էլեկտրոնային հսկողության միջոցների կիրառումը փորձարկման փուլում է:

Տեխնիկական միջոցների ձեռքբերման անհրաժեշտությունն առկա է՝ մանավանդ հաշվի առնելով հետագայում դրանց պարտադիր կիրառությունը տնային կալանքի և

³³ Ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժների կիրառման նվազեցումը՝ Եվրոպական ստանդարտների համաձայն: Ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժների և պրոբացիայի ծախսային և սոցիալական արդյունավետությունը: Հետազոտություն: Երևան 2014, էջ 13:
Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://rm.coe.int/16800ccb5c>:

վարչական հսկողության դեպքում: Բանն այն է, որ ըստ թե՛ Պրոբացիայի ծառայության ղեկավարության, թե՛ առանձին ծառայողների հետ հարցազրույցների արդյունքների՝ Պրոբացիայի պիլոտային ծրագրի շրջանակներում փորձարկվել են նաև էլեկտրոնային վերահսկողության միջոցները, որոնք, սակայն, որոշակի տեխնիկական խնդիրների են հանգեցրել՝ Հայաստանի որոշ տեղանքների առանձնահատկությունների պատճառով: Բացի այդ, պիլոտային ծրագրի շրջանակներում ոչ բոլոր ծառայողներն են մասնակցել դրանց փորձնական կիրառությանը: Էլեկտրոնային հսկողության միջոցների կիրառման պայմաններին տեղյակ չլինելը, ինչպես նաև աշխարհագրական առանձնահատկությունների և լեռնային պայմանների պատճառով հնարավոր տեխնիկական խնդիրներն արդարացիորեն պրոբացիայի ծառայողների մտահոգության առարկա են: Այսպես, Պրոբացիայի ծառայողների հետ հարցազրույցներից պարզվեց, որ Երևան քաղաքում էլեկտրոնային սարքի գործադրման ժամանակ անձի գտնվելու վայրի մասին սխալ տվյալ է հաղորդվել՝ տեխնիկական միջոցի վերահսկման տեսադաշտից դուրս լինելու պատճառով, իսկ որոշ մարզային բնակավայրերում այդ խնդիրն առավել դժվար լուծելի կլինի այն առումով, որ ներկայումս շատ բնակավայրեր համացանցին միանալու հնարավորություն չունեն:

Քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների հետ անցկացված հարցազրույցներից պարզ դարձավ, որ Հայաստանում պրոբացիայի ներդրման վերաբերյալ արտասահմանյան փորձագետի կարծիքում ևս անդրադարձ է կատարվել էլեկտրոնային հսկողությանը՝ առաջարկելով զգուշավորություն ցուցաբերել էլեկտրոնային հսկողության ներդրման հարցում: Փորձագետն առաջարկել էր պրոբացիայի ծառայության գործունեությունը չսկսել էլեկտրոնային վերահսկողության ներդրմամբ, քանի որ այն խնդիրներ է առաջացնում այդպիսի փորձ ունեցող եվրոպական երկրներում, և տեխնիկական խափանումների արդյունքում պրոբացիայի աշխատանքը դառնում է ժամանակատար և ծախսատար:

Բացի այդ, էլեկտրոնային հսկողության միջազգային պրակտիկան վկայում է, որ դրա կիրառության ընթացքում առաջ են գալիս թե՛ տեխնիկական և թե՛ սոցիալ-հոգեբանական խնդիրներ: Արդյունքում, հնարավոր են իրավիճակներ, երբ օրինակ՝ պրոբացիայի շահառուն տեխնիկական սխալանքի հետևանքով հայտնվի անազատության մեջ՝ իր վրա դրված սահմանափակումները խախտելու պատճառով: Էլեկտրոնային հսկողությամբ անձի վրա դրված սահմանափակումներով պայմանավորված՝ կարող է բարձրացվել նաև երրորդ անձանց, մասնավորապես՝ հսկողության տակ գտնվող անձի ընտանիքի անդամների իրավունքների սահմանափակման իրավաչափության հարց³⁴: Ուստի, կարծում ենք, որ էլեկտրոնային հսկողության կիրառման սկզբնական փուլում առանցքային է հստակ կանխորոշել կիրառության ծավալները՝ թե՛ դատավարական փուլերի, թե՛ շահառուների շրջանակի առումով՝ հնարավոր բոլոր կազմակերպական և տեխնիկական ռիսկերի հաշվառմամբ:

³⁴ <https://www.mpicc.de/files/pdf1/albrecht.pdf>.
<http://28uzqb445tcn4c24864ahmel.wpengine.netdna-cdn.com/files/2016/06/EMEU-Creativity-and-effectiveness-in-EM-Long-version.pdf>.

Բացի այդ, էլեկտրոնային հսկողության համակարգի արդյունավետ գործադրման տեսանկյունից օրենսդրական հիմքերից զատ առանցքային նշանակություն ունի գործընթացին ներգրավված իրավակիրառ մարմինների շարունակական վերապատրաստումը: Այսպես, Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ անդամ պետություններին ուղղված «Էլեկտրոնային մոնիթորինգի վերաբերյալ» թիվ CM/Rec(2014)4 հանձնարարականի համաձայն՝ անձնակազմը պետք է շարունակական վերապատրաստում անցնի ինչպես կիրառվող միջոցների տեխնիկական հատկանիշների, անձանց վրա այդ միջոցների ներգործության վերաբերյալ, այնպես էլ բավարար հմտություններ ունենա՝ էլեկտրոնային հսկողության տակ գտնվող անձանց հասկանալի և մատչելի լեզվով տեղեկացնելու այդպիսի հսկողության կիրառման, մասնավոր և ընտանեկան կյանքի վրա դրա ազդեցության, հսկողության պայմանների խախտման դեպքում հնարավոր հետևանքների մասին:

Հանձնարարականը նաև կարևորում է հասարակության պատշաճ իրազեկվածության ապահովումն էլեկտրոնային հսկողության տեխնիկական և էթիկական հարցերի առնչությամբ, դրանով հետապնդվող նպատակի, արդյունավետության, հսկողության՝ որպես կասկածյալների (մեղադրյալների) կամ հանցանք կատարած անձանց ազատության սահմանափակման միջոցի արժեքի վերաբերյալ:

Էլեկտրոնային հսկողության կիրառության միասնականության և իրավաչափության ապահովման տեսանկյունից կարևոր նշանակություն ունեն նաև ոլորտի միջազգային իրավական չափանիշների, դրանց բովանդակությունը բացահայտող ուղեցույցների՝ թե՛ օրենսդրական և թե՛ իրավակիրառ մակարդակներում ներդրումը³⁵:

6.4. Հաշտարարությունը

Պրոբացիայի ծառայության՝ միայն օրենսդրորեն ամրագրված և չկիրառվող գործառույթներից է նաև հաշտարարությունը: «Պրոբացիայի մասին» օրենքի 29-րդ հոդվածի 2-րդ մասն ամրագրում է, որ *հաշտարարությունը դատական քննության փուլում դատարանի կողմից նշանակված, իսկ ազատագրված հետ չկապված պատիժների կատարման կամ հետպատժյա փուլում պրոբացիայի ծառայության ղեկավարի կողմից սեփական նախաձեռնությամբ կամ կողմի միջնորդությամբ նշանակված բանակցությունների իրականացումն է, որն ուղղված է պրոբացիայի շահառուին և տուժողին (տուժողի իրավահաջորդին) հաշտեցնելուն:*

Պրոբացիայի կողմից հաշտարարության գործընթացը պայմանականորեն կարելի է բաժանել երկու հիմնական ուղղությունների: Առաջինը դատական քննության փուլում և դատարանի կողմից նշանակված գործընթաց է, ինչը ենթադրում է, որ այդ գործընթացի վարույթային հարցերը պետք է ամրագրված լինեն քրեադատավարական օրենքով, իսկ արդյունքն առաջացնի որոշակի դատավարական հետևանքներ: Ի տարբերություն

³⁵ Տե՛ս, մասնավորապես, Եվրոպայի խորհրդի՝ էլեկտրոնային հսկողության կիրառման չափանիշների և էթիկայի մասին գործնական ուղեցույցը, հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://rm.coe.int/handbook-standards-ethics-in-electronic-monitoring-eng/16806ab9b0>:

դատական քննության փուլում հաշտարարությանը՝ պատժի կատարման կամ հետպատժյա փուլում հաշտարարական գործընթացը կարող է նախաձեռնվել պրոբացիայի ծառայության կամ կողմի միջնորդությամբ, և պարտադիր նախապայման է երկու կողմերի համաձայնությունը: Ենթադրվում է, որ եթե դատական քննության փուլում հաշտարարությունը որոշիչ դերակատարություն կարող է ունենալ գործի հետագա քննության, դրա արդյունքների՝ հանցանք կատարած անձի նկատմամբ նշանակվող պատժի առումով, ապա պենիտենցիար և հետպենիտենցիար փուլում այն հետապնդում է հասարակության այլ անդամների, մասնավորապես՝ տուժողի հետ բարիդրացիական հարաբերություններ ձևավորելու և այդպիսով շահառուի վերասոցիալականացումը խթանելու նպատակ:

Դատական քննության ընթացքում հաշտարարության գործընթացը, իրականացվելով քրեական գործով վարույթի շրջանակներում, այդուհանդերձ գործող քրեադատավարական օրենքով ամրագրում չի ստացել: Հաշտության վերաբերյալ դատավարական դրույթները վերաբերում են միայն ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված՝ տուժողի հետ հաշտվելու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտին՝ որպես քրեական գործի վարույթը կամ քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքի, և մասնավոր մեղադրանքի գործերին: Միևնույն ժամանակ, դատավարական օրենքը գործածում է «տուժողի հետ հաշտվելու» ձևակերպումը, իսկ անդրադարձ չի կատարվում, թե «հաշտեցնելու» գործընթացի կազմակերպողն ու պատասխանատուն վարույթն իրականացնող մարմինն է, թե այլ՝ դատավարությանը ոչ մասնակից սուբյեկտ: Այլ կերպ ասած, պրոբացիայի՝ հաշտարարություն իրականացնելու գործառույթի օրենսդրական ամրագրումը քրեադատավարական կարգավորումների փոփոխության չի հանգեցրել, իսկ դա նշանակում է, որ դատական քննության փուլում հաշտարարությունը կարող է նախաձեռնվել, եթե վարույթն իրականացնող մարմինը՝ ի դեմս դատարանի, հաշտարարության վերաբերյալ որոշում կայացնի՝ «Պրոբացիայի մասին» օրենքի կարգավորումների վրա հիմնվելով:

Պատժի կրման և հետպատժյա փուլերում հաշտարարության նախաձեռնումը կախված է Ծառայության ղեկավարի որոշումից կամ կողմի նախաձեռնությունից: Իրականացված հարցազրույցներից պարզ դարձավ, որ այս փուլում ևս հաշտարարություն չի իրականացվում: Ինչպես արդեն նշվել է, Արդարադատության նախարարության տրամադրած տեղեկությունների համաձայն՝ նախատեսվում է օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում Պրոբացիայի գործառույթների շրջանակը նեղացնել՝ այդ թվում հաշտարարության ոլորտում Պրոբացիայի դերակատարության առումով: Միևնույն ժամանակ, հարկ է նկատել, որ ՄԱԿ-ի երեխայի իրավունքների կոմիտեն Հայաստանի վերաբերյալ դեռևս 2013 թվականի ամփոփիչ դիտարկումներում³⁶ անդրադարձել է անչափահասների արդարադատության համակարգի լիարժեք ներդրման անհրաժեշտությանը՝ այլընտրանքային ուղղորդման մեխանիզմների, հաշտարարության

³⁶ Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ <https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/co/CRC-C-ARM-CO-3-4.pdf>.

օրենսդրական հիմքերի ամրագրմամբ: Սրա հետ կապված, Մարդու իրավունքների պաշտպանի՝ Հայաստանի Հանրապետության կողմից Երեխայի իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիայով և կից արձանագրություններով սահմանված պարտավորությունների կատարման վիճակի վերաբերյալ արտահերթ հրապարակային զեկույցում ևս արձանագրվել է հաշտարարության օրենսդրական կարգավորումների անկատարությանը, «Պրոբացիայի մասին» օրենքի կարգավորումների՝ առանց քրեաիրավական և քրեադատավարական հիմքերի մեկուսի կիրառման անհնարինությանը՝ առաջարկելով համապատասխան օրենսդրական կառուցակարգերի նախատեսմամբ կենսագործել հաշտարարության գործընթացն անչափահասների վերաբերյալ գործերով վարույթներում³⁷: Հետևաբար, կարծում ենք, որ Պրոբացիայի դերակատարությունը հաշտարարության գործընթացում պետք է առնվազն պահպանվի՝ քրեական գործով վարույթի շրջանակներում՝ հանցանք կատարած անչափահաս անձի և տուժողի հաշտեցման գործընթացի՝ որպես ֆորմալ արդարադատությանն այլընտրանքի ներդրման պետության միջազգային հանձնառություն:

6.5. Առաջարկություններ

Պրոբացիայի ծառայության գործառույթների լիարժեք գործադրման նպատակով անհրաժեշտ ենք համարում՝

1. ամրագրել այլընտրանքային խափանման միջոցների և անվտանգության միջոցների կատարման ապահովման քրեաիրավական և քրեադատավարական հիմքերը.

2. հաշտարարության ոլորտում պրոբացիայի դերակատարության սահմանների օրենսդրական փոփոխություններում առնվազն պետք է հաշվի առնել անչափահասների արդարադատության ոլորտում ՀՀ ստանձնած միջազգային պարտավորությունները՝ մասնավորապես ՄԱԿ-ի երեխայի իրավունքների կոմիտեի՝ Հայաստանի վերաբերյալ 2013 թվականի ամփոփիչ դիտարկումների կատարման առումով.

3. էլեկտրոնային հսկողության համակարգը գործադրելիս սկզբնական փուլում որոշակիացնել դրա կիրառության ծավալները՝ թե՛ դատավարական փուլերի, թե՛ շահառուների շրջանակի առումով.

4. ապահովել անհրաժեշտ քանակի և ֆունկցիոնալ առումով տեղանքին հարմարեցված տեխնիկական միջոցների առկայությունը.

5. ապահովել իրավակիրառ մարմինների ներկայացուցիչների շարունակական վերապատրաստումը՝ թե՛ էլեկտրոնային հսկողության կիրառման տեխնիկական հարցերի, թե՛ իրավունքի սահմանափակման իրավաչափության պայմանների և թե՛ հսկողության տակ գտնվող անձի հետ շփման իրավական և էթիկական կողմերի վերաբերյալ.

³⁷Զեկույցը հասանելի է հետևյալ հղումով՝

<http://pashtpan.am/resources/ombudsman/uploads/files/publications/25916e056fa49cb25bdba4ffde02141f.pdf>,

էջեր 147-148:

6. ապահովել էլեկտրոնային հսկողությանը վերաբերող միջազգային չափանիշների և ուղեցույցերի ներդրումն ու կիրառությունը: